Innhold

Foto: Will Crocker/IMAGEBANK

Hvorfor fokusere på innvandrerne? 2

Når ordene teller 15

Fruktbarhet blant innvandrerkvinner: Myter og fakta 21

En datter fra Kina 28

Hvor stor er innvandringen til Norge? 33

Rekruttering til høyere utdanning: Sosial bakgrunn betyr mer enn innvandrerbakgrunn 42

Innvandrere og utdanning: Med utdanning i bagasjen? 48

Innvandrerne og politiske valg: fra objekt til subjekt 55

Innvandrerhusholdningenes inntekter 1994 og 1998: Færre ikke-vestlige innvandrere med lav inntekt 60

Økt bokonsentrasjon blant innvandrere i Oslo - er toppen snart nådd? 69

Innvandrerbarn i barnevernet - oftere hjelp, men færre under omsorg 81

Lever av innvandrerne 90

Siden sist 96

Samfunnsspeilet
2/2001 – 15. årgang

Redaksjon: Johan-Kristian Tønder (ansv. red.), Marte Kristine Bjertnæs (mkb@ssb.no) (red.), Ingvild Hauge (inh@ssb.no) (red.), Mads Ivar Kirkeberg, Ragni Hege Kitterød, Berit Otnes, Jorunn Ramm, Dag Roll-Hansen
Redigering: Liv Hansen, Anne Skarateppen, Åshild Vestaberg, Audhild Øverby.
Design/omslag: Siri E. Boquist.
Trykk: Grønlands Grafiske A/S. **Priser:** Pr. år kr 330,- (institusjoner), kr 220,- (private). Enkeltnr. kr 65,-.
Internett: http://www.ssb.no/
ISSN 0801-7603. ISBN 82-537-4922-8

Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning.

Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, oppgi kilde: Samfunnsspeilet/Statistisk sentralbyrå.

Hvorfor fokusere på innvandrerne?

Etter drapet på Benjamin Hermansen på Holmlia i slutten av januar 2001 ble kong Harald spurt om hva vi alle nå burde gjøre for å unngå gjentakelser. Det kunne selvfølgelig ikke gis noe presist svar, men han oppfordret alle "til å gå i seg selv", for å tenke etter om det er noe hver og en har gjort som har kunnet bidra direkte eller indirekte til grunnlaget for en slik ugjerning, og hva vi kan gjøre for å fjerne grunnlaget for at noe tilsvarende skal kunne skje igjen. Statistisk sentralbyrå bør ikke være unntatt fra en slik oppfordring til å vurdere sin egen aktivitet.

Lars Østby

Fellesnevneren for de innvandrerrelaterte prosjektene SSB har gjennomført, er at de dekker et behov for å beskrive en side av det norske samfunnet som har vært under rask endring de siste tiårene, endringer som ikke har vært tilstrekkelig beskrevet, og som samtidig har vært et sentralt politisk stridstema. Formålet har ofte vært knyttet til å beskrive og analysere i hvilken grad og på hvilken måte innvandrerne blir integrert i det norske samfunnet. De aller fleste prosjektene er utviklet i samarbeid mellom SSB og oppdragsgiverne, noen ganger på deres, noen ganger på vårt initiativ.

I ettertid kan det synes som om det er stilt relativt få spørsmål ved det arbeidet med statistikk og analyse av innvandring og innvandrere som er utført gjennom det siste tiåret. De begrepene vi bruker i statistikken synes å være allment akseptert, mens vi har møtt kritikk for enkelte av de betegnelsene vi bruker på disse begrepene (se Bjertnæs 2001).

Man har også reist spørsmål om hvorvidt vi legger for stor vekt på å beskrive rene overgangsproblemer, slike som blir borte etter hvert som tiden går. Det har videre vært spurt om ikke innvandrerne er en gruppe som har nok problemer i det norske samfunnet allerede, og om hvorfor vi skal beskrive den på kryss og tvers, mer grundig enn mange andre tilsvarende "utsatte" grupper.

Fra hold med uttalt skepsis til norske innvandringspolitikk er vi kritisert for "å holde tilbake informasjon", at vi vet mer om innvandringens uheldige konsekvenser enn det vi tør gå ut med. Det er viktig å understreke at hva som gjøres innenfor de oppdrag vi påtar oss, hviler på rent faglige vurderinger. Det ville være fullstendig fremmed for SSB av politiske grunner å holde tilbake korrekt informasjon som samfunnet har behov for. På den annen side må vi nok erkjenne at de temaer vi faktisk gjør til gjenstand for statistisk eller analytisk behandling, i økende grad er avhengig av de oppdrag vi får fra omverdenen.

Arbeidet med innvandringsstatistikk og -analyse er forankret i SSBs opplysningsplikt. Dersom et fenomen er sentralt nok i forhold til SSBs overordnete målsetninger og strategi, bør vi om mulig belyse dette dersom det kan gjøres på en faglig holdbar måte. Dersom analyser av et slikt fenomen vil utgjøre et viktig beslutningsgrunnlag for politikk og planlegging, er det enda viktigere at vi gir nødvendig og relevant informasjon. Disse avveiingene må skje i samarbeid med viktige brukerinteresser, men den endelige avgjørel-

Lars Østby *er forsker i Statistisk sentralbyrå, Avdeling for personstatistikk (lars.ostby@ssb.no).*

sen om *hvordan* arbeidet skal gjennomføres for å være faglig forsvarlig, tilligger SSB alene.

En konsekvens av at deler av arbeidsprogrammet til SSB blir finansiert gjennom eksterne oppdrag, er at fordelingen mellom de ulike saksområdene ikke nødvendigvis avspeiler den fordelingen det hadde blitt dersom vi ikke var avhengige av oppdrag. I en situasjon hvor ansvarlig departement (i første rekke KRD) etterspør et kunnskapsbasert grunnlag for innvandringspolitikken, og hvor Norges forskningsråd har flere programmer hvor også forskning om innvandring er prioritert, blir SSBs samlede arbeid innenfor dette feltet av større omfang enn det er innen områder som ikke har en like sterk ekstern etterspørsel.

Når arbeidet med innvandring vurderes, må også eventuelle negative effekter trekkes inn. Det er internasjonale etiske retningslinjer for statistikkarbeid som skal følges (http://www.ssb.no/omssb/statlov/FN10.html). Arbeidet foregår heller ikke isolert fra den løpende samfunnsdebatt. Statistikkloven og lov om personregistrering mv. setter klare rammer for behandling av individinformasjon, hvor individets integritet går foran samfunnsmessig nytte av at opplysninger blir kjent.

Statistikken må være relevant

Relevanskriteriet vil ha stor vekt for det som publiseres, men det er jo slett ikke slik at ulike grupper har samme oppfatning av hva som er relevant. Derfor er det viktig at vi gjennom analytisk kompetanse kan gjøre slike relevansvurderinger på selvstendig grunnlag. Et temas egenverdi er viktig. Uansett hvilke brukerinteresser som er inne i bildet, kan vi ikke la være å beskrive sider ved samfunnets utvikling som vi oppfatter som sentrale.

Mer enn halvparten av den nasjonale befolkningsveksten på 1990-tallet kan direkte eller indirekte knyttes til innvandring. For Oslo er betydningen langt større. Oslos samlede befolkningsvekst 1988-2000 var nesten 55 000 personer. Tilveksten i innvandrerbefolkningen i perioden var hele 87 prosent av dette, og tilveksten av ikke-vestlige innvandrere var 80 prosent av samlet befolkningsvekst. Vi må altså forstå innvandringen for å kunne forstå nasjonal og regional befolkningsutvikling.

Nye ulikheter i levekår, igjen både innenfor Oslo og på nasjonalt plan må også forstås i sammenheng med innvandringene. Det er ikke bare mange som selv har innvandret som karakteriseres med dårlige levekår, men i noen grad også deres barn. Noen mener til og med at innvandringen skaper en ny permanent underklasse som overføres fra en generasjon til den neste (Wikan 1995). For andre er innvandrernes barn noen som er på vei mot samfunnstoppen (Aftenpostens aftennr. 9.2.2001). Slike lagdelingsprosesser har vi en klar forpliktelse til å identifisere og å forstå.

Brukernes behov må imøtekommes - ofte

Det må legges stor vekt på hva allmennheten etterspør, og sentrale brukeres behov er alltid viktige. Allmennhetens behov kan være vanskeligere å identifisere, og de kan være vanskelige å forholde seg til fordi behovene kan være så mange og så ulike. Innvandrerne er selv også en del av denne allmennheten. Allmennhetens behov representeres ofte av media, hvor negative bilder nok lettere får plass enn de positive. Innvandrernes kriminalitet står i medias fokus hver gang det gjøres grove forbrytelser med bak-

Ut fra egne prioriteringer og med samarbeidsavtaler med først Kommunal- og arbeidsdepartementet og seinere Kommunal- og regionaldepartementet (KRD) har arbeidet med innvandrerstatistikk fått et betydelig omfang. Samarbeidsavtalen har ført til det ble utviklet en standard klassifisering av innvandrere (Statistisk sentralbyrå 1994) og at statistikkgrunnlaget er blitt betydelig bedre. Det er etter hvert også utviklet en kompetanse som har gitt SSB en rekke oppdrag for å produsere skreddersydd statistikk med innvandrere i fokus, og på oppdrag fra KRD og fra Norges Forskningsråd er det utført mange analytiske prosjekter. Eksempler er gitt i rammen på neste side.

Blant sentrale publikasjoner knyttet til dette arbeidet, nevner vi først og fremst Vassenden (1997), Bjertnæs (2000), Hauge (2000) og Statistisk sentralbyrå (2000, se også SSBs hjemmeside på internet, http://www.ssb.no/befolkning). Samarbeidet med KRD har også ført til en betydelig utvidelse av den løpende befolkningsstatistikken.

Som eksempler på oppdragsprosjekter nevner vi generelle levekårsundersøkelser (Blom 1998), arbeidsmarkedsstatistikk og -analyse (Mathiesen 2001, Blom 1996, 1997, http://www.ssb.no/innvarb/), ulike sosialstatistiske tema (Kalve 1999, Osmunddalen og Kalve 1996, Lofthus og Osmunddalen 1998), kriminalitet (Gundersen mfl. 2000, Hustad 1999), inntekt (Vassenden 1997, Bjertnæs 2000, http://www.ssb.no/inntinnv/), holdning til innvandring (Blom 1999a), bokonsentrasjon blant innvandrere (Blom 1999b) og arbeid om diskriminering (Østby 2000a) og integrasjon (Østby 2001). Integrasjon har vi også arbeidet med i andre sammenhenger, se Østby (1997 og 2000b). Det er også prosjekter under arbeid, og flere kommer nok til etter hvert.

grunn i innvandrermiljøer. Generelle problemer, som de knyttet til trygdemisbruk ved årsskiftet 2000/2001, gis ofte en spesifikk innvandrervinkling dersom også innvandrere er innblandet. For SSB er det et dilemma at sammenhenger som er ganske kompliserte, ofte må forenkles når vi publiserer tall og tabeller. Slike forenklinger blir noen ganger ytterligere "tabloidisert" i media, og i vår publisering må vi ha dette hensynet i minnet.

Sentrale brukeres behov kan oftere få gjennomslag ved at de samtidig kan betale for at arbeidet gjøres. Relativt ofte er det sammenfall mellom det SSB bør gjøre ut fra den opplysningsplikt vi har og det sentrale brukere etterspør. Allmennheten har sjelden muligheter til å kjøpe større utviklingsprosjekter, annet enn gjennom påvirkning av myndighetenes prioriteringer. Vi må derfor være særlig oppmerksomme på allmennhetens behov og behovene til grupper som ikke så lett kan kjøpe tjenester for å kunne ivareta vår opplysningsforpliktelse.

Er det stigmatiserende å være i fokus

Dersom en føler seg lite velkommen eller til og med utstøtt av samfunnet, er det trolig en ekstra belastning å være i fokus, selv om det er som gruppe og ikke som individ. Derfor skal vi alltid være forsiktige med hvordan resultater fra statistiske undersøkelser presenteres. Feilaktig brukt kan statistikken virke stigmatiserende.

Men det at resultatene i seg selv oppfattes som belastende, er ikke alene grunn god nok til å la være å publisere dem. Dersom det påvises at personer med de aller høyeste inntektene betaler relativt mindre i skatt enn personer med mindre inntekt, kan en tenke seg at skattesystemet legges om for at det bedre skal følge en intensjon om progressiv beskatning. De høyinntektsgruppene som rammes av en omlegging, vil selvfølgelig ikke ha noen mulighet til å hindre at slik informasjon kommer fram. Det må altså være svært sjelden at en gruppe som ikke liker resultatene kan unngå at de kommer fram, dersom de vurderes som relevante.

Kriminalitet blant innvandrere beskrives ofte på en slik måte at mange innvandrere føler seg mistenkeliggjort. Lar vi være å bruke nasjonal bakgrunn som en dimensjon (blant mange) i statistikk om kriminalitet, åpner vi for allehånde spekulasjoner om hvor stor innvandrernes kriminalitet er. Slike spekulasjoner kan være overdrevne og basert på groteske enkelttilfeller. Løsningen må være å presentere tall for kriminalitet også blant innvandrere, og *samtidig* trekke inn andre variabler som vi vet er viktige for å forstå kriminaliteten. En gruppe som består av mange unge menn, skal ikke sammenliknes med en befolkning som består av mange eldre kvinner. En gruppe hvor mange har en traumatisk krigsbakgrunn, har andre forutsetninger enn de som har vokst opp i trygge og stabile samfunn. Materielle levekår har stor betydning for art og omfang av kriminalitet i en gruppe. Tall må altså settes inn i en tolkningsramme.

"Beskriver eller konstruerer vi virkeligheden?"

Hansen (1999) tar opp det at vi plasserer mennesker i kategorier, og de betegnelser for deres levekår og livsløp som samfunnsforskningen bruker, ved å stille spørsmålet i overskriften. Han understreker at andre begreper og alternative inndelinger i kategorier ofte kan gi andre konklusjoner. Det kan sies mye negativt om å sette mennesker i båser, om å overse individets spesielle kvaliteter, og ikke ha vilje eller evne til å bruke *all* tilgjengelig infor-

masjon om et individ. Statistikken må likevel benytte seg av samletall, se på gjennomsnitt, studere forskjeller mellom grupper, men samtidig bære med seg erkjennelsen om at dette er en forenkling av virkeligheten. I hvilken grad vi faktisk konstruerer virkeligheten gjennom våre beskrivelser, må vi forholde oss til i alt vårt arbeid.

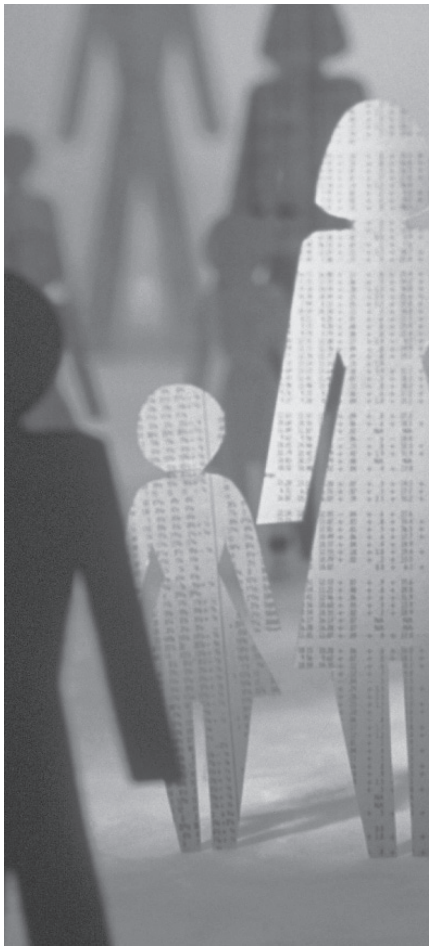

Studeres innvandrerne som individer eller som medlemmer av en gruppe?

Under et seminar i Statistiska Centralbyrån (SCB) i Stockholm 8.2.2001 framholdt statsråd Mona Sahlin, ansvarlig for integrasjonsspørsmål, nødvendigheten av å studere innvandreren som individ, og at dette blir viktigere jo lenger innvandringen har vart. Når vi skal produsere statistikk og analysere, kan likevel ikke denne rettesnoren legges til grunn. Vi er nok alltid avhengige av våre kategorier, men som statistikere og samfunnsforskere må vi hele tiden ta inn over oss den makt det ligger i å definere kategorier, begrep og analysevinkler, som er et viktig grunnlag for beskrivelse og forståelse. Likevel er en slik plassering av unike individer i unyanserte grupper nettopp det vår type beskrivelse og empiriske analyse handler om.

Det hevdes noen ganger at dersom en plasserer folk i kategorier som virker ekskluderende, slik noen mener at begrepene i innvandrerdebatten gjør (Chaudry i Bjertnæs 2001), kan en ikke vente at de individene som plasseres "utenfor" samfunnet samtidig oppfatter seg som en del av dette samfunnet. Mye av kritikken baserer seg på at personer må inkluderes, de må ikke kategoriseres som innvandrere og dermed ikke være medlemmer av samfunnet på linje med andre. Statistiska Centralbyrån i Sverige har måttet ta konsekvensen av dette ved å utrydde ordet "innvandrer" fra sin terminologi, fordi det ikke lenger hørte hjemme i svensk migrasjons- og integrasjonspolitikk (ikke *innvandrings*politikk).

Våre kategorier bygger ofte på at gruppene skal være gjensidig utelukkende, en plasseres enten som innvandrer, eller en som ikke er innvandrer. På den måten inviteres en til å tenke "dem", til forskjell fra "oss". Men like lite som man tror at "oss" er en homogen gruppe uten indre differensiering, inviteres en til å oppfatte "dem" som en homogen størrelse. En svensk innvandrer har trolig lite til felles med en iraker. Kategoriene skal altså ikke gis et videre innhold enn det som definisjonsmessig trengs for å etablere dem. Som statistikere skal vi være glade for at det finnes andre fagfolk, som antropologer, biografer, historiefortellere og forfattere, som formidler det enkelte individet i all sin kompleksitet. Begge typer tilnærminger er imidlertid nødvendige for å forstå de prosessene som er vårt tema.

En kan selvfølgelig diskutere hvor viktige statistiske begrep er for følelser og meningsdannelse. Det skal vi ikke gjøre her. En kan også vurdere i hvilken grad problemer skyldes selve begrepet, eller de betegnelser (merkelapper) som vi bruker på det. Det gjøres heller ikke. Her skal vi forsøke å begrunne bruken av våre begreper og illustrere noen av poengene ved å presentere noen enkle analyser.

Mener en i SSB at alle innvandrere er like, siden de plasseres i samme gruppe?

Vi i SSB er kanskje mer enn mange andre klar over at gruppen innvandrere er så heterogen at den ikke egner seg til analytiske formål. Nettopp i denne erkjennelsen ligger behovet for mye og god statistikk for å forstå innvand-

ringen. Innvandrerne har ikke annet til felles enn en bakgrunn fra et annet land enn Norge, og at de nå er i Norge. Deres bakgrunn er fra de aller fleste av verdens land (over 200), fra de aller rikeste til de aller fattigste, fra de aller mest til de aller minst moderne samfunn vi har i verden. For de fleste fordelinger vil de oppvise langt større variasjonsbredde enn de som ikke er innvandrere. Vi må altså dele ytterligere inn etter hvor i verden innvandreren har sin bakgrunn. Innvandrerne har kjønn, alder, sosial bakgrunn, klasse og alt annet som inngår i vanlige sosiale analyser. I tillegg er det viktig å vite hvor lenge de har bodd i Norge for å kunne følge og å forstå deres integrering.

Det vil også være viktig å se hvorfor innvandreren søkte seg til Norge, var det av nød eller lyst? En som kommer for å arbeide har helt andre forutsetninger enn en som flykter fra forfølgelse, selv om de kommer fra samme land. En som kommer for å starte eller gjenoppta et familieliv vil ha en annerledes vei inn i det norske samfunnet enn en som kommer alene uten å ha noen kontakter her fra før. Ledetråden må være at de gruppene vi bruker er *relevante* i forhold til de problemstillingene de anvendes på.

Tjener denne hangen til å samle folk i grupper noe godt formål?

Dette må åpenbart være Statistisk sentralbyrås mening, ellers ville vi vel ikke fortsatt med det. Blanck (2000) skriver i en artikkel med overskriften "Etniska kategorier motverkar diskriminering" at positiv særbehandling av minoriteter motvirker etnisk diskriminering, og dette *krever* at det finnes en etnisk klassifisering[1]. Han sier at dette er en selvfølgelighet i USA, men møtes av motstand i Sverige.

Blanck mener at de benevnelser vi bruker, det være seg innvandrere, integrasjon eller mangfold (på norsk kunne vi kanskje legge til fargerikt fellesskap) avspeiler den virkeligheten de oppstår i, og at lansering av nye begrep er forsøk på å påvirke denne virkeligheten. Dersom det er et ønske om å oppnå øket integrasjon eller etnisk mangfold i samfunnet, krever det svar på følgende spørsmål: Hvilke etniske grupper har vi i landet, og hvilken betydning har den etniske sammensetningen innenfor ulike områder som arbeidsmarked eller høyere utdanning. For å besvare disse spørsmålene, må vi ha relevant statistikk.

Artikkelen til Blanck tar utgangspunkt i et arbeid av Åsard og Runblom (2000). Her gir de noen hovedpunkter fra et større arbeid om positiv særbehandling i Sverige og USA. Positiv særbehandling av grupper er ikke en selvfølgelighet, men den kan begrunnes i å ville fjerne "urimelige" forskjeller. Skal positiv særbehandling innføres i Sverige, innebærer dette at det må finnes en kategorisering, presise målangivelser og en nøyaktig kartlegging av befolkningen og arbeidskraften (Åsard og Runblom 2000, side 6). Videre kan legges til at en målsetting om å bekjempe diskriminering, må bygge på akkurat de samme forutsetningene. Uten måling av diskrimineringen mot innvandrere vil det ikke være mulig å evaluere skikkelig det arbeidet som gjøres for å bekjempe den (se Østby 2000a).

Burde vi kartlegge etnisitet?

Disse to sist refererte artiklene snakker om etniske grupper, uten å definere dem i klartekst. Vi har for tiden ingen informasjon om etnisitet i SSBs statistikk, men temaet har en viss forhistorie (se Søbye 1998). Det finnes betydelige motforestillinger mot å drive etnisk kartlegging, og for norsk statistikk

mangler det legale grunnlaget for dette. Landbakgrunn er ofte av like stor relevans som etnisitet, og dette er en informasjon vi har i våre registre. Vi vet ikke om en innvandrer fra USA (amerikansk statsborger, født i USA) har hvit, farget eller spansk ("hispanic") bakgrunn, men for mange (ikke alle) formål er ikke dette nødvendig å vite. Vi vet heller ikke mye om grupper som mangler en nasjonalstat, som f.eks. kurdere som i våre statistikker kan ha bakgrunn fra Tyrkia, Irak, Iran, Syria eller Aserbajdsjan. For dem som kommer fra det tidligere Jugoslavia, og fra andre områder med etniske konflikter, som Palestina og Sri Lanka er dette informasjon som etterspørres.

Folke- og boligtellingene i Norge inkluderte etnisitet i over hundre år inntil 1970, som var den siste sametellingen. Formålet med å kartlegge etnisitet hadde lenge vært å gi en beskrivelse av den samiske og kvenske befolkningen. Det ble det etter hvert mindre og mindre etterspørsel etter og aksept for, men under en økende bevissthet blant samer om deres status som urbefolkning, kommer det noen ganger fram ønsker om å gjenoppta slike tellinger. Dette synes på mange måter paradoksalt, men kan forstås som uttrykk for en minoritets krav om å bli sett. Det er neppe likegyldig for samenes rett til naturressursene om det er 10 000 eller 100 000 samer i Norge.

Folketellingene i flere land, som USA, Canada og Storbritannia kartlegger etnisitet, ved at folk bes om å plasserer seg i en av noen få oppgitte etniske grupper. De unngår å definere etnisitet, men de dimensjonene som inngår (se Haskey 1997) har mye til felles med den definisjonen vi presenterte i note 1. Haskey legger vekt på at det inngår flere faktorer, som hver inneholder flere dimensjoner, og at de er delvis overlappende. Han omtaler tre hovedfaktorer hvor deler inngår i den britiske folketellingens etnisitetsbegrep: "*racial*" *characteristics*, herunder hudfarge og landbakgrunn, *religion*, og *kultur/språk* (Haskey 1997, s. 17). I forhold til identitetsdannelse er det relevant å la folk selv plassere seg i den etniske gruppe de føler å tilhøre, mens diskriminering nok ofte er resultat av hvordan omverdenen oppfatter dem.

For de fleste formål som norsk innvandringsstatistikk skal tjene, synes likevel ikke etnisitet å være en savnet variabel. Langt på vei er det tilfredsstillende å bruke fødeland for dem som selv har innvandret, og foreldrenes fødeland for de barna de føder i Norge etter innvandring. Foreløpig har det ikke vært nødvendig å ta stilling til om landbakgrunn også skal følge flere generasjoner. Noen argumenter mot slutten av artikkelen kan tale for å føre landbakgrunnen over flere generasjoner dersom vi på denne måte får bedre forståelse av individets levekår og livsløp.

Haug (2000) skriver om Europarådets arbeid med demografiske beskrivelser av nasjonale og innvandrede minoriteter. Hans grunnholdning er at etnisitet av flere grunner ikke er så godt egnet for befolkningsstatistiske eller demografiske formål. Ett fundament for dette arbeidet, som ikke er uproblematisk i et Europa hvor enkelte land fortsatt ikke har noen offisiell anerkjennelse av at det finnes minoriteter innenfor nasjonalstatens grenser, er at hver enkelt minoritet må ha en rett til å bli sett, i statistisk sammenheng betyr det retten til å bli identifisert og talt.

Eksempler på bruk av SSBs data

Det forsøkes i det foregående å begrunne at det bør lages relativt detaljert statistikk om innvandrere, som for mange andre grupper i samfunnet. Hen-

sikten er å gi en nyansert beskrivelse av sosiale forskjeller, og å følge sosiale prosesser. Det er ikke noe mål å drive elendighetsbeskrivelse, tvert om vil et nyansert bilde inneholde både positive og negative trekk. Selv der hvor en påviser store forskjeller mellom ulike innvandrergrupper, eller der bildet er negativt, ville det ikke være riktig å undertrykke dette, dersom det er en relevant beskrivelse.

Integrasjonsbegrepet

Hovedperspektivet i mye av det vi gjør vil være integrasjon, men mye av arbeidet ligger i å etablere en statistisk god nok beskrivelse av innvandrere i Norge. Dette trenger vi som grunnlag for å lage nødvendige sammenlikninger. Det er ikke nok å vite antallet innvandrere som er arbeidsledige, yrkesaktive, under utdanning eller liknende, vi må også vite hvor stor gruppe de enkelte yrkesaktive, arbeidsledige og skoleelever er hentet fra.

Det er en avgjørende forutsetning for å bli integrert i Norge at en selv og familien har mulighet til å forsørge seg med inntekten fra eget arbeid. En drøfting av dette finnes f.eks. hos Østby (1997). Det er vanskelig å tenke seg annet enn i unntakstilfeller at innvandrere i yrkesaktiv alder vil føle seg som en del av det norske samfunnet, og vil bli oppfattet som det, dersom de er permanent avhengige av overføringer for å opprettholde livet. Den viktigste arena for integrasjon blir på denne måten arbeidsmarkedet.

Arbeidsledigheten er varierende, men dels uforholdsmessig stor, blant innvandrere

Statistisk sentralbyrå har i lang tid fulgt utviklingen i arbeidsledighet blant førstegenerasjons innvandrere, og sett på hvordan den har variert med varierende konjunkturer, hvordan den påvirkes av oppholdstiden i Norge, og hvordan den varierer mellom ulike grupper av innvandrere. Dette gjøres ut fra en forutsetning om at veien inn i det norske samfunnet ofte går gjennom arbeidsmarkedet. For mer detaljerte opplysninger om arbeidsmarkedsforhold, se f.eks. Mathiesen (2001), Bjertnæs (2000), Holter (2000) og Blom (1996). Gjennomgående har innvandrere fra Norden, resten av Vest-Europa og fra Nord-Amerika en arbeidsledighet som i nivå og utvikling ligger svært nær gjennomsnittet i Norge. For disse gruppene spiller det ingen rolle hvor lenge de har bodd i Norge.

Figur 1. Registrerte arbeidsledige i prosent av arbeidsstyrken, etter landbakgrunn. Utgangen av november 1988-2000

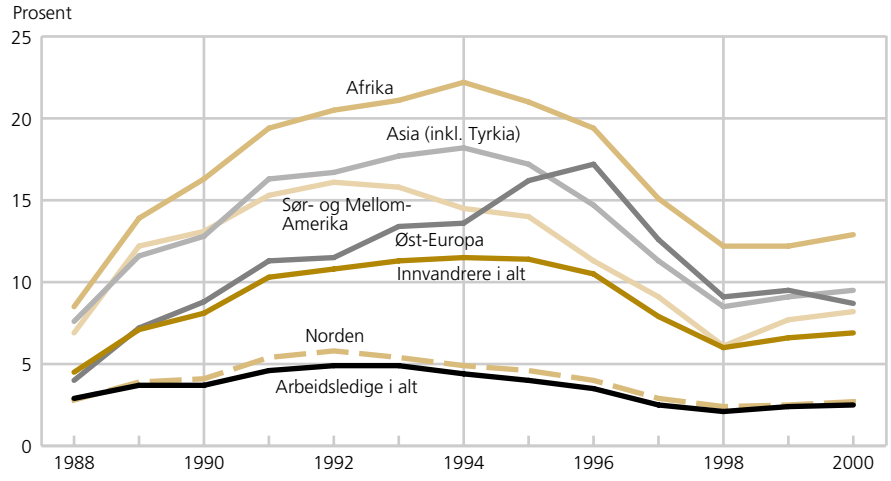

Kilde: Arbeidsmarkedsstatistikk.

Innvandrerne fra ikke-vestlige land viser et helt annet mønster. Deres arbeidsledighet er gjennomgående tre til fem ganger høyere enn gjennomsnittets, se figur 1. Når arbeidsledigheten øker ved konjunkturnedgang, starter økningen først blant ikke-vestlige innvandrere, og forbedringen i arbeidsmarked blir merkbar seinere for dem enn for andre. Vi ser også at den registrerte arbeidsledigheten er relativt lav for dem som har vært i landet mindre enn fire år, høyere for gruppen som har vært her 4-6 år, og noe lavere for dem som

har vært her lenger. At arbeidsledigheten er lavest de første årene etter ankomst, henger trolig sammen med at det er mange som i denne perioden ikke har opparbeidet seg noen rettigheter til arbeidsledighetstrygd, og at de vurderer muligheten til å få jobb som svært liten. Ofte tar det noe tid før en innvandrer får arbeidstillatelse. Det kan også være manglende godkjenning av utdanningen den første tiden. Det er derfor ikke så mange grunner som taler for å la seg registrere som arbeidsledig. En mer inngående analyse av arbeidsledighet, finnes hos Blom (1996).

Arbeidsledigheten varierer mye etter hvilken region innvandrerne kommer fra. Innvandrere fra vestlige land har en arbeidsledighet på linje med den gjennomsnittlige i Norge. De som er kommet fra Afrika har hele tiden hatt høyere arbeidsledighet enn de som kom fra Asia og Latin-Amerika. De relative forskjellene synes å være ganske uavhengig av konjunkturene i Norge, men nivået avhenger av konjunkturene. Innenfor hver region er det stor forskjell mellom landene. Det er gjennomgående langt vanskeligere for innvandrere fra Somalia og Irak enn for noen andre å få arbeid, mens arbeidsledigheten blant innvandrere fra Sri Lanka og Chile er relativt lav.

Andelen arbeidstakere er lav blant ikke-vestlige innvandrere

Den registrerte arbeidsledigheten gir bare delvis et bilde av forholdene på arbeidsmarkedet. Det er også interessante variasjoner i andelen som er arbeidstakere (figur 2), her målt som den prosentandel i en gruppe som forventes å arbeide (som ansatt) minst seks dager, og mer enn tre timers arbeid pr. uke i gjennomsnitt. Den løpende statistikken for innvandrernes sysselsetting omfatter foreløpig ikke de selvstendig næringsdrivende, men hovedtrekkene i de følgende avsnittene ville neppe blitt annerledes (http://www.ssb.no/innvarb/). Siden aldersfordelingen blant innvandrerne skiller seg svært mye fra den øvrige befolkningen, skal vi se på andelen arbeidstakere innenfor noen brede aldersgrupper.

Blant innvandrerne fra ikke-vestlige land er det lavere andel arbeidstakere enn det er for vestlige innvandrere og de som ikke har innvandret (figur 2). Dette gjelder i alle aldersgrupper. Nærmest landsgjennomsnittet kommer unge menn fra Asia, noe som kanskje henger sammen med at de sjeldnere er under utdanning. Stort sett er det flere arbeidstakere blant dem som har vært lenge i Norge enn det er blant dem som har vært her kort tid.

Forskjellen mellom andelen menn og kvinner som er arbeidstakere, er større blant ikke-vestlige innvandrere enn den er blant andre grupper, innvandrere eller ikke. Forskjellen mellom kjønnene er størst i aldersgruppen 25-54 år, og mindre blant de eldre og de yngre. Dette kan henge sammen med ulikheter i småbarnsmødres yrkesdeltaking, men det har vi ikke data som kan belyse. For eldre yrkesaktive (55-74 år) er forskjellene innbyrdes mellom de enkelte

Figur 2. Andel arbeidstakere blant førstegenerasjons innvandrere, etter region og alder. Menn og kvinner. 4. kvartal 1999. Prosent

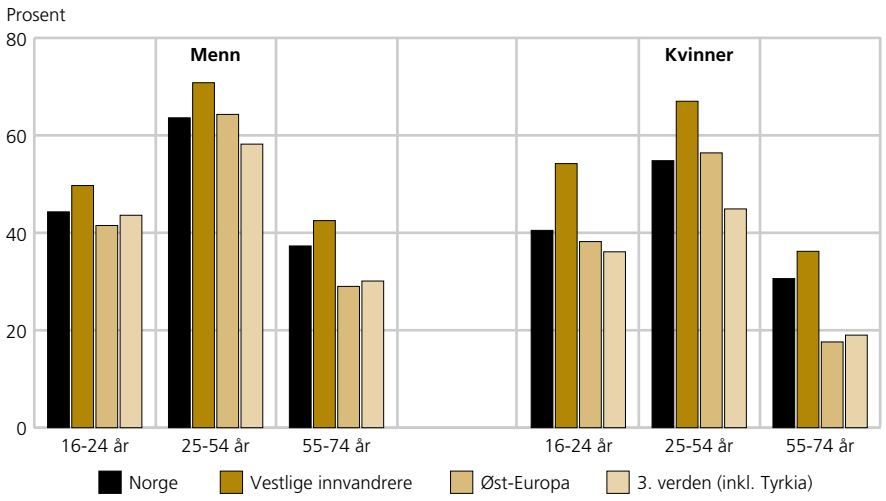

Kilde: Arbeidsmarkedsstatistikk.

innvandrergruppene, og mellom innvandrere og de som ikke har innvandret, overraskende små (figur 2).

Flyktninger har ofte en løsere tilknytning til arbeidsmarkedet (lavere andel sysselsatte, høyere andel arbeidsledige) enn andre innvandrere fra de samme regionene. Det kan være flere grunner til dette, blant annet at flyktningene oftest har få eller ingen kontakter i Norge før de kommer, de kan ha en svært traumatisk bakgrunn fra hjemlandet, de kommer ofte fra land hvor forholdene likner lite på de norske etc. Som en kunne håpe, blir forskjellene i tilknytningen til arbeidsmarkedet mindre etter hvert, bl.a. som følge av de integreringsprogrammene som flyktningene gjennomgår, men helt forsvinner de ikke (Bjertnæs 2000, Østby 2001). Mye synes å være avhengig av forholdene da flyktningene kom til landet, de som kom i en periode med sterk etterspørsel etter arbeidskraft synes å ha varig bedre forhold til arbeidsmarkedet enn dem som kom under en lavkonjunktur (Blom 1996).

Men selv for flyktningene bedrer forholdene seg med botiden. Mathiesen (2001) viser i tabell 14 arbeidstakerprosenter[2] over 60 for de som kommer fra Chile og Sri Lanka. For flyktninger fra Vietnam har den steget fra 29 til 43 på to år, og blant dem fra Somalia var prosenten gått opp fra 21 til 27.

Innvandrerne er i restaurant- og rengjøringsvirksomhet

Ikke-vestlige innvandrere som kommer i arbeid har ikke samme fordeling mellom næringene som resten av de ansatte (se også Bø og Hugaas Molden 2000). Til sammen er 4 prosent av arbeidstakerne i Norge å finne i hotell- og restaurantvirksomhet og rengjøring. Blant innvandrere fra Asia gjelder dette 23 prosent, fra Afrika 24 prosent og fra Latin-Amerika 21 prosent (http://www.ssb.no/innvarb, tabell 4). De er til gjengjeld dårlig representert i bygg- og anlegg, forretningsmessig tjenesteyting utenom rengjøring, og til dels også i industrien.

Det er verdt å merke seg at alle disse tallene som er gitt for arbeidsmarkedsforhold gjelder bare personer som selv har innvandret, førstegenerasjons innvandrere. Deres barn er stort sett under 30 år, og det er ikke mulig å gjøre noen gode sammenlikninger mellom generasjonene. Denne gruppen blir etter hvert såpass stor at tiden trolig snart er inne til å prøve å etablere noen sammenliknbare grupper.

Figur 3. Andel 16-18-åringer i videregående skole i prosent av årskull. 1. september 1997

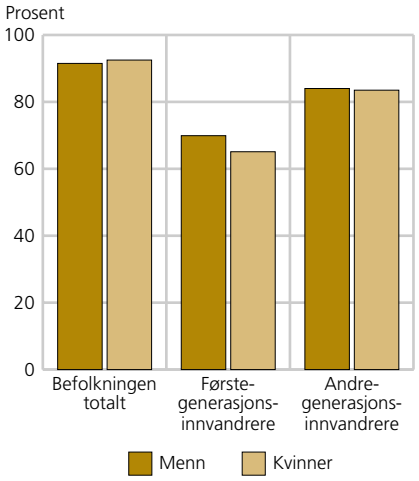

Kilde: Utdanningsstatistikk.

Flere under utdanning blant innvandrernes barn enn blant de som selv har innvandret

Utdanning blir ofte ansett som en avgjørende forutsetning for å komme inn på arbeidsmarkedet, og dermed for integrasjon. Nå er det riktignok til stadighet historier i avisene om innvandrere fra Øst-Europa og fra land i den tredje verden med god utdanning, ofte fra Norge, som likevel har sendt hundrevis av jobbsøknader uten positiv respons. Til tross for dette er yrkesdeltakingen høyere blant velutdannede innvandrere enn andre (Blom 1998).

Figur 3 er i likhet med hele dette avsnittet om utdanning hentet fra Hauge (2000). Figuren viser at i befolkningen var det i alt 92 prosent av 16-18-åringene i 1997 som var i videregående utdanning. Blant dem som selv hadde innvandret var bare 68 prosent av kullet i utdanning på dette nivået, mens det blant norskfødte med to utenlandsfødte foreldre var 84 prosent. Hovedtyngden i begge disse gruppene er innvandrere fra ikke-vestlige land.

Det viser seg altså at andregenerasjonen har betydelig høyere utdannings-hyppighet enn de som selv er født i utlandet. Mens det i hele elevmassen er litt høyere utdanningsfrekvens blant jenter enn blant gutter, er det likt for andregenerasjon og 5 prosent høyere frekvens blant gutter enn jenter blant dem som selv har innvandret. Fra 1994 til 1997 gikk utdanningsfrekvensen opp i alle de tre gruppene, slik en kunne vente som resultat av Reform 94. Oppgangen var sterkest blant førstegenerasjons innvandrere, fra 60 til 68 prosent.

Av dem som gikk ut av grunnskolen i 1994, gikk 97 prosent av alle elever direkte over i videregående skole. Tilsvarende andel var 92 prosent blant andregenerasjons innvandrere og 89 prosent blant dem som selv var født i utlandet. Her er det ingen forskjeller mellom hvor i verden en kommer fra, men blant dem som hadde bodd i landet mindre enn fire år da de avsluttet ungdomsskolen, var det en av fire som forlot utdanningssystemet.

Et annet interessant kriterium er å se hvor mange som har avsluttet treårig videregående utdanning innen fire år etter avsluttet grunnskole. Den høyeste andel som gjennomførte utdanningen så raskt finner vi blant andregenerasjons innvandrere, mens førstegenerasjons innvandrere ikke bare deltar sjeldnere i videregående utdanning, men de har en betydelig langsommere vei enn andre gjennom skolen.

Ser vi på høyere utdanning, er noen av forskjellene de samme. Mens 27 prosent av alle i aldersgruppen 19-24 år var i universitets- og høgskoleutdanning i 1997, gjaldt det 22 prosent av andregenerasjonen og bare 11 prosent blant dem som selv har innvandret til Norge. Utviklingen over tid viser litt overraskende at utdanningsfrekvensen blant andregenerasjons innvandrere har avtatt fra 27 til 22 prosent fra 1994 til 1997. Dette må ses i sammenheng med at arbeidsmarkedet er blitt betydelig lettere i perioden, men også det faktum at antallet andregenerasjons innvandrere i første halvdel av 20-årene har økt sterkt, og at tilveksten særlig har kommet fra grupper som tradisjonelt har lav utdanning i Norge.

Inntekten avhenger mye av botid i Norge, men varierer mye mellom gruppene

Det kan være til dels ganske komplisert å gjøre analyser av inntekten til innvandrergrupper i Norge på en slik måte at det er mulig å sammenlikne ulike grupper. Det er gjort noen enkle sammenlikninger i Østby (2001), som vi skal omtale her. I figur 4 har vi sammenliknet to grupper innvandrere fra ikke-vestlige land, de som kom til landet som flyktninger og de som hadde andre grunner for sitt opphold. Begge grupper omfatter bare førstegenerasjons innvandrere.

Figuren viser samlet inntekt, lønnsinntekt og sosialhjelp i 1998 for flyktninger og andre innvandrere fra

Figur 4. Gjennomsnittlig sosialhjelp, lønnsinntekt og samlet inntekt i 1997 for ikke-vestlige flyktninger og ikke-flyktninger, etter ankomstår 1986-1997. 1 000 kroner

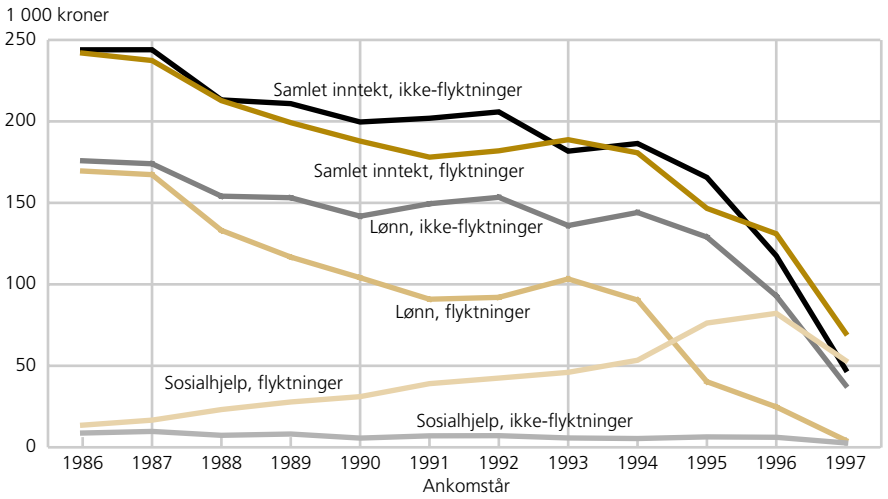

Kilde: Befolkningsstatistikk og Inntektsstatistikk.

ikke-vestlige land. Inntektene er fremstilt for hvert ankomstkull tilbake til dem som kom i 1986. Figuren viser at det er store forskjeller mellom de som er flyktninger og andre, spesielt de første årene etter ankomst til Norge. Når vi vet hvor ulike forutsetninger de to gruppene har for å komme inn i det norske samfunnet, er det kanskje ikke så rart. Når flyktningene som kom i 1993 har høyere inntekt enn de som ankom samme år og som ikke var flyktninger, skyldes nok det at 1993-kullet av flyktninger i stor grad var fra Bosnia, og at de av mange grunner lettere lot seg innpasse i arbeidsmarkedet. For de tidligst ankomne kullene er forskjellen mellom gruppene liten, og dette synes å kunne gi grunnlag for en viss optimisme.

Selv om det er store forskjeller mellom flyktninger og andre, er det kanskje enda større forskjeller mellom ulike grupper av flyktninger. Uten å skulle gå i detalj, refererer vi bare at mens det for flyktningfamilier fra Somalia tok 10 år før yrkesinntekten ble større enn sosialhjelpen, hadde flyktninger fra Sri Lanka større lønnsinntekt allerede ankomståret. Slik kunnskap kan være nyttig når ulike mottaksregimer skal evalueres.

Er det viktigere å lage statistikk over innvandrere enn å la være?

Som nevnt innledningsvis, er innvandringen trolig uttrykk for en av de viktigste endringsprosessene som pågår i Norge. Den har mye å si for befolkningstilveksten, den henger sammen med og er et uttrykk for globaliseringen, og viser et dynamisk og politisk omstridt trekk i omstillingen av det norske samfunnet. Den enkelte samfunnsborger har et klart behov for beskrivelse og forståelse av disse prosessene, som grunnlag for meningsdannelse og for sin deltakelse i politiske beslutningsprosesser. Den enkelte innvandrer kommer til et samfunn som i varierende grad greier å ta imot ham på en slik måte at møtet med samfunnet blir uproblematisk. Antakelsen om at det etableres en permanent underklasse er viktige å etterprøve. For å nå disse målene er det viktig å kunne ha et grunnlag i slike data og analyser som presentert i denne artikkelen.

Det er viktig å måle om politiske målsettinger nås

Ut fra allmenne likhetsidealer som ellers preger store deler av offentlig politikk, har skiftende regjeringer lagt til grunn en målsetting om at innvandringen skal være kontrollert (ha begrenset omfang), og at de innvandrere som får adgang til bo her, skal ha samme rettigheter og plikter som andre samfunnsmedlemmer. St.meld. nr. 17 (1996-97) Om innvandring og det flerkulturelle Norge (KAD 1996) har som ett av sine hovedbudskap: "Integrering, likestilling og deltakelse i et flerkulturelt Norge er en forutsetning for at samfunnet skal få del i innvandrernes ressurser og erfaringer" (s.7). Det heter videre at ".. det er et mål å motvirke at nye sosiale forskjeller, som følger skillet mellom personer med innvandrerbakgrunn og den øvrige befolkningen, oppstår og sementeres." (s. 7-8). Disse og mange andre utsagn i Regjeringens innvandringspolitiske plattform (KAD 1996, s. 7-9) forutsetter at de kan etterprøves empirisk.

Det er selvfølgelig viktig å følge med de årlige flyttebevegelser inn og ut av landet. Dette er lite kontroversielt. Men det er også nødvendig å gi informasjon om "hvordan det går" med innvandrerne, og med de ulike gruppene av innvandrere. Dette representerer en side ved samfunnet som vi har et godt grunnlag i våre statistiske registre for å beskrive, og det representerer et kunnskapsgrunnlag som sentrale og lokale myndigheter trenger for sine beslutninger. Det representerer også et nødvendig grunnlag for betydelige

deler av den innvandringsforskningen som foregår ved både i universitets- og instituttsektoren.

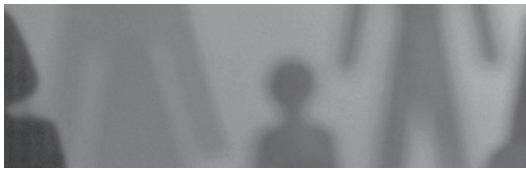

Integrasjon: Likhet i rettigheter, sjanser, utfall?

På SCBs seminar i februar definerte Mona Sahlin integrasjon som et spørsmål om å ha like rettigheter i samfunnet. Dette er et viktig aspekt ved integrering, men ikke det eneste. En kan nok like gjerne hevde at integrasjon handler om likhet i sjanser og likeverd i utfall. Dersom det skal være mulig å evaluere integrasjon ut fra om innvandrerne har de samme sjanser til å velge sin framtid som alle andre, og om forskjeller i utfall skyldes ulike preferanser mer enn ulike muligheter, så krever dette at vi kan analysere relevante grupper og relevante problemstillinger.

For å forstå innvandrernes vei inn i det norske samfunnet og ha muligheter til å lette denne veien dersom integreringen er for problematisk, trengs kunnskap om hvordan prosessene går. Slik kunnskap må være ganske detaljert fordi innvandrerne er en så lite homogen gruppe som tenkes kan. For å forstå prosessene må vi vite hvor folk kommer fra, hva deres bakgrunn for innvandringen er, når de kom, hvor lenge de har bodd her, om de har familie med seg eller er alene, om de danner familie, om familien dannes med en fra hjemlandet, fra Norge eller kanskje fra et tredjeland, hva slags utdanning de har med seg og hva slags utdanning de oppnår etter ankomst. Vi må kort sagt vite det samme om innvandrerne som vi må vite om andre grupper vi driver sosiale beskrivelser og analyser av. Lukker statistikken øynene for innvandringens mangfold, gir den også fra seg muligheten til å forstå det som foregår.

Skal folk aldri få fri seg fra innvandrerstempelet?

Er det virkelig nødvendig ikke bare å la en som engang har vandret inn til Norge forbli i sin innvandrerkategori resten av livet, men også la innvandrernes barn være såkalt andregenerasjons innvandrere? Dette er jo vitterlig personer som ikke har "vandret" noe sted. Det er helt klart ikke nødvendig å kalle innvandrernes barn født i Norge for innvandrere, særlig ikke hvis det blir oppfattet som ekskluderende (Bjertnæs 2001). Man kan jo lure på i hvilken grad den såkalte gjengvolden i Oslo skyldes denne betegnelsen, men den bør erstattes av noe annet.

Det man gjerne *ikke* vil forandre, er muligheten til å følge utviklingen i utdanning, arbeid, inntekt, levekår generelt for innvandrerne og dem som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre. Så lenge kjennskap til en persons innvandrerbakgrunn sier oss mye om hvilken sannsynlighet det er for hva slags utdanning vedkommende får, om han eller hun får problemer i arbeidsmarkedet, hva slags inntekt som oppnås etc., er dette en ytterst relevant kategori i vår statistikk og i våre analyser. Det kan i framtiden vise seg relevant å følge også flere generasjoner, men foreløpig er den del av innvandringen til Norge hvor slike analyser er relevante, så ny at det bare er innvandrerne og deres barn født i Norge som er store nok grupper til å være statistisk interessante.

Lar vi være å vise hvordan samfunnet sorterer sine medlemmer, er ikke dette å beskytte innvandrerne mot diskriminering eller "statistiske overgrep". Det er derimot å beskytte samfunnet mot innsikt i sine diskriminerende prosesser. Direktøren for det svenske Integrationsvärket, Andreas Karlgren, sa på det tidligere omtalte seminaret i SCB at det å ikke synliggjøre feil i

samfunnet, er maktmisbruk. Maria-Paz Acchardio fra svensk LO sa ved samme anledning at for å motvirke misforhold i samfunnet er det et minstekrav at vi kjenner til den urettferdigheten som begås.

Det er meget vanskelig å motarbeide diskriminerende prosesser, men uten å åpne for at de lar seg beskrive, uten innsikt i deres omfang, hvordan og hvem de rammer, hvem som går fri etc., blir det i hvert fall ikke mulig å motarbeide dem. Om samfunnet noen gang kommer dit hen at "innvandrerstatus", for en selv eller ens foreldre ikke betyr noe for ens livssjanser, skal det være en glede å slutte med slike analyser. Men den dagen synes ennå å ligge langt inn i framtiden.

1. Blanck gir ingen definisjon av etnisitet. I likhet med mange andre som bruker begrepet, legger han implisitt til grunn en oppfatning av innholdet uten å gi noen definisjon. Kunnskapsforlagets (1994) korte definisjon lyder: Etnisk gruppe er en gruppe mennesker som innenfor en større sosial enhet selv betrakter seg som en gruppe, og som pga. fellestrekk i språk, tradisjoner, kultur, fysiognomi eller andre kjennetegn også blir oppfattet som en gruppe av omverdenen. Denne definisjonen inneholder de fleste elementene som vanligvis blir brukt, se f.eks. Encyclopædia Britannica fra 1984 eller International Encyclopedia of Social Sciences fra 1968. Ett sentralt element i definisjonen er at det *både* er snakk om en egenskap som kan være selvdefinert, og tilskrevet av andre. Det er videre viktig å være klar over at inndelingen ikke uten videre er sammenfallende med nasjonalitet, men at den ofte *kan* være det. En oppfatning om felles avstamning vil være et minste felles multiplum å basere etnisitet på (Thomas Hylland Eriksen, pers. medd.).

2. Arbeidstakerprosent er antall arbeidstakere i en gruppe i prosent av alle personer i den samme gruppen

Referanser

Bjertnæs, M. K. (2000): *Innvandring og innvandrere 2000*, Statistiske analyser 33, Statistisk sentralbyrå.

Bjertnæs, M. K. (2001): Når ordene teller, *Samfunnsspeilet* 2001, 2, Statistisk sentralbyrå.

Blanck, D. (2000): Etniska kategorier motverkar diskriminering. Innvandrare och Minoriteter, 4/2000.

Blom, S. (1996): *Inn i samfunnet? Flyktningkull i arbeid, utdanning og på sosialhjelp,* Rapporter 96/5, Statistisk sentralbyrå.

Blom, S. (1997): Tracing the integration of refugees in the labour market. A register approach. I The Siena Group Seminar on Social Statistics, "On the way to a multicultural society?" Neuchatel, Switzerland, June 5-6, 1997, s. 137-167.

Blom, S. (1998): *Levekår blant ikke-vestlige innvandrere i Norge,* Rapporter 98/16, Statistisk sentralbyrå.

Blom, S. (1999a): Holdninger til innvandring og innvandringspolitikk. Spørsmål i SSBs omnibus mai/juni 1999, Notater 1999/61, Statistisk sentralbyrå.

Blom, S. (1999b): Residential Concentration Among Immigrants in Oslo, *International Migration,* Vol. 37 (3) s. 617-641.

Bø, T. P. og T. Hugaas Molden (2000): "Arbeid" i *Sosialt utsyn 2000*, Statistiske analyser 35, s. 81-100, Statistisk sentralbyrå.

Gundersen, F. mfl. (2000): *Innvandrere og nordmenn som offer og gjerningsmenn*, Rapporter 2000/18, Statistisk sentralbyrå.

Hansen, E. J. (1999): Beskriver eller konstruerer vi virkeligheden - eksempler fra social forsknings klassifikationer, *Social Forskning*, Temanummer dec.-99, Socialforskningsinstitutet, København.

Haskey, J. (1997): Population review: (8) The ethnic minority and overseas-born populations of Great Britain. Population trends 88, Office for National Statistics, London.

Haug, W. (2000): National and immigrant minorities: problems of measurement and definition, Genus, LVI (n. 1-2) s. 133-147.

Hauge, I. (2000): Barn og unge med innvandrerbakgrunn, *Aktuell statistikk*, Mars 2000. Statistisk sentralbyrå.

Holter, M. (2000): SOPEMI Norway 2000. Upublisert notat, Kommunal- og regionaldepartementet, november 2000.

http://www.ssb.no/omssb/statlov/FN10: FNs økonomiske kommisjon for Europa: Grunnleggende prinsipper for offisiell statistikk.

http://www.ssb.no/innvarb/ Flere innvandrere i arbeid. Arbeidstakerstatistikk for innvandrere 4. kvartal 1999.

http://www.ssb.no/inntinnv/ Tverrkulturelle par har høyest inntekt. Inntektsstatistikk. Innvandrere, 1998.

Hustad, A. E. (1999): Begår innvandrere mer kriminalitet enn andre? *Samfunnsspeilet* 1999, 3, side 2-8, Statistisk sentralbyrå.

Kalve, T. (1999): *Innvandrerbarn i barnevernet*, Rapporter 99/11, Statistisk sentralbyrå.

Kommunal- og arbeidsdepartementet (1996): Om innvandring og det flerkulturelle Norge, St.meld. nr. 17 (1996-97).

Kunnskapsforlaget (1994): Store norske forhåndsleksikon A-Å. Oslo.

Lofthus, E. og Å. Osmunddalen (1998): *Innvandrere og sosialhjelp – Får mer fordi de trenger mer?* Rapporter 98/7, Statistisk sentralbyrå.

Mathiesen, B. (2001): Flyktninger og arbeidsmarkedet 4. kvartal 1999, Notater 2001/11, Statistisk sentralbyrå.

Osmunddalen, Å. og T. Kalve (1996): *Bofaste innvandreres bruk av sosialhjelp,* Rapporter 96/4, Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå (1994): Nye tall for innvandrerbefolkningen, *Ukens statistikk*, 23.

Statistisk sentralbyrå (1997): Strategiplan 97-. *Planer og meldinger* 97/8.

Statistisk sentralbyrå (2000): Innvandrerbefolkningen 1. januar 1999, *Aktuelle befolkningstall* 2/2000

Søbye, E. (1998): Jødeforfølgelsene under den annen verdenskrig: Et mørkt kapittel i statistikkens historie? *Samfunnsspeilet* 1998, 4, s. 2-17.

Vassenden, K. (1997): *Innvandrere i Norge. Hvem er de, hva gjør de og hvordan lever de?* Statistiske analyser 21, Statistisk sentralbyrå.

Wikan U. (1995): *Mot en ny norsk underklasse.* Gyldendal, Oslo.

Østby, L. (1997): Measuring Indicators of Integration of Immigrants. S. 61-76 i Swiss Federal Statistical Office (red): "On the way to a multicultural society". The Siena Group Seminar on Social Statistics, Neauchatel 5-6 June 1997.

Østby, L. (2000a): Hva oppnår vi ved systematisk registrering, oppfølging og kartlegging (monitoring) av diskriminerende handlinger? Foredrag på UDI-seminar om diskriminering 3.10.2000.

Østby, L. (2000b): Migration Policy Needs for Indicators. Paper presented to The Siena Group Meeting Maastricht, The Netherlands, 21-23 May 2000. Vil bli publisert av CBS, Nederland.

Østby, L. (2001): Beskrivelse av nyankomne flyktningers vei inn i det norske samfunnet. Notat for Lovutvalget, KRD.

Åsard, E. og H. Runblom (2000): Positiv särbehandling i Sverige och USA. IMER – Social forskning 4/00.

Når ordene teller

Hva får kriminalsjefen ved Oslo politidistrikt til å uttale med beklagelse i stemmen at han gjør den "tabbe" å bruke Statistisk sentralbyrås innvandrerdefinisjon? Og hvorfor står betegnelsen 2. generasjonsinnvandrer grelt plassert under kategorien "bør ikke brukes" på NRK Østlandssendingens svarteliste? Snirklete grenseoppganger i forhold til en stadig strengere politisk korrekthet - eller sender betegnelsene vi bruker negative signaler til gruppen vi ønsker å omtale?

Marte Kristine Bjertnes

Det var under tv-programmet Migrapolis på NRK 25.01.2001 at kriminalsjef Roger Andresen avga sin dom over Statistisk sentralbyrås innvandrerbetegnelse. Diskusjonen i studio dreide seg om gjengkriminalitet i hovedstaden, og politiets representant ble "arrestert" for å omtale gjengmedlemmene som innvandrere, til tross for at det gikk fram at dette også omhandlet personer som var født og oppvokst i Norge. Dette fikk Andresen til å innrømme "tabben" og henvise til Statistisk sentralbyrås standardbruk av innvandrerbetegnelse.

Skepsisen mot å bruke innvandrerbetegnelsen på personer som selv ikke har innvandret, deler debattantene i Migrapolis med flere andre. Betegnelsen har måttet tåle kritikk for å ha et ekskluderende innhold. NRK Østlandssendingen utarbeidet i 1999 en egen "svarteliste" over ord og betegnelser som bør unngås i beskrivelser av vårt flerkulturelle samfunn. Redaksjonen inndelte da ordene i følgende kategorier: "greie begreper", "vær varsom" og "bør ikke brukes", og det er under sistnevnte kategori at vi finner betegnelsene første- og andregenerasjonsinnvandrer. I SSB benyttes disse som faste kategorier i ulike statistikker.

Betegnelsen andregenerasjonsinnvandrer ble tatt i bruk for å betegne de som er født i det landet foreldrene deres har innvandret til (Vassenden 1988). Ordet skal i denne betydningen ikke forstås som at personene det gjelder er innvandrere. Det er foreldrene som er innvandrere, ikke senere generasjoner. Ordet andregenerasjonsinnvandrer er for øvrig også brukt i en rekke andre land.

På bakgrunn av reaksjoner som likevel er kommet, både internt og eksternt, og et løfte om etter en tids bruk å vurdere standarden for innvandrergruppering, ble det i Statistisk sentralbyrå bestemt å vurdere betegnelsen andregenerasjonsinnvandrer på nytt. Høsten 1999 startet en intern gruppe med å se på konsekvenser av denne ordbruken, og forsøkte å finne fram til gode, alternative betegnelser. Høsten 2000 ble et høringsdokument sendt ut til personer og institusjoner som arbeider med innvandrerrelaterte spørsmål, og i dag er de fleste høringssvarene kommet inn. Det endelige resultatet av høringen er ennå ikke klart, og det er foreløpig ikke innført noen alternativ betegnelse til andregenerasjonsinnvandrer i offisiell statistikk.

Hvem tilhører innvandrerbefolkningen?

Statistisk sentralbyrås bruk av betegnelser i innvandrerrelatert statistikk er knyttet til *Standard for innvandrergruppering* (Statistisk sentralbyrå 1994).

***Marte Kristine Bjertnes** er førstekonsulent og koordinator for innvandrerrelatert statistikk i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (marte.kristine.bjertnes@ssb.no).*

Andregenerasjonsinnvandrere i Norge
Ved inngangen til 2000 besto den gruppen som i dag kalles andregenerasjonsinnvandrere av 44 000 personer. Nærmere 9 av 10 hadde bakgrunn fra ikke-vestlige land, mens bare en av ti hadde vestlig landbakgrunn. Til sammenlikning utgjorde innvandrerne fra ikke-vestlige land vel 60 prosent av de i alt 238 500 førstegenerasjonsinnvandrerne i Norge. 1 av 5 andregenerasjonsinnvandrere hadde foreldre som var født i Pakistan, og dette er den største nasjonalitetsgruppen. Andregenerasjonsinnvandrerne i Norge har bakgrunn fra i alt 157 forskjellige land, men alle er født i Norge. Nesten halvparten er bosatte i Oslo. (Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå).

I denne standarden inngår syv kategorier, hvorav to av dem samlet gis avgrensningen *innvandrerbefolkningen*. Til innvandrerbefolkningen hører:

1. **Førstegenerasjonsinnvandrere** uten norsk bakgrunn. Dette er personer født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre. Førstegenerasjonsinnvandrerne har på et tidspunkt innvandret til Norge.

2. **Andregenerasjonsinnvandrere**. Til denne kategorien hører personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre. Andregenerasjonsinnvandrerne har ikke selv innvandret, men har foreldre som er kommet fra andre land.

Det er særlig den siste betegnelsen, andregenerasjonsinnvandrer, som i det siste har skapt reaksjoner, og valget av alternativer volder hodebry. Da denne betegnelsen ble innført i offisiell statistikk, var det imidlertid enighet om at dette, tross motforestillinger, var det mest hensiktsmessige å kalle gruppen, og bruken av ordet ble også akseptert av brukerne.

Betegnelsen et bidrag til negativ båstenkning?

Kritikken mot bruk av betegnelsen andregenerasjonsinnvandrer har ikke sin opprinnelse først og fremst i det semantiske og heller ikke i det definisjonsmessige (selve begrepet), men er knyttet til de assosiasjoner ordet vekker. *Er man innvandrer når man er født på Hamar sykehus og har bodd hele sitt liv ved bredden av Mjøsa, har brun hud, snakker hedmarksdialekt som ville fått Alf Prøysen til å nikke hjertelig gjenkjennende, og har vært på fire feriebesøk i Pakistan?* spør Loveleen Kumar i boken *Mulighetenes barn* (1997). Og vi kan velge enten å forklare sirlig hvilke faglige fordeler det er ved betegnelsen andregenerasjonsinnvandrer og at denne er ment verdinøytral fra vår side - eller vi kan låne øre til de innvendinger som er kommet og ta dem på alvor. Statistisk sentralbyrå har valgt det siste.

Alternativene til "andregenerasjonsinnvandrere" er mange, men det er ikke enighet om hva som er best, og ikke alle egner seg til statistiske formål. Førstegenerasjons nordmenn er nevnt av bl.a. sosialantropologen Thomas Hylland Eriksen (1998). Kanadierne snakker noen ganger om *First generation Canadian* og *Second generation Canadian*. Det kanadierne refererer til som førstegenerasjons kanadiere, tilsvarer noenlunde det SSB ville kalle førstegenerasjonsinnvandrere, og det samme med andregenerasjon. En begrepsbruk som den kanadiske ville gjøre det vanskeligere å skille mellom de som har utenlandsk bakgrunn og de som ikke har det. Dessuten er det vel ikke gitt at alle innvandrere vil like å bli kalt norske[1]?

Sosialantropologen Loveleen Kumar foreslår å bruke ordet "bindestreksbarn". Kumars hovedanliggende er at identitet ikke er et enten-eller-spørsmål, knyttet til én nasjonal bakgrunn (Kumar 1997). Det å være "nordmann" eller "pakistaner" er ikke å betrakte som gjensidig utelukkende. Kumar kritiserer oss for å tenke for statisk om identitet og identitetsskaping. Bindestreksbarna er personer som forener flere kulturer og skaper

Tabell 1. De ti største nasjonalitetsgruppene. Første- og andregenerasjonsinnvandrere. 1. januar 2000

Førstegenerasjonsinnvandrere		Andregenerasjonsinnvandrere	
I alt	**238 462**	**I alt**	**44 025**
1 Sverige	22 375	1 Pakistan	9 604
2 Danmark	17 551	2 Vietnam	4 284
3 Jugoslavia	13 402	3 Tyrkia	3 236
4 Pakistan	13 227	4 Sri Lanka	2 698
5 Bosnia-Hercegovina	11 587	5 Jugoslavia	2 064
6 Vietnam	11 106	6 India	1 957
7 Storbritannia	10 576	7 Somalia	1 874
8 Iran	9 151	8 Marokko	1 710
9 Tyskland	8 621	9 Danmark	1 312
10 USA	7 323	10 Iran	1 203

en identitet som "norsk-pakistanere", "norsk-vietnamesere" osv. Heller ikke disse betegnelsene er uproblematiske for statistikkformål. Hva gjør man eksempelvis dersom det oppstår behov for å benytte aggregerte størrelser på landbakgrunn, som vestlig og ikke-vestlig?

Andre mener at også bindestreksidentiteter kan bli for trange. Thomas Hylland Eriksen vil at vi skal snakke om kreolisering, vi er kulturelle kreoler som tar opp i oss fragmenter fra mange ulike kulturer uten å havne i identitetsmessig spagat. Bak denne argumentasjonen ligger også erkjennelsen av at samfunnet og vår måte å tenke om det på, har forandret seg dramatisk. Til tross for at Norge neppe noen gang har vært så homogent som mange vil ha det til, har endringen vært enorm de siste 20-30 årene. Utviklingen har stått i mangfoldets tegn. Vandringen over landegrenser er ett blant flere ledd i en globaliseringsprosess som gjør verden stadig mindre, og samtidig mer uforutsigbar. Våre enkle stereotypier strekker ikke lenger til som klassifiseringer av personene rundt oss. Anne fra Oslo kan ha mer til felles med Shanti i New Dehli enn Petter fra Balsfjord. Fra boka til Kadafi Zaman kan følgende utdrag tjene som illustrasjon: "I dag sier jeg at jeg er et menneske, en verdensborger, som er norsk, pakistansk, muslim og en sosialdemokrat - og er det noen som ber meg dra dit jeg kom fra, så drar jeg tilbake til Lier. Hva sier dette om min tilhørighetsfølelse?" spør forfatteren. Og svarer selv: "Det sier at Norge er og vil alltid være et multikulturelt samfunn, intet kan forandre på det" (Zaman 1999:15).

Reaksjonene på betegnelsen "andregenerasjonsinnvandrer" dreier seg i første rekke om hvorvidt denne anvendelsen er med på å skape distanse og motsetning. Støtter begrepsbruken opp under båstenkning, en inndeling i "oss" og "dem" som gjør at "de andre" kan føle seg som annenrangs nordmenn, enda de selv kanskje betrakter seg som norske? Hvor lenge skal personer kalles innvandrere? Uttrykker ordet andregenerasjonsinnvandrer en identitetsbetegnelse som de personer det skal betegne anser for dekkende og naturlig og som de identifiserer seg med, eller oppfattes det snarere tvert om?

Språkbruken endrer seg over tid

Oppfatninger av hva som regnes som korrekt språkbruk endrer seg over tid. "Fremmedarbeider" er et eksempel på en betegnelse som har forsvunnet ut av offentlig språkbruk til tross for at dette var gjengs for noen tiår tilbake. I dag vil vi finne ordet verdiladet fordi det refererer til noe fremmed og ikke-inkluderende. Det samme skjedde med ordet "fremmedspråklig", som i dag er byttet ut med minoritetsspråklig. "*Når fremmed er implisert blir veien kort til fremmedfrykt*", sier Østlandssendingens distriktsredaktør Anne Ardem til Morgenbladet (9.2.01). "Gjestearbeiderne" har også for lengst forlatt det offentlige selskap.

Endret språkbruk reflekteres også i litteraturen, og man trenger ikke å gå langt tilbake i tid for å finne beskrivelser som ikke ville ha vært gangbare i dag. Barnebokforfatteren Torbjørn Egner ga for bare noen tiår siden "troskyldige" beskrivelser av Doktor Dyregods møte med erkestereotype, fiendtlig innstilte hottentotter i Afrikas jungel, uten at noen hevet øyenbrynene av den grunn. I dag får de samme beskrivelsene foreldre til å rødme under høytlesningen for barna. Det gjør også Astrid Lindgrens svært maleriske beskrivelser av Pippi Langstrømpes pappa, som ble tatt til konge over

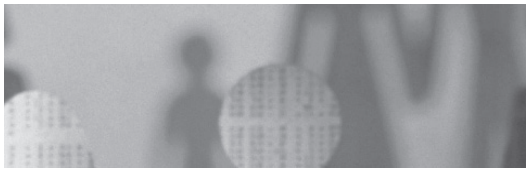

Vurdering av betegnelser
SSB utreder nå alternative betegnelser til ordet "andregenerasjonsinnvandrer". Utfallet av denne evalueringen er ennå ikke klart. Det er imidlertid ingen planer om at begrepene, dvs. selve definisjonene av de ulike gruppene i den innvandrerrelaterte statistikken, skal endres.

kurreduttnegrene etter å ha brutt en palme opp fra jorden med bare nevene (Kalvø 1996).

Høsten 2000 var det duket for en ny stor debatt om betegnelser da sprinteren John Ertzgaard stilte spørsmålet: Hvor ligger Negerland? Han opplevde bruken av ordet "neger" som sårende og upresist, og fikk følge av en rekke personer som hadde den samme erfaringen. Ordet vekket assosiasjoner om rasisme og kolonialisme og ble ikke opplevd som noe godt uttrykk for identitetsbetegnelse. Dette til tross for at betegnelsen, ifølge professor Finn Erik Vinje, er korrekt i den forstand at neger/negro betyr svart og ikke noe annet.

Språk er makt, heter det. Og selv om noen vil mene at debatten om betegnelser er en gedigen avsporing, eller kanskje til og med avledningsmanøver, i forhold til de strømninger og uttrykk som virkelig gir grobunn for rasisme (Brox i Dagbladet 25.2.2001), har kanskje ikke språkekspertene vært seg tilstrekkelig bevisst hva slags følelser ordene vekker? Raheela Kokab Chaudry, journalist i NRK skriver i en kronikk i Dagbladet: "*Hvis målet er integrering, og hvis alle ønsker å inkludere alle mennesker uansett hudfarge og religion i det norske fellesskapet, ja, da bør vi velge begreper som er inkluderende og ikke ekskluderende. ...Det handler om å oppdatere begrepsapparatet til dagens flerkulturelle Norge*". (Dagbladet 7.2.01).

Betegnelser for statistikkformål stiller spesielle krav

For statistiske formål kan den stadige utvikling og forandring av betegnelser være vanskelig, fordi statistikk forutsetter en viss kontinuitet for å bli interessant. På den annen side er det viktig å følge med i tiden og tilpasse seg det nye, slik at begrepsbruken ikke ligger for langt unna hverdagsspråkets. Kategoriene og betegnelsene må være relevante for undersøkelsesformålet. Et fokus på og et skifte av betegnelser som grenser til det parodiske og som gjør at folk ikke lenger skjønner betydningen av ordene vi bruker, er ingen tjent med. Stabilitet i selve begrepene, eller avgrensningen av de statistiske kategoriene, er imidlertid langt viktigere enn stabilitet i betegnelser når det gjelder å sikre statistikkens sammenliknbarhet over tid. Nye betegnelser skal ikke påvirke sammenliknbarheten.

Statistisk sentralbyrå har satt følgende krav til betegnelser som skal brukes:

- betegnelsene skal være pedagogiske, i den forstand at de skal være enkle for folk flest å forstå betydningen av
- betegnelsene skal være enkle for statistikkprodusenter og skribenter å bruke både i tabeller og i løpende tekst
- betegnelsene skal være aksepterte, i den forstand at de ikke virker provoserende og ekskluderende for grupper av befolkningen
- betegnelsene skal være systematiske, i den forstand at de gir klare retningslinjer i forhold til klassifisering og bruk.

Ut ifra disse kravene har noen alternativer pekt seg ut som mer relevante og anvendelige enn andre.

Erfaringer fra andre land

Begge våre naboland, har gjennomgått liknende diskusjoner om betegnelser som skal brukes i innvandrerrelatert statistikk som den vi selv står oppe i. Beskrivelsen av den danske og svenske modellen er hentet fra SSBs hørings-

notat om forslag til endring av betegnelser i innvandrerrelatert statistikk (Statistisk sentralbyrå 2000).

I Statistiska centralbyrån (SCB) i Sverige har man i stedet for å bruke betegnelsen *andregenerationsinnvandrare,* begynt å skrive betegnelsen helt ut, slik at gruppen betegnes som *födda i Sverige med två utrikes födda föräldrar*. Dette har skjedd i tråd med myndighetenes anbefaling. Den nye betegnelsen virker ikke provoserende og støtende på gruppen som omtales, og gir et nøytralt inntrykk. Samtidig vil betegnelsen kunne være tungvint å anvende i løpende tekst. Dette kan føre til at brukere som benytter Statistisk sentralbyrås statistikk uansett vil lage sine egne enklere betegnelser, men det kan også medføre at nettopp det lange uttrykket vil kunne vanskeliggjøre en "slagordsmessig" utnyttelse av statistikken. Personer med utenlandsk bakgrunn klassifiseres i Sverige etter fødeland, statsborgerskap og såkalte sammenfattende populasjoner. Hovedskillet når det gjelder fødelandsinndeling går mellom de utenlandsfødte og de svenskfødte.

De svenskfødte kan ha:
1. to utenlandsfødte foreldre (tilsvarende "andregenerasjonsinnvandrerne"),
2. en svenskfødt og en utenlandsfødt forelder,
3. to svenskfødte foreldre.

Blant de utenlandsfødte skilles det ikke mellom de som har svensk bakgrunn og de som ikke har det, men man grupperer gjerne etter botid 0-4 år, og 5 år eller mer. For SSB vil det være naturlig å trekke inn om de utenlandsfødte har norsk bakgrunn eller ikke.
Til de sammenfattende populasjoner hører:
1. personer med utenlandsk bakgrunn (utenlandsfødte samt svenskfødte med to utenlandsfødte foreldre),
2. personer med både svensk og utenlandsk bakgrunn (født i Sverige med en svenskfødt og en utenlandsfødt forelder),
3. personer med svensk bakgrunn (født i Sverige med to svenskfødte foreldre).

Danmarks Statistik (DS) avgrenser befolkningen hovedsakelig i tre hovedgrupper: *indvandrere*, *efterkommere* og *øvrige*. Til innvandrergruppen hører personer som er født i utlandet av foreldre hvor begge er utenlandske statsborgere eller født i utlandet. Blant etterkommere inngår personer som er født i Danmark av foreldre hvor ingen er dansk statsborger og født i Danmark. Etterkommere inkluderer slik både "andregenerasjonsinnvandrere" og personer født av en innvandrer og en etterkommer. Dersom den danske modellen skulle benyttes i Norge, måtte man regne med å gjøre tilpasninger til vårt eget datagrunnlag. Blant annet bruker DS statsborgerskap som avgrensningsfaktor i langt større grad enn det vi vil gjøre i Norge. Skal begrepet etterkommere benyttes i Norge, kan det deles i flere undergrupper:
1. norskfødt med to utenlandsfødte foreldre,
2. norskfødt med en utenlandsfødt og en norskfødt forelder.

Men man vil også kunne åpne opp for nye grupperinger som kan være interessante å studere når gruppene vokser.

Den danske betegnelsen er lettere å anvende enn den svenske, i alle fall i tekstlige framstillinger. Samtidig er det blitt argumentert for at den er et mindre presist uttrykk.

Statistisk sentralbyrå har i sitt høringsnotat foreslått tre alternative modeller til dagens bruk av betegnelsen andregenerasjonsinnvandrer.

- Den kanadiske modellen som innebærer at det som i dag kalles innvandrerbefolkningen vil deles inn i første- og andregenerasjons nordmenn.
- Den danske modellen som innebærer at betegnelsen etterkommere brukes om personer født i Norge med utenlandsk bakgrunn.
- Den svenske modellen som innebærer at betegnelsen skrives helt ut: Norskfødte med to utenlandsfødte foreldre.

SSB har bedt høringsinstansene om å gi sin vurdering av disse forslagene og da særlig den svenske modellen. I dag har de fleste svarene kommet inn, og disse skal gjennomgås nøye før en beslutning fattes om hvordan man for framtiden skal betegne den gruppen som til nå har vært klassifisert som innvandrere, til tross for at de er født i Norge.

Betegnelser må vurderes løpende

Vi har sett at flere av betegnelsene på innvandringsområdet er verdiladet og gir ulike konnotasjoner og assosiasjoner i forhold til ulike grupper av brukere. Det er derfor viktig å vurdere betegnelsene løpende, og forsøke å finne ord som ikke virker støtende, men samtidig gir et godt og presist uttrykk for den gruppen vi ønsker å omtale

Da Standard for innvandringsgruppering ble laget i 1994, ble det sagt overfor høringsinstansene at SSB også ville komme tilbake til selve avgrensningen og definisjonene av de ulike innvandrergrupperingene. Foreløpig har vi imidlertid bare satt fokus på betegnelsene. Utviklingen krever en stadig tilpasning av statistikken. Etter hvert vil det vokse fram en betydelig tredjegenerasjon som vil være interessant å følge framover. Hva skal denne gruppen kalles og hvordan skal den defineres? Og hva med barn av en førstegenerasjonsinnvandrer og en andregenerasjonsinnvandrer? Har disse det samme mønster i statistikken som barn av to andregenerasjonsinnvandrere, eller to førstegenerasjonsinnvandrere?

Disse spørsmålene og flere, vil melde seg i økende grad ettersom det flerkulturelle samfunnet får økt utbredelse. Da vil det også stilles nye krav til de betegnelser som skal brukes i beskrivelsen av det. Statistisk sentralbyrås utfordring består i å kombinere hensynet til at hyppige endringer *kan* ha uheldige konsekvenser for statistikken og forståelsen av den, og samtidig vise respekt og lydhørhet overfor berørte gruppers egen og kanskje skiftende oppfatning av betegnelsenes innhold og virkning.

Litteratur

Ardem, Anne (9.2.2001): Intervju i Morgenbladet.

Brox, Ottar (25.2.2001): Sitter rasismen i språket? Kronikk i Dagbladet.

Chaudhry, Raheela Kokab (7.2.2001): Folket sier ja - sier mediene nei? Kronikk i Dagbladet.

Eriksen, Thomas Hylland (1998): *Et langt kaldt land, nesten uten mennesker*, Universitetsforlaget.

Kalvø, Are (1996): *Kunsten å være en neger*, Det Norske Samlaget.

Kumar, Loveleen (1997): *Mulighetenes barn: å vokse opp med to kulturer,* Cappelen.

NRK/Østlandssendingen (1999): Svartelista.

Statistisk sentralbyrå (1994): Nye tall for innvandrerbefolkningen, *Ukens statistikk,* 1994, 23.

Statistisk sentralbyrå (2000): Høringsnotat: Forslag til endring av betegnelser i innvandrerrelatert statistikk 23.11.2000. Upublisert notat.

Vassenden, Kåre (1988): Hvor mange utlendinger er det i Norge? *Samfunnsspeilet* 1998, 3, Statistisk sentralbyrå.

Zaman, Kadafi (1999): *Norge i svart, hvitt og brunt: en multikulturell mosaikk*, Forum Aschehoug.

Fruktbarhet blant innvandrerkvinner:

Myter og fakta

Det er mange myter om innvandrerkvinner i Norge og hvor mange barn de får: Som myten at fruktbarheten i Norge er så høy fordi innvandrerkvinner får så mange barn. Eller at innvandrerkvinner flytter til Norge for å føde barn. Eller at innvandrerkvinner ikke tilpasser seg norske fruktbarhetsmønstre. I denne artikkelen slår vi hull på disse mytene.

Trude Lappegård

I løpet av de siste tiårene har Norge blitt et flerkulturelt samfunn. Innvandrerbefolkningen i Norge har vokst jevnt, og sammensetningen har endret seg. Spesielt har det vært en betydelig tilvekst av innvandrere fra ikke-vestlige land. I 1998 utgjorde innvandrerkvinner i Norge 8 prosent av alle kvinner i fruktbar alder (15-49 år). Innvandrerkvinner omfatter både førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn (dvs. født i utlandet av to foreldre som også er født i utlandet) og andregenerasjonsinnvandrere (dvs. født i Norge av foreldre som er født i utlandet).

I denne artikkelen[1] ser vi nærmere på fem myter om barnefødsler blant innvandrerkvinner i Norge og med utgangspunkt i de enkelte mytene beskriver vi forskjeller i fruktbarheten blant ulike grupper av innvandrerkvinner i Norge, og tar opp hvilke forhold som påvirker innvandrerkvinners fruktbarhet og i hvilken grad fruktbarheten endres over tid.

Mål på fruktbarhet

Det vil være ulike mål som kan brukes for å si hvor mange barn innvandrerkvinner får. Ett mål er å vise det gjennomsnittlige antall levendefødte barn som en fødselskohort får i løpet av sin fruktbare periode. Først når naturen har sagt stopp, rundt 50-årsalderen, er det gitt hvor mange barn kvinner født i et bestemt år har fått i gjennomsnitt. Dette målet er de mest sikre, men tar i liten grad utviklingen (og situasjonen) på pulsen. Det gjør imidlertid samlet fruktbarhetstall (SFT), som er et hypotetisk mål som estimerer hvor mange barn en kvinne vil få etter endt fruktbarhetsalder basert på at dagens fruktbarhetsnivå skal holde seg.

Det er to forhold som gjør at SFT er et mer usikkert mål for innvandrerkvinner enn for hele befolkningen. Det ene er knyttet til inn- og utvandringen. Som en følge av stadig inn- og utvandring vil sammensetningen av innvandrergruppene være i kontinuerlig endring. SFT er et mål som bl.a. forutsetter en stor og stabil befolkning. Gjennom den stadige endringen av sammensetningen er ikke denne forutsetningen helt til stede. Ulik seleksjon av kvinner påvirker sammensetningen av ulike grupper. I noen perioder kommer det store grupper av flyktninger som allerede har fått barn før de kommer til Norge, mens i andre perioder er det større innslag av innvandring gjennom familiegjenforening og ekteskapsinngåelse. I den siste gruppen er det få som innvandrer med barn.

Det andre forholdet er knyttet til alderssammensetningen. Innvandrerbefolkningen i Norge er foreløpig en relativt ung befolkning med en ujevn aldersfordeling. Selv om SFT blir regnet ut for aldersgrupper enkeltvis, kan

Vestlige og ikke-vestlige land
Med vestlige land menes Norden, Vest-Europa (unntatt Tyrkia), Nord-Amerika og Oseania.

Med ikke-vestlige land menes Øst-Europa, Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Tyrkia.

Med tredje verden menes de samme landene som i ikke-vestlige land, eksklusive Øst-Europa.

Registerbaserte analyser
Fruktbarhetsmønstret blir beskrevet gjennom registerdata. Registerdataene gir tilnærmet komplette fødselshistorier og er basert på opplysninger fra Det sentrale folkeregister for samtlige fødselskohorter av norske kvinner og innvandrerkvinner som er bosatt i Norge 1. januar 1999, over 15 år og født fra 1935.

***Trude Lappegård** er førstekonsulent og doktorgradsstipendiat i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning (trude.lappegard@ssb.no).*

Samlet fruktbarhetstall (SFT)
Det gjennomsnittlige antall levendefødte barn som under gjeldende fruktbarhetsforhold vil bli født av en kvinne som gjennomlever hele den fødedyktige perioden. Sum av ettårige fruktbarhetsrater 15-49 år.

en ikke se bort fra at dette påvirker målet. Vi vet foreløpig lite om fødselsmønstret til de store gruppene av unge kvinner som innvandret som barn og i hvilken grad de vil følge fødselsmønstret til sine mødre eller om de i større grad vil ligne mer på jevnaldrende uten innvandrerbakgrunn.

Dette betyr at SFT ikke er et tilfredsstillende mål for å si noe om hvor mange barn en innvandrerkvinne vil ende opp med til slutt. Den er imidlertid egnet for å gi en beskrivelse av situasjonen slik den ser ut på et gitt tidspunkt. SFT for ulike innvandrergrupper vil også avspeile reelle forskjeller mellom grupper.

Myter og fakta I

Myte: Grunnen til at fruktbarheten i Norge er så høy, er at innvandrerkvinner får så mange barn.
Norge ligger på Europatoppen i fruktbarhet. I 1998 var SFT i Norge 1,81 barn per kvinne. I land som Italia og Tyskland var SFT henholdsvis 1,19 og 1,33 barn per kvinne i samme år. I nordisk sammenheng er det bare Island som ligger høyere enn oss med 2,05 barn per kvinne. I Finland og Danmark var SFT på henholdsvis 1,70 og 1,72 barn per kvinne i 1998. Sverige har hatt en dramatisk nedgang i fruktbarheten de senere årene, og mens det i 1998 ble født 1,51 barn per kvinne, var dette tallet hele 2,10 i 1990.

SFT for førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn var 2,4 barn per kvinne i 1997/1998[2], mens den for den øvrige befolkningen var 1,8 barn per kvinne. Om vi hadde holdt innvandrerkvinnene utenfor beregningen av samlet fruktbarhetstall for Norge, ville SFT vært 0,05 lavere. Dette betyr at barnefødslene til innvandrerkvinner gir relativt lite utslag på det generelle fruktbarhetsnivået i Norge.

At Norge ligger på fruktbarhetstoppen i Europa, har altså lite å gjøre med barnefødslene til innvandrerkvinner. Det er ikke lett å gi et entydig svar på hvorfor de nordiske landene ligger på et høyere fruktbarhetsnivå enn land lenger sydover i Europa. Et mulig svar er knyttet til normen om en selvstendig forsørgerrolle som står sterkt i de nordiske landene. For de fleste nordiske kvinner innebærer dette en forventning om at de fortsetter å jobbe etter at de har fått barn, og at hverdagen består av en kombinasjon av barneomsorg og yrkesdeltakelse. Dette er muliggjort gjennom at samfunnet langt på vei har tilrettelagt for en slik kombinasjon. Når en slik kombinasjon ikke er like selvfølgelig, som i mange av de sydeuropeiske landene, vil det være mange som må gi opp sin jobbkarriere når de får barn. Når spørsmålet om å få barn er et enten-eller-spørsmål, vil det være flere som velger yrkesdeltakelse på bekostning av barneomsorg enn om det hadde vært et både-og.

Faktum: Barnefødslene til innvandrerkvinner utgjør kun en liten andel av den totale fruktbarheten i Norge og har ingen betydning for at Norge ligger på fruktbarhetstoppen i Europa.

Myter og fakta II

Myte: Innvandrerkvinner får ikke flere barn enn norske kvinner.
Samlet fruktbarhetstall for alle kvinner med innvandrerbakgrunn i Norge var 2,4 barn per kvinne i 1997/1998. Dette er litt over et halvt barn mer

Figur 1. Samlet fruktbarhetstall for alle kvinner bosatt i Norge og alle kvinner født i Norge. 1997/1998

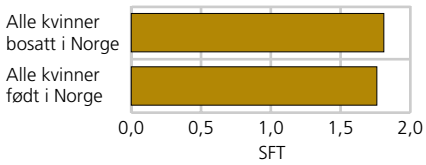

Kilde: Befolkningsstatistikksystemet.

enn norske kvinner. Det er imidlertid lite hensiktsmessig å bruke kun ett tall når en skal beskrive fruktbarheten til innvandrerkvinner i Norge. Bak et samlet tall for alle innvandrerkvinner i Norge er det store variasjoner. Mellom gruppen med høyest fruktbarhet og gruppen med lavest fruktbarhet i Norge skiller det over 3,5 barn.

Kvinner med innvandrerbakgrunn er en lite homogen gruppe. Til sammen utgjør de 90 000 kvinner over 15 år. Av disse er det hele 75 000 kvinner som er i fruktbar alder, det vil si mellom 15 og 49 år. Kvinnene kommer fra til sammen 195 land som på ulike måter skiller seg til dels betydelig fra Norge. Nærmere halvparten (48 prosent) kommer fra land med likt eller lavere fruktbarhetsnivå enn i Norge, mens en fjerdedel kommer fra land hvor SFT var på 3,4 barn per kvinne eller høyere.

Både kvinner fra vestlige land og kvinner fra ikke-vestlige land har høyere fruktbarhetsnivå enn norske kvinner, hvor SFT er på henholdsvis 1,9 og 2,7 barn per kvinne. For den tredje verden samlet var SFT 2,9 barn per kvinne. Det er blant kvinner fra den tredje verden en finner de største variasjonene i fruktbarheten mellom ulike regioner. Kvinner fra Nord-Afrika har det høyeste nivået (4,1 barn per kvinne) og kvinner fra Øst-Asia det laveste (1,5 barn per kvinne).

Blant innvandrerkvinner fra enkeltland (med flere enn 450 kvinner bosatt i Norge) hadde kvinner fra Somalia det høyeste fruktbarhetsnivået med 5,2 barn per kvinne. Videre følger kvinner fra Irak (4,8 barn per kvinne), Marokko (3,8 barn per kvinne) og Pakistan og Sri Lanka (3,6 barn per kvinne). Det laveste fruktbarhetsnivået fant en blant kvinner fra Kina og Bosnia-Hercegovina (1,6 barn per kvinne), og Finland og Polen (1,7 barn per kvinne).

Tabell 1. Samlet fruktbarhetstall[1], etter landbakgrunn blant førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn. 1997 og 1998 samlet

Landbakgrunn	Samlet fruktbarhetstall	Middelfolkemengden av kvinner 15-33 år[2]
Hele befolkningen	1,8	919 407
Norge	1,8	857 725
Utlandet i alt	2,4	61 682
Vestlige land	1,9	19 940
Ikke-vestlige land	2,7	41 742
Norden	1,8	12 218
Vest-Europa ellers, unntatt Tyrkia	2,0	5 588
Øst-Europa	1,9	10 060
Nord-Amerika og Oseania	1,8	2 134
Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Tyrkia	2,9	31 682
Nord-Afrika[3]	4,1	1 158
Øst-Afrika	3,8	2 559
Syd- og Vest-Afrika[4]	2,6	1 172
Øst-Asia[5]	1,5	1 552
Sørøst-Asia	2,3	8 529
Sør-Asia[6]	3,2	9 947
Vest-Asia[7]	3,6	3 754
Sør- og Mellom-Amerika	2,0	3 011
Somalia	5,2	1 323
Irak	4,8	845
Marokko	3,8	934
Pakistan	3,6	4 018
Sri Lanka	3,6	2 278
Tyrkia	3,1	2 193
India	2,7	1 272
Jugoslavia	2,7	1 914
Thailand	2,4	1 775
Filippinene	2,3	2 666
Nederland	2,3	716
Vietnam	2,3	3 764
Frankrike	2,2	466
Chile	2,1	1 583
Danmark	2,0	3 488
Island	1,9	1 012
Iran	1,9	2 123
Russland	1,9	939
Storbritannia	1,8	1 603
USA	1,8	1 644
Norge	1,8	857 725
Sverige	1,8	5 970
Tyskland	1,8	1 570
Finland	1,7	1 545
Polen	1,7	2 282
Kina	1,6	969
Bosnia-Hercegovina	1,6	2 946

[1] Her er samlet fruktbarhetstall (SFT) summen av 5-årige aldersavhengige fruktbarhetsrater 15-44 år, multiplisert med 5.
[2] Alder ved utgangen av hendelsesåret.
[3] Fra Marokko til Egypt.
[4] Resten av Afrika.
[5] Fra Kina/Taiwan og nordover.
[6] Fra Iran til Bangladesh.
[7] Inklusive Sentral-Asia.
Kilde: Befolkningsstatistikksystemet

Når en sammenligner fruktbarhetstallene til grupper av innvandrerkvinner og fruktbarhetstallene i deres opprinnelsesland, ser vi at fruktbarhetstallene blant innvandrergrupper bosatt i Norge i noen tilfeller ligger over fruktbarhetsnivået i hjemlandet. Dette gjelder både kvinner fra vestlige land og kvinner fra ikke-vestlige land. Her vil det være ulike mekanismer som har hatt betydning. To eksempler blant kvinner fra vestlige land er Nederland og Frankrike som på midten av 1990-tallet hadde et samlet fruktbarhetstall på henholdsvis 1,5 og 1,7 barn per kvinne. Kvinner fra disse landene bosatt i Norge hadde et samlet fruktbarhetstall på henholdsvis 2,2 og 2,3 barn per kvinne i 1997/1998. At fruktbarheten er relativt mye høyere blant de som er bosatt i Norge enn den er i deres hjemland kan ha sammenheng med at en del av kvinnene bosatt i Norge er mer familieorienterte og mindre etablert på arbeidsmarkedet enn den øvrige befolkningen i deres hjemland. En skal heller ikke se bort ifra at en del kvinner fra disse landene har fått flere barn i Norge enn de ville fått hvis de ikke hadde flyttet, som en følge av gode muligheter for å kombinere egen yrkesdeltakelse og barneomsorg i Norge.

Når det gjelder kvinner fra ikke-vestlige land, er fruktbarhetsnivået noe høyere blant kvinner bosatt i Norge enn det er i deres hjemland, blant de kvinnene som kommer fra land hvor fruktbarheten har gått dramatisk ned de siste årene. To eksempler er Marokko og Tyrkia. I løpet av de siste 20 årene er samlet fruktbarhetstall mer enn halvert, fra 6,9 til 3,3 barn per kvinne i Marokko og fra 5,8 til 2,6 barn per kvinne i Tyrkia. Kvinner fra disse landene bosatt i Norge hadde et samlet fruktbarhetstall på henholdsvis 3,8 og 3,1 barn per kvinne i 1997/1998. I begge disse landene har det vært en overgang fra et "tradisjonelt" til et mer "moderne" familiemønster. Dette har vært en overgang som også har funnet sted blant kvinner bosatt i Norge, om ikke like sterk. At samlet fruktbarhetstall ligger noe høyere blant kvinner bosatt i Norge, kan ha sammenheng med at kvinnene bosatt i Norge ikke i samme grad er del i hjemlandets utvikling som kvinnene som forblir i hjemlandet er. Det kan også ha sammenheng med at noen grupper er svakere integrert enn andre og at de dermed i større grad opprettholder tradisjonelle oppfatninger av familie og fruktbarhet, enn de ville gjort hvis de ikke hadde flyttet til Norge.

Faktum: Samlet føder alle innvandrerkvinner i Norge i gjennomsnitt et halvt barn mer enn norske kvinner. Variasjonene er imidlertid større enn likhetene, og mellom innvandrergruppen med høyest fruktbarhet og innvandrergruppen med lavest fruktbarhet skiller det over 3,5 barn per kvinne i gjennomsnitt.

Myter og fakta III

Myte: Innvandrerkvinner flytter til Norge for å føde barn.
Mange kvinner som kommer til Norge er i en alder hvor det er naturlig å etablere seg med familie. For noen kvinner vil innvandringen være av midlertidig art. De flytter til Norge enten for å studere eller jobbe, og det vil være naturlig at de venter med å få barn til de har returnert til hjemlandet. Andre kvinner innvandrer til Norge nettopp for å inngå ekteskap, og vil få barn relativt raskt etter at de ankommer. Typiske eksempler er at de får oppholdstillatelse ved familiegjenforening eller inngåelse av ekteskap. Andre igjen har fått de barna de ønsker før de innvandrer.

Når en kvinne flytter fra et land til et annet, innebærer det en total forandring av tilværelsen hennes. Avhengig av hvor i livsløpet kvinnen befinner seg ved flyttingen, kan denne forandringen påvirke fruktbarhetsprosessen. Fruktbarhetsprosessen rundt innvandringstidspunktet kan beskrives ved hjelp av fødselsrater for årene rundt ankomståret. En fødselsrate for et år beregnes som forholdet mellom antall fødsler til kvinner i alder x og antall kvinner i alder x. Her er fødselsratene regnet ut fra antall kvinner ankommet i samme år. For å unngå tilfeldige variasjoner fra år til år har en regnet ut gjennomsnittet for de siste ti årene. Det er regnet ut separate fødselsrater for kvinner fra vestlige og ikke-vestlige land. For kvinner fra ikke-vestlige land er det regnet ut separat for kvinner som er flyktninger[3] og de som ikke er det.

Fødselsratene er lave i årene før ankomst til Norge, både for kvinner fra vestlige land og for kvinner fra ikke-vestlige land. Blant kvinner fra vestlige land er det kun en liten økning i fødselsratene i ankomståret, men den fortsetter å øke gradvis i de neste årene. Blant kvinner fra ikke-vestlige land, er det, derimot, en mer markert økning i fødselsraten i ankomståret, noe som også fortsetter året etter ankomst. Fødselsratene begynner imidlertid å synke igjen det andre året etter ankomst. Det er en betydelig forskjell i fruktbarhetsmønstret rundt innvandringen mellom kvinner som er flyktninger og de som ikke er det. Kvinner som innvandret som flyktninger har en generelt høyere fruktbarhet i årene før innvandringen enn kvinner som ikke er flyktninger. Fødselsratene blant kvinner som ikke er flyktninger tyder på at det er en del som vil være gravide ved innvandringen.

Det er altså mye som tyder på at det er forhold knyttet til selve innvandringen som påvirker innvandrerkvinners fruktbarhet. En del kvinner flytter til Norge gjennom familiegjenforening, dette gjelder spesielt kvinner fra ikke-vestlige land. Mange vil gjenoppta eller videreføre et ekteskap, og det vil være naturlig at en bruker de første årene etter ankomst til å kompensere for mulig utsatte fødsler. Andre kvinner innvandrer nettopp for å inngå ekteskap, og fruktbarhetsnivået er vanligvis høyere de første årene etter ekteskapsinngåelse. Andre kvinner igjen flytter til Norge sammen med sine familier uten at dette nevneverdig påvirker fruktbarhetsprosessen. Noen vil også kunne finne sine menn etter at de har flyttet til Norge.

Faktum: Fruktbarheten øker de første årene etter innvandringen som en følge av familieetablering og familiegjenforening, men går så ned igjen når utsatte fødsler er kompensert for.

Myter og fakta IV

Myte: Innvandrerkvinner tilpasser seg ikke norsk fruktbarhetsnivå.
Endringer i fruktbarheten til innvandrerkvinner blir gjerne sett på som ett (blant flere) mål på integrasjon. Graden av integrasjon i det norske samfunnet avhenger av språkkunnskaper, om det er tett miljø blant innvandrere fra samme land, bosettingsmønster, kulturelle og religiøse faktorer og yrke og utdanning, samt botid. Svak integrasjon kan både føre til at det fruktbarhetsmønstret de tar med seg hjemmefra blir mindre påvirket, og at det er få alternativer til det å satse på egen familie. Integrasjonen vil gradvis bli bedre for de fleste, og den generelle antagelsen er at fruktbarheten vil gå ned i grupper som starter på et høyt nivå.

Figur 2. Relative fødselsrater for årene før og etter ankomst, og i selve ankomståret for kvinner fra vestlige land og for kvinner fra ikke-vestlige land som innvandret som flyktninger eller ikke. Basisår = ankomstår

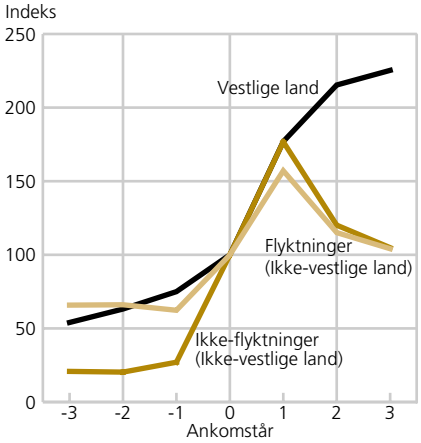

Kilde: Befolkningsstatistikksystemet.

I tillegg til ulike økonomiske forhold vil både familiepolitiske og kulturelle forhold være med å legge føringer på kvinners fruktbarhet. For innvandrerkvinner vil valg av livsløp avhenge av nasjonal opprinnelse, i tillegg til utdanningsbakgrunn, sosial bakgrunn og deres aktuelle sosioøkonomiske situasjon i Norge. Det vil være ulike holdninger til familie og fruktbarhet i ulike land, og ved migrasjonen vil innvandrerkvinnene ta med seg viktige komponenter fra opprinnelig kultur og atferd. Disse forholdene er det viktig å ta hensyn til når en skal studere hvordan fruktbarhetsmønstre endrer seg over tid.

Når en gjør analyser av forventet barnetall blant kvinner fra ikke-vestlige land, hvor det kontrolleres for ulike variabler, finner en at fruktbarheten går ned ettersom botid i Norge øker. En teoretisk beregning viser at fruktbarheten blant kvinner fra ikke-vestlige land synker med ett barn per kvinne i løpet av 20 år etter innvandringen. Dette innebærer at fruktbarheten til kvinner fra land hvor fruktbarheten er høyere enn i Norge, nærmer seg det norske nivået uavhengig av andre komponenter som påvirker fruktbarheten deres, noe som betyr at de, mer og mer, tilpasser seg det fruktbarhetsmønstret som er vanlig blant den øvrige befolkningen.

I løpet av de siste tiårene har det, som sagt tidligere, vært en dramatisk nedgang i fruktbarheten i store deler av den tredje verden. En del av de endringene en finner blant innvandrerkvinner bosatt i Norge kan dermed ikke utelukkende ses som en del av en integreringsprosess. Dette er også endringer som kunne ha skjedd om de ikke hadde flyttet, men vært del av de sosiale endringsprosessene som hadde skjedd i hjemlandet.

Avhengig av hvilket land kvinnene kommer fra er det noe ulikt hvor raskt kvinnene tilpasser seg. Det er også slik at kvinner fra muslimske land har gjennomgående høyere fruktbarhet enn andre innvandrerkvinner, men også denne gruppen nærmer seg den fruktbarheten som er vanlig i den øvrige befolkningen, selv om de tilpasser seg det norske fruktbarhetsmønstret langsommere enn andre.

Faktum: Fruktbarheten går ned ettersom botid i Norge øker i alle innvandrergrupper, men noen grupper tilpasser seg raskere enn andre.

Figur 3. Fødselsrater ved 25-årsalder for andregenerasjonsinnvandrere, kvinner som innvandret som 18-22-åringer og den øvrige befolkningen

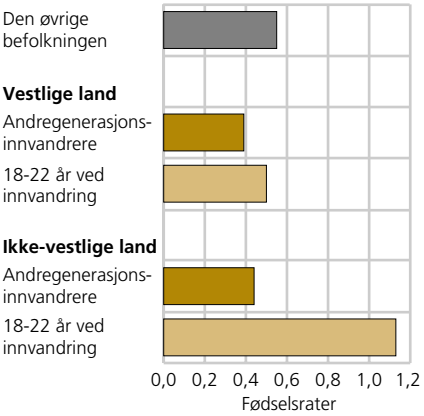

Kilde: Befolkningsstatistikksystemet.

Myter og fakta V

Myte: Andregenerasjonsinnvandrere får like mange barn som sine mødre.

Andregenerasjonsinnvandrere er en gruppe som bokstavelig talt er født inn i to kulturer og som har vært eksponert for det norske samfunnet på en helt annen måte enn kvinner som innvandret som voksne. Et viktig spørsmål er i hvilken grad de vil følge et fruktbarhetsmønster som ligner på det de som innvandret som voksne følger eller om de i større grad ligner på befolkningen for øvrig.

Andregenerasjonsinnvandrere utgjør kun en liten andel av kvinner i fruktbar alder med innvandrerbakgrunn i Norge, og det store flertallet er fortsatt så unge at det er for tidlig å gjøre opp status for hvor mange barn de vil få. Analyser viser likevel at det så langt er færre blant disse som etablerte seg med familie i ung alder enn de som innvandret som voksne, og de har lavere fødselstall. Fruktbarhetsmønstret blant andregenerasjonsinnvandrere lig-

ner altså mer på det som er vanlig blant den øvrige befolkningen enn blant dem som innvandret som voksne.

Kvinner fra ikke-vestlige land som får barn tidlig, følger samme mønster som dem som innvandret som voksne når det gjelder hvem de får barn med. Kvinnene som får barn tidlig, får i hovedsak barn med menn med samme landbakgrunn som dem selv. I de fleste tilfellene har mennene flyttet til Norge i voksen alder, ofte for å inngå ekteskap med disse kvinnene. Dette kan ses i sammenheng med at de som får barn tidlig, følger et mer tradisjonelt mønster og at deres preferanser i forhold til familie og fruktbarhet er mer orientert mot holdninger knyttet til opprinnelseslandet enn hos dem som venter med å etablere seg.

Det store flertallet av andregenerasjonsinnvandrere er som sagt fortsatt så unge at det er for tidlig å gjøre opp status, men i årene fremover vil det også være mulig å følge fruktbarhetsmønstret til dem som utsetter å etablere seg med familie. En vil da kunne se nærmere på hvorvidt de på samme måte som de som fikk barn tidlig, finner partner med samme landbakgrunn som dem selv, eller om de i større grad finner partner med annen landbakgrunn.

Faktum: Fruktbarhetsmønstret til andregenerasjonsinnvandrere ligner mer på den øvrige befolkningen enn på de som innvandret som voksne.

Mangfold og variasjoner

Med utgangspunkt i fem ulike myter som har vært brukt for å beskrive barnefødsler blant innvandrerkvinner, har vi gjennom ulike mål og beregninger forsøkt å gi et mest mulig nyansert bilde av fruktbarheten til innvandrerkvinner.

For det første, det er ikke innvandrerkvinner som forklarer den høye fruktbarheten i Norge. Innvandrerkvinner utgjør så få av alle kvinner i fruktbar alder at de har minimal betydning for den samlede fruktbarheten i landet. *For det andre*, det er feil å si at innvandrerkvinner ikke får flere barn enn norske kvinner, eller at de gjør det. Variasjonene etter nasjonalitetsgruppe er større enn likhetene, og noen kvinner får nesten ikke barn i det hele tatt, mens andre har store barneflokker. *For det tredje*, mange innvandrerkvinner føder barn like etter at de har flyttet til Norge, som en følge av familieetablering og familiegjenforening, men fødselstallene går ned igjen når utsatte fødsler er kompensert for. *For det fjerde*, alle innvandrergrupper tilpasser seg norsk fruktbarhet ettersom botid i Norge øker, men noen grupper tilpasser seg raskere enn andre. *For det femte*, fruktbarhetsmønstret til andregenerasjonsinnvandrere ligner mer på kvinner uten innvandrerbakgrunn enn på sine mødre sitt.

Mangfold er det viktigste stikkordet når en skal beskrive fruktbarheten til innvandrerkvinner. Når en snakker om innvandrerkvinner og barnefødsler er det viktig å ta hensyn til de variasjonene som er, slik at en verken stigmatiserer eller feilaktig generaliserer. Dersom en ønsker å få innsikt i de sosiale endringsprosesser innvandrerkvinner er en del av, og å skille mellom myter og fakta, er det nødvendig at en tar med seg et bredt spekter av tall og mål som gir et mest mulig nyansert bilde av fruktbarheten til innvandrerkvinner.

1. Artikkelen er i sin helhet basert på rapporten "Mellom to kulturer Fruktbarhetsmønster blant innvandrerkvinner i Norge" (Lappegård 2000).

2. For å få store nok grupper har vi slått tall for 1997 og 1998 samme.

3. I Statistisk sentralbyrås bruk av begrepet menes personer som er født i utlandet, bosatt i Norge, og som en gang har kommet til Norge av fluktgrunner. De har fått innvilget opphold i landet som flyktning eller på humanitært grunnlag. Familiegjenforening til disse personene blir også regnet som flyktninger.

Litteratur

Lappegård, T. (2000): *Mellom to kulturer – Fruktbarhetsmønstre blant innvandrerkvinner i Norge*, Rapport 25/2000, Statistisk sentralbyrå

En datter fra Kina

Familien Pedersen har en datter. Hun er tre år og ble adoptert fra Kina i 1999. I alt var det 100 familier som gjorde som familien Pedersen, mens det totalt var litt i overkant av 500 familier som adopterte barn fra utlandet det året. Hadde familien Pedersen adoptert noen få år tidligere, hadde sjansene for å få et barn fra Kina vært relativt små. Tall fra statistikkbyråene i Sverige og Danmark viser at det nå blir adoptert mange fra Kina også der.

Trude Jakobsen

Figur 1. Adopterte, etter norsk/utenlandsk statsborgerskap. 1970-1999

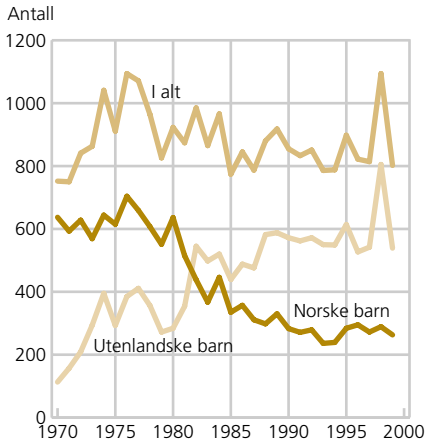

Kilde: Befolkningsstatistikk og sosialstatistikk.

***Trude Jakobsen** er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for befolknings- og utdanningsstatistikk (trude.jakobsen@ssb.no).*

Hvis Pedersen hadde adoptert for 30 år siden

Fram til for cirka 30 år siden var adopsjon i Norge så godt som ensbetydende med adopsjon innen landegrensen. Det var nok av barn som ikke foreldrene hadde mulighet til å ta seg av, og som av den grunn ble satt bort til andre (Sætersdal og Dalen 1999). Nye prevensjonsmidler og bedre sosiale og økonomiske forhold for ugifte mødre, i tillegg til at det ble mer sosialt akseptert å være enslig forsørger, har etter den tid redusert antall barn i Norge som er tilgjengelig for adopsjon. Forandringene har kommet gradvis, med et klart skille på midten av 1980-tallet.

La oss tenke oss at familien Pedersen hadde adoptert datteren sin i 1966. Da hadde de vært blant de svært få familiene i Norge som adopterte barn fra utlandet. På den tiden adopterte kun en av ti adoptivfamilier barn fra utlandet. Dette viser tall fra Statistisk sentralbyrå (SSB). Fem år senere, i 1971, hadde dette forholdet forandret seg til at to av ti adoptivfamilier adopterte barn fra utlandet, men denne forskjellen begynte nå gradvis å bli mindre, og flere og flere familier valgte å adoptere barn med utenlandsk bakgrunn. Gjennom hele 1970-tallet økte andelen av familier som adopterte barn fra utlandet og dominansen av adopsjon av norske barn ble etter hvert mye mindre. De store linjene på 1970-tallet viser at i snitt adopterte tre av ti familier barn fra utlandet, hvert år.

Det er imidlertid på 1980-tallet at adopsjoner av utenlandske barn virkelig skyter fart i Norge. Utviklingen viser at økningen skjedde år for år, og fra 1982 er andelen familier som adopterer fra utlandet over halvparten av alle som adopterte. På slutten av 1980-tallet, i 1989, adopterte omtrent syv av ti familier utenlandske barn. Dette forholdet har holdt seg mer eller mindre konstant gjennom hele 1990-tallet også, med tall for til og med 1999, som er det siste året det foreligger offisiell statistikk for. Ser vi bort fra stebarnsadopsjoner, er adopsjon i Norge i dag nesten ensbetydende med adopsjon av barn fra utlandet.

Mens familien Pedersen var en av 500 familier som adopterte et utenlandsk barn i 1999, ville de vært en av 86 hvis de hadde adoptert i 1966. Her er det klart at mye har skjedd og at utviklingen i store trekk har fulgt den generelle samfunnsutviklingen. Det siste tiåret har antall adopsjoner av utenlandske barn ligget på rundt 600 barn i året. Tallet svarer til omtrent 1 prosent av alle barn som fødes hvert år i Norge.

Året 1998 må nevnes som et år med særdeles mange adopsjoner av utenlandske barn; litt i overkant av 800. Det er grunn til å merke seg at tallet er

høyere enn den reelle situasjonen dette året. Dette skyldes i all hovedsak at en rekke adopsjoner som skulle vært registrert i 1997, først ble registrert i 1998. Dermed viser adopsjonsstatistikken en sterk økning i 1998. *Men* adopsjonsforeningene registrerte en faktisk økning dette året, selv om økningen i realiteten var langt mindre enn hva statistikken viser.

Familien Pedersen ønsket seg barn

Økningen i antall adopsjoner fra utlandet må blant annet ses på bakgrunn av at adopsjonsformidlingen her i landet kom i mer faste og strukturerte former gjennom 1970- og 1980-tallet. Dette gjorde at det var lett for familien Pedersen å få den informasjonen og veiledningen de ønsket og trengte for å kunne velge å adoptere et barn fra utlandet. Det er ikke godt å si hva som var Pedersens motiv for å velge å adoptere, men det kan tenkes at de var et av flere par som ikke kunne få barn, til tross for at de ønsket det. Noen par adopterer ut fra politisk overbevisning.

Da adopsjon av utenlandske barn startet i Norge, var befolkningen her i landet forholdsvis homogen med hensyn til utenlandsk opprinnelse. Dette forholdet har i dag endret seg, og vi har fått et samfunn med mange nasjonaliteter representerte. Dette kan gjøre det lettere for familier å velge å adoptere fra utlandet og la disse barna vokse opp i Norge.

Pedersens datter er med i innvandrerstatistikken

Statistisk sentralbyrå (SSB) opererer med flere kategorier for personer med innvandringsbakgrunn. 'Utenlandsadopterte'[1] er en av kategoriene.
1. januar 2000 var det, ifølge SSB sine data, 13 500 bosatte personer som var definert som utenlandsadopterte, deriblant Pedersens datter.

En litt mer inngående forklaring i forhold til innvandrerstatistikken viser at noen av dem som faller innunder kategorien "født i utlandet av foreldre som er født i Norge", skulle vært i kategorien "utenlandsadoptert", og omvendt. De som er adoptert fra utlandet, av to adoptivforeldre som er født i utlandet, vil regnes som førstegenerasjonsinnvandrere.

Det er grunn til å tro at statistikken inneholder en del feilkilder, blant annet fordi adopsjonsprosedyren blir noe forskjellig avhengig av hvilket land barnet kommer fra. En feilkilde kan også ligge i det at adopsjonsbevilling gis et kalenderår etter at barnet kom til landet, noe som gir et etterslep i statistikken. Likevel er det ingen grunn til å tro at de nevnte feilkilder har som konsekvens store avvik fra de reelle tallene.

Få land dominerer

Hadde familien Pedersen adoptert på et annet tidspunkt, er det liten sjanse for at de hadde fått et barn fra Kina. Kina ble først framtredende som adopsjonsland i siste halvdel av 1990-tallet. Sannsynligheten hadde derimot vært svært stor for at de hadde fått et barn fra Sør-Korea, hvis de ønsket et asiatisk barn, og hvis de hadde adoptert på slutten av 1970-tallet eller en gang på 1980-tallet. På slutten av 1970-tallet var i snitt nesten tre av fire som ble adoptert fra utlandet fra Sør-Korea. Noen få kom fra andre land i Asia og i Sør-Amerika. Gjennom hele 1980-tallet sank imidlertid andelen adopterte barn fra Sør-Korea, i takt med at andelen steg for barn fra Colombia, som alltid har vært det dominerende adopsjonslandet i Sør-Amerika. I 1999 var imidlertid Sør-Korea igjen det enkeltlandet det ble adoptert flest barn fra, tett etterfulgt av Kina.

Om datamaterialet

Statistikk over adopsjoner har blitt utarbeidet av Statistisk sentralbyrå siden midten av 1960-tallet. Melding om adopsjon registreres av Statens ungdoms- og adopsjonskontor, som gir meldingene videre til Det sentrale folkeregisteret (DSF) i Skattedirektoratet, der eventuelt nytt fødselsnummer påføres. Samtidig registreres adopsjonen i DSF. Statistikken gir informasjon om antall adopterte per år, alder, kjønn, antall norsk- og utenlandsadopterte. Dessuten om barnas tidligere statsborgerskap/fødeland, og om stebarnsadopsjoner.

Figur 2. Adopterte, etter tidligere utenlandsk statsborgerskap. Utvalgte land. 1985-1999

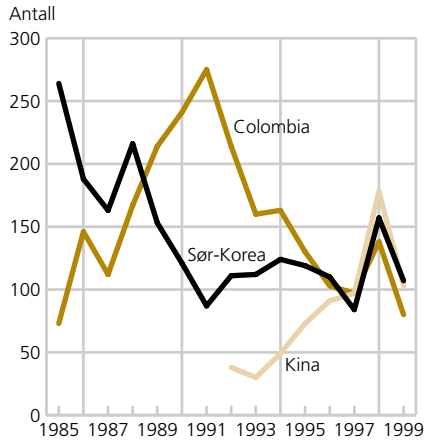

Kilde: Befolkningsstatistikk og Sosialstatistikk.

Figur 3. Adopterte, etter tidligere utenlandsk statsborgerskap. Verdensdeler. 1985-1999

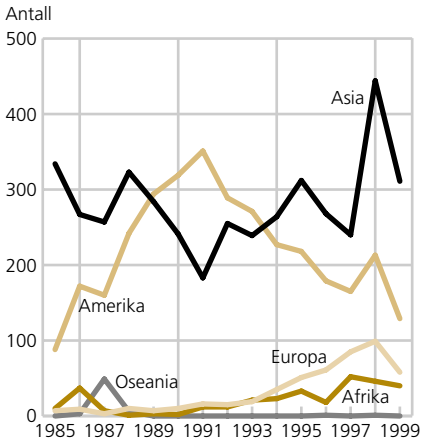

Kilde: Befolkningsstatistikk og sosialstatistikk.

Figur 4. Adopterte med utenlandsk statsborgerskap, etter kjønn. 1999

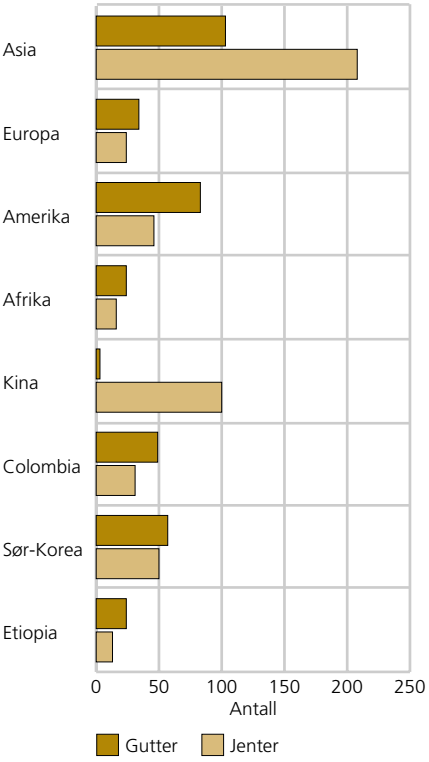

Kilde: Befolkningsstatistikk.

Hvor barna har kommet fra, har forandret seg i takt med det politiske verdensbildet, og ikke minst etter hvilke land som har hatt organisert adopsjonsformidling og etablert samarbeid med adopsjonsformidlere her i landet (Sætersdal og Dalen 1999). Fra Asia kom de første adopsjonsbølgene i forbindelse med Korea-krigen og Vietnam-krigen. Disse barna har i dag blitt voksne og er nå i 30-årene. Motivet for å adoptere var kan hende ikke bare ønsket om å få et barn, men også ønsket om å hjelpe barn i et krigsherjet land.

Den første interessen for å adoptere barn fra utlandet meldte seg så tidlig som like etter den annen verdenskrig. I Norge skjedde det i noen, om liten, utstrekning adopsjon av barn fra de mest krigsherjede deler av Europa. Da spesielt Tyskland, og i noen grad Hellas. Disse adopsjonene avtok ganske raskt når Europa hadde kommet seg etter de verste krigsskadene (NOU 1976: 55).

Det viser seg at det er visse linjer å spore i hvor de utenlandske adoptivbarna har kommet fra, et mønster som er ganske klart og som domineres av et fåtall land. Lenge var dette landet Sør-Korea, men skillet kom i 1989. Da overtok Colombia og hvert tredje barn kom da derfra. På begynnelsen av 1990-tallet, fram til 1994, holder situasjonen seg slik; det er flest fra Sør-Amerika, med Colombia som det dominerende landet. Sør-Korea er fortsatt dominerende blant de asiatiske landene, med India og Filippinene hakk i hæl. Hadde Pedersen adoptert på dette tidspunktet, hadde det vært en *liten* mulighet for å få en datter fra Kina. I 1994 blir Asia igjen den store verdensregionen når det gjelder adopsjon, men Colombia dominerer som enkeltland fram til 1996, da Sør-Korea igjen overtar. Året senere adopterer flest familier barn fra Kina og Colombia.

I den store sammenhengen har adopsjoner fra Kina "druknet litt" i forhold til andre land. Økningen i forhold til adopsjoner av barn fra Kina har skjedd gradvis, med en begynnende tendens på begynnelsen av 1990-tallet. Da var det rundt 30-40 adopsjoner fra Kina. Da Pedersen adopterte i 1999, var tallet steget til 100. 1998 er imidlertid det året med flest adopterte fra Kina. Tallet var da 180 barn.

Å adoptere barn fra andre land i Europa, har det vært liten tradisjon for. Bortsett fra det som fant sted av adopsjoner like etter annen verdenskrig, er det først de siste fem-seks årene vi kan peke på at antall adopsjoner fra andre europeiske land har økt. I 1991 utgjorde disse barna nær 3 prosent av alle dem som ble adoptert fra utlandet. I 1997 var denne andelen steget til nesten 16 prosent. Barna som adopteres fra europeiske land kommer i all hovedsak fra Russland, Romania og Ungarn. Afrika er et kontinent norske familier har adoptert få barn fra. Gjennom 1990-tallet kom mellom 5 og 10 prosent av barna fra et land i Afrika, og da oftest fra Etiopia. Fra Oseania har det totalt sett blitt adoptert svært få barn.

Figur 5. Antall adopsjoner per million innbyggere

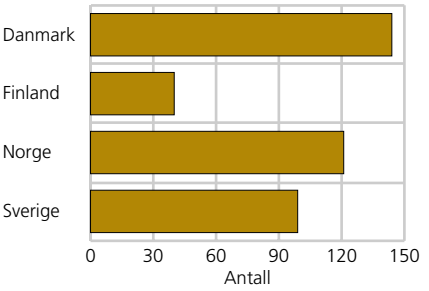

Kilde: Danmarks statistik; Statistikcentralen, Finland; Statistisk sentralbyrå, Norge; og Statistiska centralbyrån, Sverige.

Mange under tre år ...

Åtte av ti barn med utenlandsk statsborgerskap, som ble adopterte i 1999, var under tre år gamle. Det var omtrent like mange under 1 år som det var barn mellom ett og to år. Ett av ti barn var mellom tre og elleve år, og svært få barn var 12 år og eldre. Til sammenligning var over halvparten av de norske barna som ble adopterte over 12 år. Kun to av ti av disse barna var under tre år gamle.

Relaterer vi alderssammensetning til alle adopterte, finner vi at over 60 prosent var under 3 år, og cirka 20 prosent hver av aldersgruppene tre til elleve år og 12 år og over i 1999. Det er spesielt i siste halvdel av 1980-tallet og hele 1990-tallet at antall adopterte i aldersgruppen under 3 år har dominert. Gjennom hele 1970-tallet var de fleste i aldersgruppen tre til elleve år.

... og Pedersens datter er en av mange jenter fra Asia

Lenge, og helt fram til slutten av 1980-tallet, var det slik at det var flest jenter som ble adoptert fra utlandet. Noen år var det endatil dobbelt så mange jenter som gutter. Dette er spesielt framtredende for situasjonen slik den var gjennom hele 1970-tallet. Bildet har forandret seg, og i en femårsperiode i overgangen mellom 1980-årene og 1990-årene, var det slik at det ble adoptert flest gutter fra utlandet. Familien Pedersen valgte imidlertid som litt over halvparten i 1999; en jente. Gjennom hele 1990-tallet har det blitt adoptert litt flere jenter enn gutter, men forskjellene er ikke nevneverdige.

Enkelte land viser imidlertid store kjønnsforskjeller. Tar vi utgangspunkt i statistikken for 1999, viser den at fordelingen var spesielt skjev for de kinesiske barna; bare 3 gutter mot 100 jenter. Bildet gjenspeiles også hvis vi ser Asia under ett, hvor hele syv av ti barn var jenter. Fra Etiopia ble det derimot adoptert dobbelt så mange gutter som jenter, og fra Colombia var seks av ti gutter. I de norske adopsjonene og fra øvrige Europa, Amerika og Afrika var guttene i flertall.

Etter folketallet flest i Danmark

I forhold til folketallet ble det adoptert flest utenlandske barn i Danmark, tett etterfulgt av Norge (fig. 5). Dette kommer fram ved å sammenligne landene Danmark, Finland, Norge og Sverige. Som tallgrunnlag er brukt årsstatistikk for 1999, med unntak av Finland, hvor tallene viser registreringer for 1998.

I absolutte tall var det Sverige som adopterte flest barn, med sine nesten 900 adopsjoner av barn med (tidligere) utenlandsk statsborgerskap. Danmark, Norge og Finland hadde henholdsvis i overkant av 700, 500 og 200 adopsjoner.

Norge og Sverige bruker barnas (tidligere) statsborgerskap for å skille mellom nasjonal og utenlandsk opprinnelse, mens Danmark og Finland bruker barnas fødeland. De ulike utgangspunktene burde ikke ha nevneverdig å si for sammenligning mellom landene. I all hovedsak er det snakk om adopsjon av små barn, hvor det er samsvar mellom fødeland og deres (tidligere) statsborgerskap.

Alle tall har med alle adopsjoner, både familierelaterte og ikke-familierelaterte. Andelen av familierelaterte adopsjoner av barn med utenlandsk opprinnelse er relativt liten i alle land, med unntak av Danmark.

I alt ble det adoptert cirka 750 med utenlandsk fødeland i *Danmark* i 1999. En av sju adopsjoner var familierelatert, brorparten fra Europa og Asia. Familien Pedersen ville hatt over 10 prosent sjanse for å få et barn fra Kina hvis de hadde bodd i Danmark. To år tidligere var det kun 5 prosent som adopterte fra Kina. Flest adopterte var det fra India, Colombia og Kina.

Figur 6. Adopterte i Danmark, etter fødeland. Utvalgte land. 1999

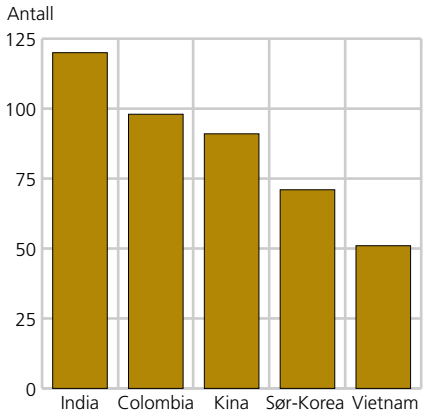

Kilde: Danmarks statistik.

Figur 7. Adopterte i Finland, etter fødeland. Utvalgte land. 1998

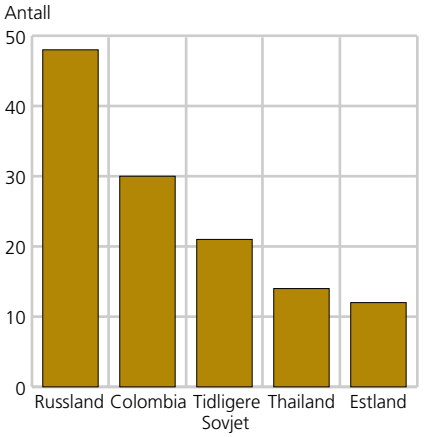

Kilde: Statistikcentralen, Finland.

Figur 8. Adopterte i Sverige, etter statsborgerskap. Utvalgte land. 1999

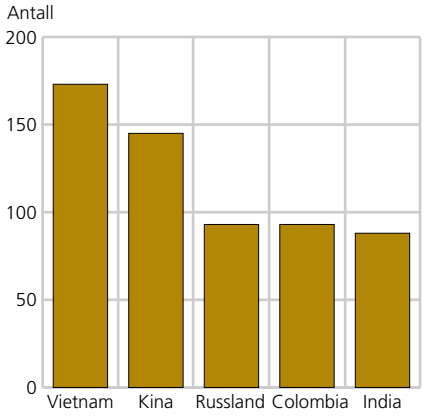

Kilde: Statistiska centralbyrån, Sverige.

Figur 9. Adopterte i Sverige, med kinesisk statsborgerskap. 1992-1999

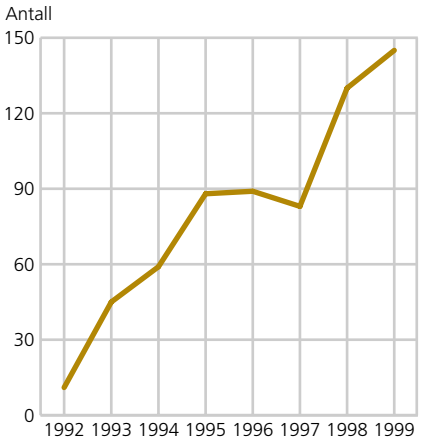

Kilde: Statistiska centralbyrån, Sverige.

Finland er det landet i Norden som adopterte færrest barn fra utlandet, kun litt i overkant av 200 i 1998. Nesten en av fire kom fra Russland, hvor flest barn ble adopterte fra. Dernest ble det adoptert flest barn fra Colombia, tidligere Sovjet, Estland og Thailand. Pedersen hadde ikke hatt noen sjanse til å få et barn fra Kina hvis de hadde bodd i Finland, da ingen barn ble adoptert derfra det året.

I 1999 ble det adoptert nesten 900 barn med (tidligere) utenlandsk statsborgerskap i *Sverige.* Flest barn kom det klart fra Vietnam, nesten 20 prosent. Det ble adoptert nesten like mange fra Kina, etterfulgt av Russland, Colombia og India, som de dominerende land (fig. 8). Siden 1992 har antall adopterte fra Kina blitt mer enn 12 ganger flere (fig. 9). I 1999 var antallet kommet opp i 145. Tilsvarende for Norge og Danmark samme år var henholdsvis 103 og 91.

1. De som hos SSB er kategorisert som utenlandsadopterte, er personer som er født i utlandet som enten er hentet fra adopsjonsfilene (etter 1994), fra de månedlige journalmeldingene fra folkeregistersystemet (fra 1985 til 1995), eller står registrert med to norskfødte foreldre og samtidig har utenlandsk statsborgerskap ved første innvandring. Kildene er relativt gode, men bør ikke brukes til å fintelle antall personer etter fødeland, alder etc.

Litteratur

Barbro Sætersdal og Monica Dalen (1999): *Hvem er jeg?* Akribe.

NOU (1976:55): *Adopsjon og adopsjonsformidling.*

Hvor stor er innvandringen til Norge?

I 2000 flyttet 36 500 personer til Norge, og 26 600 personer ble registrert som utflyttet. Innflyttingsoverskuddet ble dermed nær 10 000. Kan slike tall sies å være høye, eller er en nettoinnvandring på bare 0,25 prosent av folketallet ikke noe å snakke om?

Kåre Vassenden

Delvis svar på spørsmålet kan vi få ved å sammenligne med historiske tall og andre lands statistikk, og ved å se på hvilken virkning innvandring har på befolkningsveksten. Men aller først; hvorfor er innvandring interessant fra en demografisk synsvinkel? Og hva står ordet for i statistikk?

Først og fremst har innvandringer og andre flyttinger interesse fordi de er viktige *hendelser* i folks livsløp. Innvandring er dessuten en faktor som påvirker befolkningens *størrelse* og *sammensetning*. Med sammensetning menes befolkningens fordeling på kjønn, alder, region, opprinnelse, utdanningsnivå eller hvilken som helst annen relevant variabel. I tillegg til den *umiddelbare* virkningen innvandring har på størrelse og sammensetning, bør en også regne med virkninger på sikt i form av endrede tall på fødsler, dødsfall og ved at flyttemønsteret kan bli et annet enn det ellers ville vært.

Erfaringsmessig er det knyttet stor interesse til hvordan innvandring påvirker befolkningens sammensetning med hensyn til det vi kan kalle opprinnelse eller nasjonalitet. Innvandring som tema kobles ofte direkte med ytringer om "det flerkulturelle samfunn" og andre uttrykk som tar utgangspunkt i at noen har bakgrunn fra utlandet.

Men innvandring har altså også aspekter ved seg som ikke har noen tilknytning til nasjonalitetsdimensjonen. Alle, uansett bakgrunn, kan flytte over landegrensene. Den direkte virkningen av innvandring på befolkningens størrelse er helt uavhengig av om de som flytter har utenlandsk eller innenlandsk bakgrunn, og 'befolkningens sammensetning' omfatter mye mer enn variabelen nasjonalitet. Temaet 'innvandring' er med andre ord ikke identisk med temaet "innvandrere".

Uten å ta stilling til hvilke virkninger av innvandring som er viktigst for et land som Norge, vil vi her konsentrere framstillingen til noen grunnleggende og overordnede sider ved statistikken. Årsaken til migrasjon er ikke tema i denne omgang.

Ordet 'innvandring' kan stå for så mangt

Innvandring er først og fremst en type konkret hendelse eller handling som utføres av enkeltpersoner. I den betydningen kan handlingene telles, og det er altså mulig å snakke om én eller flere innvandringer.

Ordet innvandring brukes også om det samlede omfanget av de konkrete hendelsene (eventuelt fratrukket tall for parallellbegrepet utvandring). Da heter det høy eller lav, eventuelt stor eller liten innvandring.

For øvrig dekker det retningsnøytrale 'migrasjon' noe av det samme bruksområdet som 'innvandring', eller helst 'inn- og utvandring'. Ellers må 'inn-

***Kåre Vassenden** er rådgiver i Statistisk sentralbyrå Avdeling for personstatistikk (kare.vassenden@ssb.no).*

Hovedprinsippet for om en person skal registreres som innvandret i folkeregisteret eller ikke er at personen skal ha til hensikt å oppholde seg i Norge minst seks måneder og samtidig ha tillatelse til det.

Blant unntakene fra hovedregelen er utenlandske diplomater og militære. De blir ikke registrert som innvandret, og dermed heller ikke som bosatte i Norge. Det samme gjelder ugifte, barnløse studenter fra de andre nordiske land. De blir behandlet på samme måte som norske studenter.

I perioden mars 1987 til januar 1994 var regelverket slik at asylsøkere kunne bli registrert som innvandret også før søknaden var avgjort, men nå skal de behandles på linje med andre som må ha en oppholdstillatelse for å bli registrert som bosatt. For statistikken betyr det at mange telles i et seinere år enn da de faktisk kom til landet. De som får avslag på søknaden kommer ikke med i innvandringsstatistikken.

Kravene til oppholdstillatelse er forskjellige for norske og andre nordiske borgere (de trenger ingen tillatelse), EØS-borgere ellers (de må søke, men skal normalt få tillatelse) og andre statsborgere, men i forhold til definisjonen på innvandring har dette ingen betydning. Folkeregistreringssystemet fatter vedtak i de konkrete flyttesaker i henhold til folkeregistreringsloven og forskriftene til denne.

I all hovedsak gjelder alt som står om innflytting/innvandring også for utflytting/utvandring. To forskjeller er imidlertid verdt å nevne. På grunn av ordningen med internordisk flyttebevis vil ikke en flytting til et annet nordisk land bli registrert som utflytting før innflyttingslandet har godkjent og registrert flyttingen som innflytting. Dessuten er det flere typer flyttinger som ikke skal registreres som utflytting fra Norge enn det som gjelder ved innflyttinger, og noen tilsvarende seksmånedersregel som for innvandringene finnes ikke i de någjeldende forskriftene. Det som avgjør bostedsregistreringen er hvor en har bolig, arbeid, ektefelle og barn. Familieforsørgere som lar sin familie være igjen i Norge, skal av prinsipielle skattemessige grunner ikke kunne melde flytting til utlandet.

Folkeregistrene har rutiner som skal sørge for at umeldte utvandringer før eller siden blir registrert. Slike "administrative" utvandringer telles med i statistikken først det året de blir oppdaget og registrert, noe som kan være langt seinere enn da utvandringen reelt fant sted.

vandring' betraktes som synonymt med '*flytting* fra utlandet' eller 'inn*flytting*' (når det underforstått er fra utlandet).

'Innvandring' som enkelthendelse

Med 'innvandring' vil noen tenke på en førstegangsinnflytting til Norge foretatt av en person med utenlandsk bakgrunn (som ikke er flyktning), der hensikten er å slå seg ned for en lengre periode eller for godt. I SSBs statistikk er innvandring imidlertid ikke begrenset bare til førstegangsinnflyttinger og ikke bare til personer med utenlandsk bakgrunn, og også flyktninger registreres som innvandret. Om oppholdet skal bli særlig langvarig er det dessuten prinsipielt umulig å vite om på innvandringstidspunktet - det kan undersøkes først mye seinere. Noen distinksjon mellom "innvandringer" og "andre flyttinger fra utlandet" finnes med andre ord ikke i SSBs begrepsapparat, og heller ikke i noe aktuelt norsk lovverk.

En innvandring er i praksis enhver flytting til Norge som blir registrert i folkeregisteret, eller med andre ord at en person blir registrert som bosatt i Norge. Hovedregelen er at personen skal ha til hensikt å oppholde seg i Norge minst seks måneder og samtidig ha tillatelse til det, men visse unntak fra regelen finnes.

For at opphold i utlandet skal regnes som utvandring, er det flere betingelser om bolig, arbeid og familie som må oppfylles. Se mer om dette i boksen ovenfor.

'Innvandring' som tallstørrelse

Ordet 'innvandring' brukes altså om en enkelt handling, men samme form av ordet brukes også for summen av flere slike handlinger. For å være helt presis snakker en da ofte om *bruttoinnvandring*. Når innvandringene er flere enn utvandringene i samme måleperiode, får en et *innvandringsoverskudd,* som er det samme som *netto innvandring*. Som en tredje betydning av kortformen 'innvandring' har vi i praksis det matematiske uttrykket 'innvandringer minus utvandringer', der tall også kan være negative. Betegnelsen for det er *nettoinnvandring* (I ett ord. Må holdes atskilt fra 'netto innvandring' som jo betyr innvandringsoverskudd).

I sammenhenger der tall eller omfang nevnes, er det en evig kilde til uklarhet og misforståelser at 'innvandring' kan bety enten selve innflyttingene

isolert, overskuddet av innflyttinger over utflyttinger, eller differansen mellom inn- og utflyttinger.

Hvis en er opptatt av innvandring bare i betydningen bruttoinnvandring, ser en bort fra utvandringen. Det er fullt relevant i mange tilfeller. Innvandringsreguleringen er for eksempel i hovedsak knyttet til bruttoinnvandringen. Høy bruttoinnvandring alene gir imidlertid ikke nok informasjon til å vite om flyttingene gir et bidrag til folketilveksten. Innvandrerne (eller andre bosatte) kan jo utvandre igjen kort tid etter innvandringen, og da er en omtrent like langt når det gjelder størrelsen på folketallet. Bare nettovirkningen av inn- og utflyttingene betyr noe for folketilveksten på kort sikt.

Som illustrasjon på nettoinnvandringsmålets begrensning kan en ta Ungarn, som i statistikken år etter år står oppført med en nettoinnvandring nær null (Council of Europe 2000). Et slikt tall betyr imidlertid ikke nødvendigvis at landet mangler innvandring, altså bruttoinnvandring. Det vi vet uten å undersøke nærmere, er bare at en eventuell innvandring oppveies av en like stor utvandring. Tilsvarende bør en ikke tro at den negative nettoinnvandringen til Norge i mange av årene før og etter 1900 betyr at ingen flyttet hit på den tida. Faktisk var det en stor innvandring av hjemvendte norskamerikanere og deres familiemedlemmer, og av svensker. Dette foregikk altså samtidig med at utvandringen var mildt sagt betydelig.

Innvandringstall måler ikke alt

Selv om en skulle ha ett bruttotall for hver av flytteretningene til rådighet, blir det for lite hvis en vil si noe om graden av *utskiftning* i befolkningen eller *vridninger i befolkningsstrukturen*. Ved "utskiftning" ser vi for oss at det pågår en flyttestrøm både inn og ut av landet, og at de som innvandrer er helt andre personer enn de som utvandrer innenfor en valgt periode. Hvis det derimot er de samme personene som telles på vei ut og seinere når de vender tilbake (eller først inn og så ut), vil befolkningen i landet forandres lite. Nettoinnvandringstall gir ingen informasjon om slike forhold. I det lange løp vil imidlertid en positiv nettoinnvandring alltid innebære innflyttingsoverskudd av *utenlandsfødte*, og bare av dem. Omvendt viser en netto utflytting over en lang nok periode at det foregår en netto utflytting av *innenlandsfødte*.

Ved å innføre flere variabler i flyttetallene (som f.eks. alder eller nasjonalitet), kommer en nærmere et svar på hvilken innvirkning en bestemt flyttestrøm har på befolkningen. Likevel må en bare innse at det trengs mange opplysninger om inn- og utflytterne for til fulle å forstå effekten på befolkningens sammensetning.

Datatilgangen for flyttinger: Et svakt punkt

Flyttinger er svært mye vanskeligere å telle enn både fødsler og dødsfall. Dette gjelder helt generelt, til alle tider og i alle land. Konsekvensen er flyttestatistikk av usikker kvalitet eller at statistikken er direkte mangelfull.

Sammen med de andre landene i Norden framstår Norge som et land med svært god tilgang til flyttedata, selv om utfordringer finnes her også. Til sammenligning er det ute i verden ikke uvanlig at et land helt mangler utvandringsdata, eller at innvandringsdataene bare omfatter utenlandske statsborgere.

Det er altså begrenset hvor mye statistikk som finnes og hvor sammenlignbar den er i tid og rom. Sammenlignbare bruttotall kan karakteriseres som en sjeldenhet, mens relativt gode nettotall er mer utbredt. Det er flere årsaker til dette, men én av dem er så enkel som at det er lettere å beregne ett enkelt tall for "innvandring" enn to tall (ett for hver av flytteretningene). Når tall for samlet folketilvekst finnes, gjerne samlet inn ved folketellinger, kan nettoinnvandringen lett beregnes ved å trekke den naturlige tilveksten fra den samlede veksten.

Nettoinnvandringstall er ikke uten sammenligningsproblemer, men de er likevel klart mindre enn den direkte mangel på sammenlignbarhet en møter i bruttotallene. Det skyldes blant annet at definisjoner av flytting og opptellingsmåter i statistikken kan forandres over tid og variere mye fra land til land. Dette vil gjelde både i forhold til hvilke grensepasseringer som skal gjelde som offisiell flytting, om flyttingene fanges opp av aktuelle myndigheter, og i hvilket år hendelsene eventuelt kommer med i statistikken. Når et land har tre måneders opphold på et nytt bosted som nedre grense for hva som regnes for flytting, må det nødvendigvis føre til et klart høyere tall på flyttinger enn når tolv måneder er nedre grense.

Også i norsk statistikk er det et problem at ikke alle som skal melde flytting til utlandet gjør det. Hvis en person som ikke har meldt utvandring kommer tilbake til Norge etter relativt kort tid, skjer ingen langsiktig skade for nettoinnvandringsstatistikken, for den skal jo vise '0' uansett. Men den manglende informasjonen om at det har foregått én ut- og én innvandring vil for alltid hefte ved bruttotallene. Hvis personen *ikke* skulle vende tilbake, vil det før eller siden bli oppdaget og da vil vedkommende bli registrert som utvandret. Da vil både brutto- og nettotall bli riktige, men bare hvis en ser det hele over noen år.

Nettotall er i seg selv et resultat av at "feil" opphever hverandre, og ytterligere utligning kan oppnås ved å se flere år under ett. Det gjør at de egner seg til sammenligning.

Dagens innvandring i et historisk lys

Før 1951 finnes det ikke fullverdig årlig statistikk for inn- og utvandring til Norge, men tilgjengelig statistikk tillater en beregning av nettoinnvandringen fra 1816 av. Tilfredsstillende kvalitet kan en imidlertid ikke snakke om før midten av århundret. Det finnes ulike tallkilder som kan brukes til å finne fram til en form for bruttotall fra tida før 1951 (Statistisk sentralbyrå 1906, 1915), men de tas ikke med her.

Hvis en begynner statistikkgjennomgangen med 1850, kommer en inn i norsk flyttehistorie like før den store utvandringen til Amerika skjøt fart. Masseutvandringen begynte for alvor i 1866, og foregikk i tre store og én mindre bølge fram til 1929. Mellom bølgene steg nivået på nettoinnvandringen opp til null. Markert netto innflytting viser statistikken først i årene 1917-1920, og dette gjentok seg på 1930-tallet. I etterkrigstida var det en mindre netto utflytting fram til og med 1966. Det første forvarselet om et nytt flyttemønster med innvandringsoverskudd kom i 1967. Fra og med 1971 har Norge hatt netto innvandring hvert år bortsett fra ett (1989). Fram til 1985 lå nivået temmelig stabilt fra år til år (4-5 000), men etter det ble svingninger det typiske for statistikken. Samtidig økte gjennomsnittsnivået.

Bakgrunnen for den seinere tids innvandring til Norge er særlig stor etterspørsel etter arbeidskraft og flyktninger og asylsøkere særlig fra Kosovo og Irak.

Større utslag i flyttestatistikken enn det en ser for 1800-tallet må en lete lenge etter. Enkelte år i utvandringsperioden utgjorde utflyttingen mer enn 1 prosent av folketallet, med en topp på 1,5 prosent i 1882. I absolutte tall var utflyttingsoverskuddet 28 700 personer det året. Til sammenligning kom nettoinnflyttingen i 1999 opp i 19 000 personer eller 0,43 prosent av folketallet.

Figur 1. Nettoinnvandringen til Norge. 1850-2000

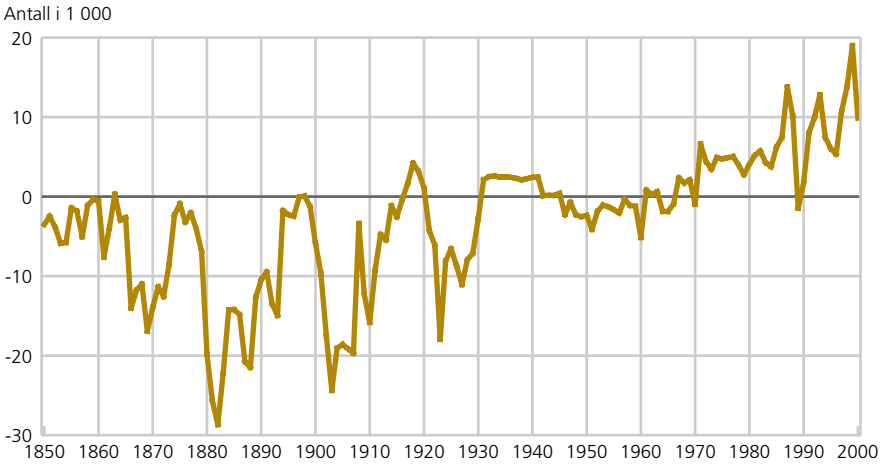

Kilde: Befolkningsstatistikk.

Utvandringsperioden står fram i statistikken ikke bare på grunn av høye tall for enkeltår, men også ved at den varte såpass lenge - over et halvt århundre. I gjennomsnitt for perioden 1866 til 1913 var nettoutflyttingen 11 560 personer hvert år, eller 0,58 prosent av folketallet. Innvandringsperioden fra 1967 av har foreløpig vart litt over 30 år, og årlig netto gjennomsnitt har "bare" vært på 6 200 eller 0,15 prosent. Samlet for perioden 1866-1929 utvandret det 627 000 personer flere enn det innvandret. Fra 1971 av har det samlede innvandringsoverskuddet kommet opp i 210 000 - akkurat en tredel av utvandringsperiodens overskudd når en måler i absolutte tall.

Med slike tall er det nærliggende å konkludere med at internasjonal flytting på ingen måte er noe nytt i norgeshistorien. Når en så vet at det også i alle år har foregått en bruttoinnvandring som dataene ikke lar oss få se tydelig (før 1951), er det grunnlag for å betone likheten mellom vår tid og tidligere tider. Dette gjøres da også med jevne mellomrom (blant annet i Dagbladet 8.2.2001).

Det *nye* de siste 30 årene er ikke at noen i det hele tatt flytter til eller fra Norge, og strengt tatt heller ikke at det til og med flytter flere inn enn ut. Det nye, i alle fall hvis en begrenser seg til de årene en har statistikk for, er at nettoinnvandringen rett og slett er betydelig *større* enn den var tidligere. At den involverer helt andre land enn tidligere er også nytt.

Akkurat det *siste* året (2000) utmerker seg ikke spesielt, men i 1999 var nettoinnvandringen til Norge den største registrerte. De ti enkeltårene med størst nettoinnflytting som Norge har opplevd har alle kommet etter 1985. I realiteten må en kunne si at innvandringen i absolutte tall aldri har vært større i landets historie, men som andel av folketallet er det mulig at innvandringen også i tidligere tider har vært stor i kortere perioder.

Når en vil oppgi et tall for hva innvandringen er "i dag", kan det argumenteres for at et kalenderår er i korteste laget. Spesielle flyttestrømmer som oppstår av og til (i første rekke av flyktninger) slår sterkt ut for enkeltår, men gir et mer avdempet utslag i et lengre perspektiv. Dessuten er det gjerne slik at strømmene for et år kan henge nært sammen med begivenheter f.eks. året før. Tekniske tilfeldigheter spiller også inn, slik som når ei stor

Figur 2. Nettoinnvandring blant utenlandsfødte, norskfødte og for begge grupper samlet. 1985-1999

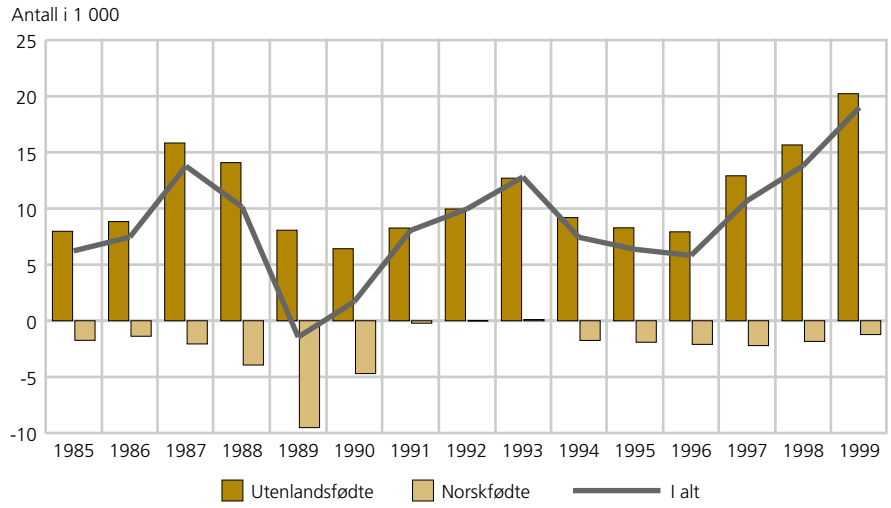

Kilde: Befolkningsstatistikk.

gruppe av flyktninger kommer like før et årsskifte og blir registrert først året etter, eller enda seinere. Av alle disse grunnene bør en se flere kalenderår under ett. Samtidig bør en ikke ta en for lang periode, for da blir tallene mindre aktuelle som uttrykk for det som skjer i samtida.

De siste fem årene kan slik sett være et kompromiss som uttrykk for "vår tid". Nøkkeltallene for siste femårsperiode er 34 600 i årlig innvandring, 22 900 i utvandring og dermed 11 700 i nettoinnvandring. Nettoinnvandringen utgjorde gjennomsnittlig 0,26 prosent av folketallet hvert år. Ingen annen femårsperiode i norsk historie kan oppvise så høye tall.

Få norskfødte flytter til utlandet

Det enkle tallet for nettoinnvandring til Norge kan, som vi har sett, dekke over en situasjon der "innfødte" flytter ut og utenlandsfødte kommer inn. En oppdeling av nettoinnvandringen på fødeland for perioden 1985-1999 viser at dette fant sted noen år på slutten av 1980-tallet, da nordmenn dro i store skarer til Sverige for å få jobb. I 1989 flyttet 9 500 flere norskfødte *til* utlandet enn fra, samtidig som innvandringsoverskuddet blant utenlandsfødte var på 8 000 det samme året. De nærmeste etterfølgende årene reiste en del norskfødte tilbake til Norge, og inn- og utflyttingene blant dem kom da i balanse.

Fra 1994-1999 har den årlige nettoutflyttingen av norskfødte vært på 1 800 i gjennomsnitt. Til sammenligning var netto*inn*flyttingen av utenlandsfødte 12 400. En viss "utskiftning" av befolkningen med hensyn til fødeland pågår altså, men typisk for dagens flyttemønster er det ikke. En annen sak er at nær halvparten av disse utvandrede norskfødte er barn av innvandrere. Blant norskfødte med to norskfødte foreldre var den årlige, gjennomsnittlige nettoutvandringen begrenset til under 1 000.

Hvis en ønsker å fordele nettoinnvandringen på over 200 enkeltfødeland over en lengre periode, blir bildet fort svært komplisert, så det lar seg ikke gjøre. Men samlet for de 15 årene 1985-1999 var det i alle fall et spesielt stort innflyttingsoverskudd blant personer født i Jugoslavia og Bosnia-Hercegovina (til sammen 23 600) og Sverige (17 500). Videre kommer tilflyttere fra Iran, Irak, Vietnam, Pakistan osv. med en nettoinnvandring i den nevnte perioden på 8 600 og nedover. Logisk nok finner vi ikke netto *ut*vandring i en eneste gruppe av utenlandsfødte når vi ser på en så lang periode.

I de vestlige gruppene utgjør ikke *netto*innflyttingen en spesielt stor andel av det samlede tallet på inn- og utflyttinger. Blant grupper fra andre land derimot finner en ofte likhet mellom tallene for brutto- og nettoinnflytting, i og med at de som har kommet i større grad har latt være å utvandre.

Figur 3. Flytting til og fra Norge. 1951-2000

Kilde: Befolkningsstatistikk.

Flere flytter inn, og flere flytter ut

Først fra 1951 har Norge en holdbar statistikk over innflyttinger. De første seks årene var innflyttingen på bare 6 600 pr. år i gjennomsnitt, et nivå som underregistrering kan ha bidratt til. Et hopp opp til mer enn 12 000 fant sted i 1957 da de ungarske flyktningene kom. På 1970-tallet og i første halvdel av 1980-årene steg innflyttingsnivået opp til omkring 19 000 pr. år. 1987 og 1988 ble to år med til da særlig stor innflytting (hhv. 31 000 og 30 000). Over 30 000 innflyttinger ble registrert også i 1993, og så hvert år fra og med 1997. Høyest var tallet i 1999, med 42 000 innflyttinger. Kosovoalbanerne som ble hentet til Norge var den største enkeltårsaken til dette tallet.

Utvandringsstatistikken etter 1950 er preget av tre trekk: Store "oppryddinger" i folkeregistrene i forbindelse med folketellingene i 1960 og 1970 ga høye utvandringstall disse årene. De årlige utvandringstallene har ellers vært særdeles jevne, og det har vært en gradvis økning av nivået. Den største utvandringen i perioden fant sted i 1989 og i 2000, da henholdsvis 27 300 og 26 600 flyttet fra Norge. Årene etter et stort innvandringsår er utvandringen gjerne høyere enn den ellers ville ha vært (Ravenstein 1885).

Den langsiktige trenden siden 1951 er en økning i både inn- og utvandringer. Flere flytter inn og flere flytter ut. I norsk sammenheng er tallet på flyttinger over grensene nå høyere enn det noen gang har vært.

Har Norge stor innvandring sammenlignet med andre land?

Når en vil sammenligne med andre land, er det absolutt grunn til å se flere år under ett, slik at en får jevnet ut både tilfeldig svingninger og noen av forskjellene i registreringsrutiner, datakvalitet og statistikkproduksjonsmåter. Også i dette tilfellet utgjør de fem siste årene et brukbart kompromiss når en vil avspeile dagens situasjon. Publiserte tall for det siste året (2000) er bare svært foreløpige beregninger, men ved å la dem inngå i en lengre periode, reduseres problemet med usikker datakvalitet. For øvrig kan vi ikke annet enn å akseptere tall som anerkjente kilder beregner og formidler. Noen nærmere vurdering av beregningene har vi ikke hatt anledning til å foreta.

Hvordan ligger så Norge an med sin femårig nettoinnvandringsrate på 0,26 prosent? Hvis vi holder oss til europeiske land som har oppgitt tall for de siste fem årene (medregnet også de som har tall bare for de fire første årene), og som har minst 100 000 innbyggere, kommer Norge så høyt opp som nummer tre av i alt 33 land. Bare Luxembourg (0,99) og Irland (0,53) har for tida høyere nettoinnvandring i forhold til folketallet enn det Norge har. Umiddelbart etter Norge på lista kommer Nederland, Italia, Storbritannia og Danmark. EU som helhet ligger på 0,18 prosent nettoinnvandring. På sportsspråket ville en si at Norge for tida leder hovedfeltet, mens to land har slitt seg løs og ligger så langt foran at det skal mye til for å nå dem igjen.

Alle de 11 landene nederst på lista er østeuropeiske. For sju av dem viser tallene netto utvandring.

Av de to landene som ligger foran Norge har Luxembourg hatt stor innvandring lenge, og særlig siden 1990. Irland derimot er som innvandringsland i høyeste grad en nykommer. En god del av innvandringen består for

Figur 4. Nettoinnvandring i prosent av folketallet i utvalgte land i Europa. Årlig gjennomsnitt 1996-2000

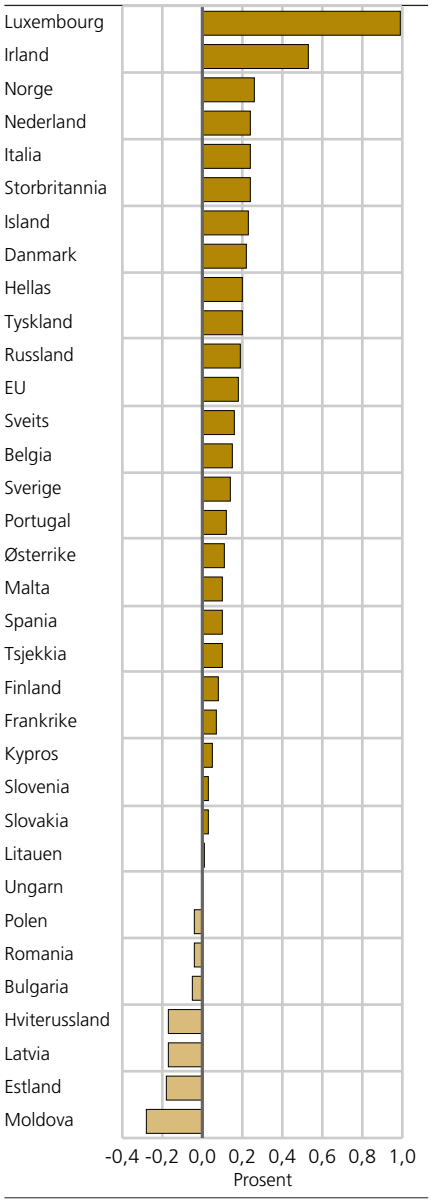

Figur 5. Nettoinnvandring i prosent av folketallet i fire nordiske land. 1991-2000

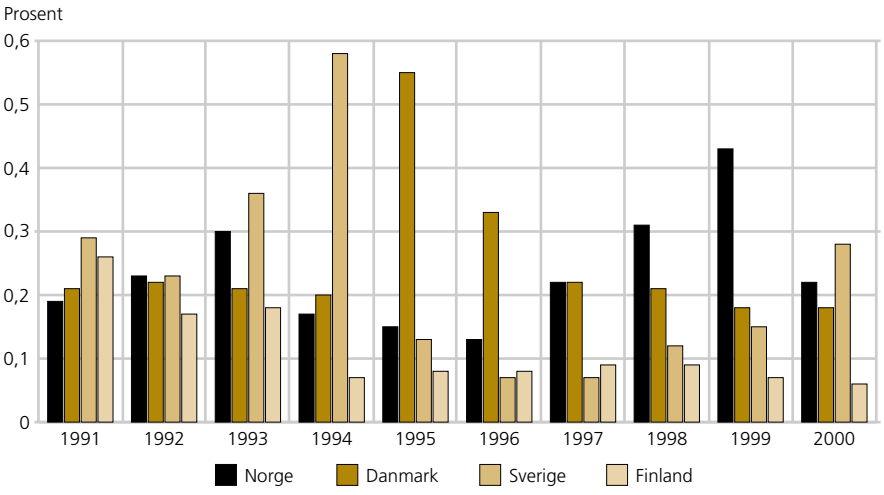

øvrig av tilbakevendte irer. Helt opp til 1994 var netto utvandring det normale for Irland.

Om femårsperioden for utregning av gjennomsnittsrater utvides til de siste 10 eller 15 år, blir bildet litt annerledes. Tyskland kommer da høyere opp på grunn av stor innvandring rundt 1990, og Norge havner på nivået for EU samlet. Innenfor Norden har både Sverige, Danmark og Island i perioder hatt klart høyere nettoinnvandring enn det Norge noen gang har opplevd, men for de siste fem årene sett under ett tar Norge teten.

Uansett hvordan en analyserer tallene, er det ikke grunnlag for å si at innvandringen til Norge er spesielt liten sammenlignet med andre land i vår verdensdel. De siste årene har den tvert imot vært høy i forhold til det andre europeiske land kan oppvise. Langtidsbildet for Norges posisjon i Europa kan oppsummeres med "nær gjennomsnittet".

Europa er samlet sett en av verdens innvandringsregioner, så et land med relativt høy nettoinnvandring *innenfor* denne verdensdelen kan forventes å ligge høyt også i verden som helhet. Denne antakelsen er vanskelig å etterprøve, for få land utenfor Europa har oppgitt nettoinnvandring i internasjonale statistikkpublikasjoner (Statistisk sentralbyrå 2000, Statistikcentralen 2000).

Publiserte tall for innvandringslandet USA har de siste fem årene ligget jevnt på 1/3 prosent nettoinnvandring, som er noe over det norske gjennomsnittet for de siste fem år. USA har imidlertid en betydelig underregistrering, så den reelle nettoinnvandringen har vært høyere. Ellers viser enkeltstående tall for Canada og Singapore at nivået der kan være høyt (0,61 og 0,73). Slike tall indikerer at det er et stykke igjen til at norsk innvandring kan måle seg med nivået i de klassiske innvandringslandene.

Figur 6. Nettoinnvandringens prosentandel av folketilveksten. 1986-2000

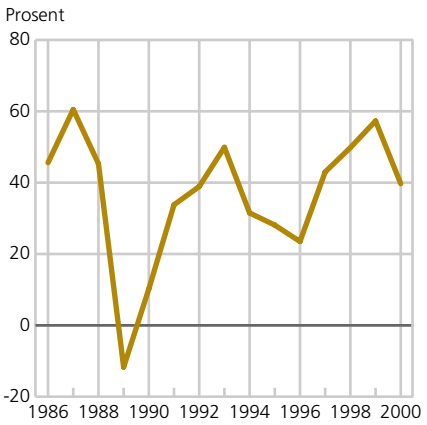

Kilde: Befolkningsstatistikk.

Innvandring har betydning for folketilveksten

Det er mange måter å se på spørsmålet om hvor mye innvandring betyr for utviklingen i folketallet. Enklest er det å regne ut hvor stor del nettoinnvandringen utgjør av samlet folketilvekst i et år. Gjennomsnittlig for de siste fem årene er denne andelen 43 prosent, mens de resterende 57 prosent altså utgjøres av naturlig tilvekst (fødte minus døde). Andelen har variert en god del fra år til år - mest på grunn av svingninger i innvandringen, men også påvirket av variasjoner i fødselstallene over tid.

Denne enkle utregningsmetoden tar imidlertid ikke hensyn til at økt nettoinnvandring gjerne fører til at det fødes flere, og noen tiår seinere også til at flere dør. Avgjørende for hvordan dette slår ut er blant annet alders- og kjønnsfordelingen på innflytterne, og hvor mange de er. Kommer de fleste

like før de normalt begynner å få barn, virker det annerledes på folketallet enn om de kommer like etterpå, og det har også betydning i hvilken alder de eventuelt utvandrer. På grunn av vridninger i alders- og kjønnssammensetningen, kan stor innvandring og utvandring virke annerledes enn lave bruttotall gjør, selv om *netto*innvandringen er den samme. Å regne ut den samlede virkningen av innvandring krever omfattende beregninger.

I en slik beregning foretatt i 1997 (Carling 1997) ble det konkludert med at Norges befolkning ville ha talt 171 300 færre personer 1. januar 1996 dersom landets grenser hadde vært fullstendig lukket for inn- og utvandring i perioden 1971-1995. Dette utgjorde 36 prosent av den faktiske veksten på 481 700 personer. Tilsvarende beregning gjort for årene 1976-2000 ville nok gitt en høyere andel, for fødselstallene var noe mindre og innvandringen større i den perioden.

Hvis vi i stedet velger å se framover i tid, hvor mye vil innvandring da slå ut? For enkelhets skyld tar vi utgangspunkt i den siste framskrivningen av folketallet som er foretatt (Statistisk sentralbyrå 1999). Den beregner folketallsutviklingen etter 1. januar 1999 basert på en del forutsetninger som vi ikke skal gå nærmere inn på her. Framskrivningen er ikke spesielt utformet for å belyse virkningen av en sannsynlig framtidig innvandring, men beregner utviklingen hvis nettoinnflyttingen etter 2-3 års tilpasning legger seg på hhv. 0, 5 000, 10 000 eller 15 000 årlig. Innbakt i disse tallene er visse forutsetninger for aldersfordeling og bruttotall. Det opereres ikke med ulike kategorier innflyttere etter forskjeller i demografiske faktorer som f.eks. fruktbarhet. Den standardinnvandreren vi møter i framskrivningene, hjelper oss likevel til å få et grovt bilde av innvandringens betydning.

De ulike framskrivningsalternativenes virkning på framtidig folketall illustrerer hvilken betydning innvandring kan ha. Alternativet uten flyttinger over landegrensene gir et folketall i 2050 på 4,4 millioner, litt under dagens folkemengde. Folketallet vil da være svakt på vei nedover etter å ha passert toppen rundt 2030.

Blir nettoinnvandringen 10 000 årlig (litt under gjennomsnittet for de siste fem år) i 50 år framover, blir folketallet 5,2 millioner eller nær 800 000 høyere enn det nullalternativet medfører. Siden faktorer som fruktbarhet og levealder er holdt konstant i disse alternativene, er de 800 000 ekstra personene resultat av nettoinnvandringen. En økning til 15 000 i årlig nettoinnvandring vil, ifølge framskrivningen, gi et folketall i 2050 som er vel 1 million eller 24 prosent større enn det er i dag.

Forholdsvis stor innvandring for tida

Noen titusener i årlig innvandring til Norge kan umiddelbart synes lite i forhold til et folketall på 4,5 millioner. Men sammenlignet med tidligere tider og med andre land er det ikke grunnlag for å karakterisere den *nåværende* innvandringen til Norge som liten. Dens bidrag til folketilveksten er tydelig. Virkninger på sammensetningen av befolkningen vil det også være, men dem har vi ikke berørt her.

Beskrivelser av pågående flyttestrømmer har imidlertid begrenset holdbarhet. Når det gjelder flyttinger har historien vist oss at mye endres raskt.

Figur 7. Folketallet 1. januar 1999-2050 ved ulike alternativer for nettoinnvandring

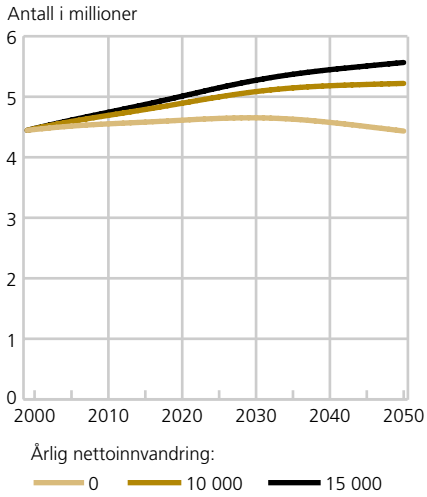

Kilde: Framskriving av folkemengden 1999-2050.

Litteratur

Carling, Jørgen (1997): Flytting og befolkningsutvikling: Innvandring demper eldrebølgen. *Samfunnsspeilet* 1997, 1, Statistisk sentralbyrå.

Council of Europe (2001): Recent demographic developments in Europe 2000, og tidligere utgaver.

Dagbladet 8.2.2001: Vi er alle innvandrere.

Eurostat (2001): First demographic estimates for 2000. Statistics in focus - Population and social conditions, Theme 3 - 16/2000.

Ravenstein, E. G. (1885): The Laws of Migration. *Journal of the Royal Statistical Society* **48**, 167-235.

Statistisk sentralbyrå (1906): *Folkemængdens bevægelse 1886-1900. Hovedoversigt*. NOS V. 25.

Statistisk sentralbyrå (1915): *Folkemængdens bevægelse 1901-1910. Hovedoversigt*. NOS VI. 55.

Statistisk sentralbyrå (1999): Fortsatt befolkningsvekst. Alternative befolkningsframskrivninger, *Ukens statistikk* 1999, 46.

Statistisk sentralbyrå (2000): *Statistisk årbok 2000.*

Statistikcentralen (2000): *Statistisk årsbok för Finland 2000.*

Rekruttering til høyere utdanning:

Sosial bakgrunn betyr mer enn innvandrer-bakgrunn

En viktig forutsetning for deltakelse i yrkeslivet og samfunnslivet for øvrig, er tilegnelse av kunnskap gjennom utdanningssystemet. Men hvem er det som tar høyere utdanning? Denne artikkelen undersøker rekruttering til høyere utdanning blant innvandrere. Resultatene viser at ungdommer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn sjeldnere begynner i høyere utdanning enn øvrige ungdommer uavhengig av botid i Norge. Men når en sammenlikner ungdommer innen samme sosiale lag av befolkningen, utviskes rekrutteringsforskjellene mellom ungdommer med og uten innvandrerbakgrunn.

Marianne Dæhlen

Utbygging av utdanningssystemet og innføring av ulike støtteordninger for studenter har vært viktige prioriteringer i det norske samfunnet i etterkrigstida. Selv med utbygging av ulike velferdsordninger er det i en rekke studier innen norsk forskning pekt på ulik rekruttering til utdanning ut fra kjønn, sosial og geografisk bakgrunn (blant annet Hoëm 1972, Hernes 1974, Hansen 1995 og 1999). Det har også vært et visst fokus på etniske minoriteter i Norge og deres utdanningsmønster (blant annet Anton Hoëms (1968) studier av samiske minoriteter). Forskningen på innvandrere og deres rekruttering til høyere utdanning er i startfasen. Hittil er det to sentrale trekk som peker seg ut.

For det første er det vanskelig å kartlegge innvandrernes utdanningsnivå. Mange innvandrere har tatt utdanning i utlandet som ikke er registrert i Norge, noe som medfører stor usikkerhet om utdanningsnivå både for innvandrere fra vestlige og ikke-vestlige land.

For det andre er det anslått at utdanningsnivået blant innvandrere fra ikke-vestlige land er lavere enn blant norske personer og innvandrere fra vestlige land (Jørgensen 1997, NOU 2000). Imidlertid er det knyttet usikkerhet til disse anslagene. I tillegg til usikkerhet om innvandrernes utdanningsnivå, mangler det dokumentasjon om utdanningsnivå og utviklingen over tid for ungdommer med innvandrerbakgrunn. Vi vet heller ikke noe om betydningen av innvandrernes sosiale bakgrunn og rekruttering til høyere utdanning. Dette skal vi se nærmere på i denne artikkelen.

Valg av høyere utdanning blant ungdommer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn, er nå undersøkt ved hjelp av registerdata fra Statistisk sentralbyrå som blant annet gir opplysninger om eget og foreldrenes opprinnelsesland og utdanningsnivå. En mer nøyaktig beskrivelse av datasettet er gitt i Dæhlen (2000). Denne artikkelen oppsummerer hovedresultater fra denne undersøkelsen, og beskriver framgangsmåten som er valgt for å løse problemene med svake utdanningsopplysninger blant ungdommer med innvandrerbakgrunn.

Marianne Dæhlen *er cand.polit med hovedfag i sosiologi (marianne.dahlen@sosiologi.uio.no).*

Hvem regnes som innvandrere?

I den offentlige debatten brukes innvandrerbegrepet ofte på personer som med synlige kjennetegn skiller seg fra den norske befolkningen. Betegnelser som første- og annengenerasjonsinnvandrere omfatter personer som både er født i og utenfor Norge, og brukes oftest på personer som med hudfarge eller klesstil skiller seg fra norske personer. I praksis brukes derfor innvandrerbegrepet oftest om personer med opprinnelse fra ikke-vestlige land. Likevel er det i Norge flest innvandrere fra Sverige, både blant første- og annengenerasjonen med innvandrere (SSB 2000a og b).

I denne artikkelen differensieres det mellom ungdommer med vestlig eller ikke-vestlig opprinnelse. Disse gruppene sammenliknes med ungdommer med én eller to norskfødte foreldre (her kalt Norsk I). I den offentlige debatten hevdes det fra tid til annen at en del av innvandrernes problemer skyldes dårlige norskkunnskaper. Dersom innvandrernes rekruttering til høyere utdanning er et resultat av deres kunnskaper i norsk kultur, språk og samfunnsliv, kan en forvente at rekrutteringsmønsteret også blant norske ungdommer avhenger av disse kunnskapene. Det virker rimelig å tro at norske ungdommer født i utlandet har mindre av disse kunnskapene enn norske ungdommer født og oppvokst i Norge. Det er imidlertid ikke sagt at ungdommer som eksempelvis er født i Sverige av norskfødte foreldre har like stor avstand til norsk språk og kultur som ungdommer innvandret fra India. Men ved å sammenlikne rekrutteringsmønsteret til innvandrere med ungdommer født i utlandet av to norskfødte foreldre (her kalt Norsk II), antas det å sammenlikne rekrutteringen blant ungdommer som har noe mer avstand til norsk språk, samfunnsliv og kultur enn det norskfødte ungdommer av norske foreldre har.

Vanskeligheter med å kartlegge innvandrernes utdanningsnivå

Naturlig nok har innvandrere ofte hele eller deler av sin utdanning fra utlandet. Dersom de ikke har utdanning i Norge, eller ikke har søkt om å få tilpasset sin medbrakte utdanning i en norsk grad/tittel, vil deres utdanningsnivå defineres som ukjent.[1]

Datasettet som er brukt i denne undersøkelsen, omfatter 10 prosent av alle født mellom 1955 og 1975. I dette materialet mangler det utdanningsopplysninger hos ca. 55 prosent av innvandrerne. At det mangler utdanningsopplysninger blant så stor andel av innvandrerne, gjør det vanskelig å trekke slutninger om deres utdanningsnivå. Imidlertid er intensjonen å si noe om innvandrere som har bodd lenge i Norge. I datasettet finnes det ikke opplysninger om botid, men dette kan vi si noe om ved å innsnevre utvalget til å gjelde innvandrere som var bosatt i Norge i 1980.[2] Når dette gjøres, reduseres andelen med ukjente utdanningsopplysninger blant innvandrere fra ca. 55 prosent til ca. 16 prosent. Selv om denne framgangsmåten reduserer andelen med ukjente utdanningsopplysninger, er det fortsatt en stor andel av innvandrerne som ikke er registrert med utdanningsopplysninger. Er det likevel mulig å anta noe om deres utdanning? Dersom en først og fremst finner de med ukjente utdanningsopplysninger blant de eldste fødselskullene, er det nærliggende å tro at dette skyldes at disse har kommet til Norge etter skolepliktig alder, og at deres medbrakte utdanning fra utlandet ikke er registrert eller integrert i det norske utdanningssystemet. I figur 1 gis det en oversikt over fordelingen med ukjente utdanningsopplysninger i de ulike fødselskullene blant innvandrerne.

Prosjektet "Høyere utdanning: Rekruttering, finansiering og resultater"

Undersøkelsen er en del av prosjektet "Høyere utdanning: Rekruttering, finansiering og resultater" ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo. Prosjektet er ledet av Marianne Nordli Hansen og Arne Mastekaasa, og er støttet av Norges Forskningsråd. Til prosjektet har Statistisk sentralbyrå satt sammen en unikt datasett som gir nøyaktige opplysninger om utdanning, opprinnelsesland, foreldrenes inntekt, utdanning, yrke og opprinnelsesland. Dette er gjort ved å kombinere opplysninger fra folke- og boligtellingene og utdanningsstatistikk. Datamaterialet som her er benyttet, inkluderer 10 prosent av fødselskullene 1955-1975 som var i Norge i 1980, totalt over 127 000. Av disse er i underkant av 1 100 personer registrert med innvandrerbakgrunn.

Definisjoner

Som innvandrer regnes en person som har to utenlandsfødte foreldre. Kategoriene utenlandsadoptert eller personer med én utenlandsfødt forelder regnes ikke som innvandrere. Innvandrerbefolkningen deles inn i ytterligere to kategorier: ungdommer med bakgrunn fra ikke-vestlige land (Asia, Afrika, Mellom- og Sør-Amerika eller Tyrkia) og ungdommer med bakgrunn fra vestlige land (Vest-Europa (unntatt Tyrkia), Øst-Europa, Nord-Amerika eller Oceania).

Som norsk regnes personer med minst én norskfødt forelder. Norske ungdommer deles inn i to kategorier: norskfødte ungdommer med norskfødte foreldre (Norsk I) og utenlandsfødte ungdommer med norskefødte foreldre (Norsk II).

Figur 1. Alderssammensetning av andelen med ukjente utdanningsopplysninger blant ungdommer med innvandrerbakgrunn bosatt i Norge i 1980. Prosent (N=116)

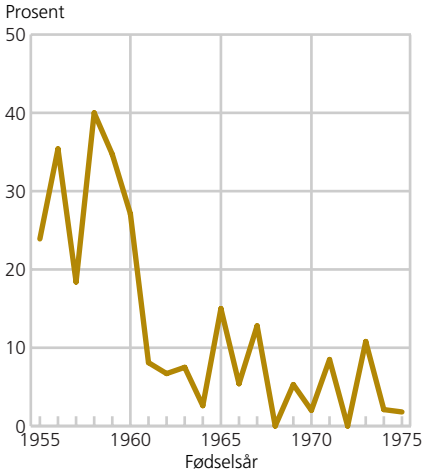

Kilde: Dæhlen 2000.

Tabell 1. Andelen i høyere utdanning, etter ungdomskategori. Påbegynt eller fullført utdanning for fødselskullene 1955-1975 ved 21-årsalder blant ungdommer som var bosatt i Norge i 1980.[1,2] Prosent

	Begynt i høyere utdanning	I alt
Norsk I	32,5	125 453
Norsk II	50,8	900
Vestlige innvandrere	34,9	556
Ikke-vestlige innvandrere	20,4	524
N	41 568	127 433

[1] Kjikvadrat = 172,260 df = 3 p<0,01
[2] Tester med logistisk regresjon viser at alle grupper er signifikant forskjellige fra hverandre bortsett fra Norsk I og Vestlig.
Kilde: Dæhlen 2000.

Andelen med ukjent utdanning er størst blant fødselskullene 1955-1960. Det virker rimelig å anta at deres faktiske utdanningsnivå er tilsvarende deres medbrakte utdanning fra hjemlandet. Siden disse ikke har fått registrert utdanningsnivå, har trolig hovedandelen av disse utdanning på grunnskolenivå. Det antas derfor at den ukjente utdanningen blant de eldste fødselskullene (1955-1960) er på grunnskolenivå. Det virker imidlertid ikke like rimelig å gjøre de samme antakelser blant de yngste fødselskullene. Personer fra de yngste fødselskullene som har ukjent utdanning utgjør en forholdsvis lav andel av utvalget, og fjernes fra analysene.

Ungdom med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn sjeldnere i høyere utdanning

Utdanning er i stor grad et ungdomsfenomen, dette gjelder også for innvandrere. I denne artikkelen måles utdanningsnivået på samme tidspunkt i livet – ved 21-årsalder. Dersom ungdommene følger et vanlig studieløp, skulle de ved 21-årsalder ha hatt mulighet til å begynne på en høyere utdanning i tre år etter videregående utdanning.[3]

Ungdommer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn begynner sjeldnere i høyere utdanning enn øvrige ungdommer. Ungdommer med vestlig innvandrerbakgrunn har tilnærmet lik rekrutteringstendens som norskfødte av norske foreldre. Det er ungdommer som er født i utlandet av to norskfødte foreldre som oftest begynner i høyere utdanning. Dette kan vi se i tabell 1.

Høy rekruttering blant ungdommer klassifisert som Norsk II, antas å være et resultat av at disse ungdommene ofte har høy sosial bakgrunn. Blant disse ungdommene finner vi antakeligvis en del ungdommer som har foreldre i høystatusposisjoner i det norske næringsliv eller den norske stat. Ungdommenes sosiale bakgrunn skal vi komme tilbake til, men først skal vi se nærmere på om rekrutteringsforskjellene endrer seg på et senere tidspunkt i ungdommenes liv.

I tabell 1 ble ungdommenes høyeste registrerte påbegynte eller fullførte utdanning, målt ved 21-årsalder. Det kan tenkes at rekrutteringsforskjellene slik de kommer fram i tabell 1, endres ved å vurdere utdanningsnivået blant ungdommene ved et senere tidspunkt i livet. Eksempelvis avtjener gutter med norsk statsborgerskap vanligvis verneplikt etter endt videregående utdanning, noe som kan utsette utdanningsplanene blant disse ungdommene. I tabell 2 gis det oversikt over utdanningsnivået for de samme ungdommene fire år senere. Vi har imidlertid ikke opplysninger om utdanningsnivået ved 25-årsalder for de fire yngste fødselskullene. Disse er derfor ikke tatt med i tabell 2.

Oversikten over ungdommer som begynner i høyere utdanning ved 25-årsalder, viser omtrent de samme forskjeller som ved 21-årsalder. Resultatene tyder altså på at rekrutteringsforskjellene mellom de ulike ungdomskategoriene opprettholdes når ungdommene blir eldre. Dette er også i overensstemmelse med andre undersøkelser som påpeker at den lave gjennomstrømningen først og fremst gjelder relativt nyankomne innvandrere (Jørgensen 1997). Ungdommene som studeres i denne artikkelen har vært forholdsvis lenge i Norge.

Vi har nå sett at ungdommer med ikke-vestlige innvandrerbakgrunn sjeldnere begynner i høyere utdanning enn øvrige ungdommer, mens ungdommer klassifisert som Norsk II oftere enn andre tar høyere utdanning. Endres disse forskjellene med innvandrerungdommenes botid i Norge?

Stabile rekrutteringsforskjeller ...

En del av mediadebatten rundt innvandrere peker på at forskjellene mellom innvandrere og norske personer vil minske eller helt forsvinne i nye generasjoner som er født og oppvokst i Norge. Selv om vi i datasettet ikke vet noe om innvandrernes botid i Norge, kan vi anta at blant de eldste fødselskullene er det en stor andel som har kommet til Norge etter skolepliktig alder, mens det blant de yngste fødselskullene er en stor andel som har bodd i Norge i hele barne- og ungdomstida. Dette vet vi fordi datamaterialet innsnevres til personer som bodde i Norge i 1980. De helt yngste (fødselskull 1975) kan da ha vært maksimalt fem år ved ankomst til Norge, mens de eldste kan ha vært maksimalt 25 år (fødselskull 1955). Ut fra ovennevnte resonnement, skulle en forvente at rekrutteringsforskjellene mellom du ulike ungdomskategoriene avtar i de yngste fødselskullene. I figur 2 kan vi se utviklingen av rekrutteringsforskjeller for gutter med og uten innvandrerbakgrunn. Figurene bygger på statistiske modeller (Dæhlen 2000).

Utover 1980- og 1990-tallet har økningen i andelen i høyere utdanning vært stor. Denne økningen ser vi at har vært jevn i alle kategoriene. Vi finner imidlertid ikke støtte for antakelsen om at ungdommer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn har "tatt igjen" de øvrige ungdommene med yngre fødselskull. Resultatene tyder på at ungdommer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn i perioden 1980-1996 har hatt lavere sannsynlighet for å begynne i høyere utdanning enn øvrige ungdommer, og at rekrutteringsforskjellene har holdt seg stabile i hele perioden.

... og kjønnsforskjeller

Jenter begynner oftere i høyere utdanning enn gutter, men denne tendensen er omvendt for ungdommer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn. Ved å sammenlikne resultatene i figur 3 med resultatene i figur 2, ser vi at jenter med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn sjeldnere begynner i høyere utdanning enn gutter med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn.

Sosial bakgrunn kan tenkes å være viktig for å forklare rekrutteringsforskjellene. Vi har allerede vært inne på at høy rekruttering blant utenlandsfødte av norske foreldre, kan skyldes at disse ungdommene i større grad enn øvrige har høyere sosial bakgrunn. Spørsmålet blir om ungdommer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn rekrutteres mindre til høyere utdanning på grunn av lav sosial bakgrunn. På den annen side skulle en forvente at sosial bakgrunn har mindre betydning for innvandrernes skolegang. Tidligere forskning har funnet et større "driv" enn vanlig blant ungdommer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn i grunn- og videregående skole (Lauglo 1996, Helland 1997, Krange og Bakken 1998 og Sletten 2000). Dette "drivet" består blant annet i at ungdommer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn gjør mer lekser, er mer positive til skolen, og har bedre skoleprestasjoner og høyere aspirasjoner enn norske ungdommer når det blir tatt hensyn til sosial bakgrunn enn øvrige ungdommer. Da skulle man også tro at de oftere begynner i høyere utdanning.

Tabell 2. Andelen i høyere utdanning, etter ungdomskategori. Påbegynt eller fullført utdanning for fødselskullene 1955-1971 ved 25-årsalder blant ungdommer som var bosatt i Norge i 1980.[1,2] Prosent

	Begynt i høyere utdanning	I alt
Norsk I	32,3	102 172
Norsk II	51,4	780
Vestlige innvandrere	32,6	487
Ikke-vestlige innvandrere	19,8	420
N	33 606	103 859

[1] Kjikvadrat = 172,260 df = 3 p<0,01
[2] Tester med logistisk regresjon viser at alle grupper er signifikant forskjellige fra hverandre bortsett fra Norsk I og Vestlig.
Kilde: Dæhlen 2000.

Figur 2. Sannsynligheten for at gutter begynner i høyere utdanning. Beregnet ut fra utdanning ved 21-årsalder for fødselskullene. 1955-1975

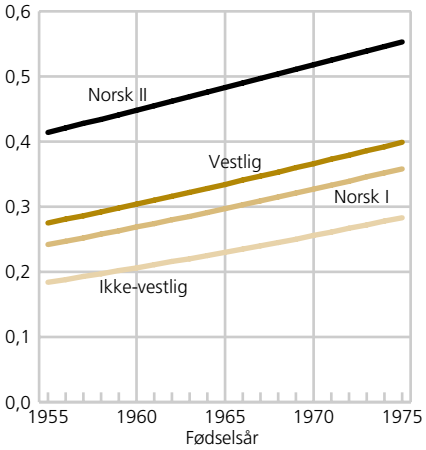

Kilde: Dæhlen 2000.

Figur 3. Sannsynligheten for at jenter begynner i høyere utdanning. Beregnet ut fra utdanning ved 21-årsalder for fødselskullene. 1955-1975

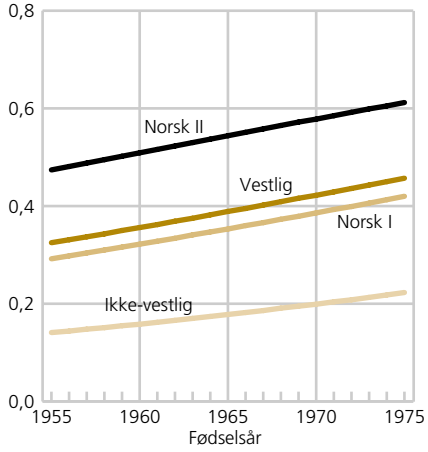

Kilde: Dæhlen 2000.

Figur 4. Sannsynligheten for at gutter ved 21-årsalder født i 1975 begynner i høyere utdanning, etter sosial bakgrunn og innvandrerbakgrunn

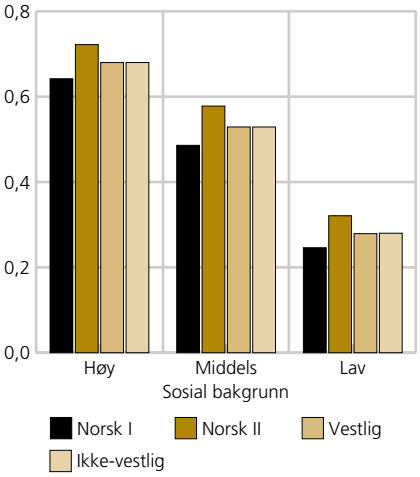

Kilde: Dæhlen 2000.

Utdanningsforskjellene "forsvinner" når det tas hensyn til ungdommenes sosiale bakgrunn

Forskjeller i sannsynligheten for å begynne i høyere utdanning mellom ungdommer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn og de norske, jevnes ut når ungdommer innen samme sosiale lag sammenliknes, se figur 4.[4]

Mellom ungdommer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn og norske ungdommer reduseres rekrutteringsforskjellene når det tas hensyn til sosial bakgrunn. Det er større forskjeller i rekrutteringen mellom sosiale lag, enn det er mellom ungdommer med og uten innvandrerbakgrunn innen samme sosiale lag. Vi finner også at gutter med innvandrerbakgrunn begynner i høyere utdanning noe oftere enn norske gutter. Klasseforskjeller i rekrutteringen er tilnærmet like for jenter og gutter (for nærmere redegjørelse se Dæhlen 2000). Vi ser også at utenlandsfødte ungdommer av norskfødte foreldre (Norsk II) oftere begynner i høyere utdanning enn øvrige, uavhengig av sosial bakgrunn. Tidligere antakelse om at disse ungdommene bremses i utdanningssystemet på grunn av språklige og kulturelle hindringer, får ikke støtte.

Resultatene tyder på at ungdommer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn har lavere sannsynlighet for å begynne i høyere utdanning enn øvrige ungdommer. Vi har sett at forklaringer med utgangspunkt i ungdommenes sosiale bakgrunn kan forklare mye av disse rekrutteringsforskjellene. Rekrutteringsforskjellene mellom ikke-vestlige og norske ungdommer har holdt seg stabile i hele perioden.

Som andre ungdommer, en heterogen gruppe

Innvandrerbefolkningen er en heterogen gruppe, men mange ungdommer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn har det til felles at de har lav sosial bakgrunn. Selv om det er viktig å peke på mangfoldet og ulikhetene, er det også viktig å peke på det som er felles for mange av dem. De sosiale ulikhetene i det norske utdanningssystemet gjør seg også gjeldende for innvandrere i Norge. For å oppnå lik rett til utdanning for alle grupper, virker det hensiktsmessig å satse på sosialt utjevnende tiltak heller enn særlige tiltak for innvandrere. På den måten kan en nærme seg det politiske målet om lik rett til utdanning, uten å iverksette tiltak som kan virke stigmatiserende på enkelte grupper.

1. Innvandrere som var med i folke- og boligtellingene i 1970 og 1980 ble spurt om sin medbrakte utdanning fra utlandet. For innvandrere ankommet til Norge etter 1980, gjennomførte SSB en spesialundersøkelse i 1991 hvor alle som var ankommet i perioden 1980-1990 ble spurt om sin utdanning fra hjemlandet.

2. Praktisk gjøres dette ved at utvalget innsnevres til å gjelde alle som deltok i folke- og boligtellingen i 1980.

3. Utdanningsnivået måles høsten det året ungdommene fyller 21 år. Ved registreringstidspunktet har de ved normalt studieløp, mulighet til å begynne i høyere utdanning tre ganger: høsten det året de fyller 19 år, 20 år og 21 år.

4. Sosial bakgrunn bygger på Hansens inndeling av klasser (1995). Utgangspunktet for denne klasseinndelingen er fars (eventuelt mors) utdanning, yrke og næring i 1980 (eventuelt 1970). Figurene er noe forenklet i forhold til figurene og analysene i hovedoppgaven som denne artikkelen bygger på. Blant annet er ungdommer hvor det mangler opplysninger om sosial bakgrunn fjernet, noe som var et stort poeng i hovedoppgaven (for nærmere redegjørelse, se Dæhlen 2000).

Takk til Marianne Nordli Hansen og Dag Dæhlen for nyttige kommentarer.

Litteratur

Dæhlen, Marianne (2000): *Innvandrere i høyere utdanning, En analyse av rekrutteringsmønsteret for ungdomskullene 1955-75 med vekt på sosial bakgrunn, kjønn og opprinnelse.* Hovedoppgave i sosiologi, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.

Hansen, Marianne Nordli (1995): *Class and Inequality in Norway. The Impact of Social Class Origin on Education, Occupational Success, Marriage and Divorce in the Post-War Generation.* Rapport 95:15, Oslo Institutt for samfunnsforskning.

Hansen, Marianne Nordli (1999): Utdanningspolitikk og ulikhet, *Tidsskrift for samfunnsforskning,* nr. 2, 1999.

Helland, Håvard (1997): *Etnisitet og skoletilpasning. En undersøkelse av norske, pakistanske og konfusianske Osloungdommers skoleprestasjoner*, Magistergradsavhandling, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.

Hernes, Gudmund (1974): "Om ulikhetenes reproduksjon. Hvilken rolle spiller skolen". Norges almenvitenskapelige forskningsråd.

Hoëm, Anton (1968): Samer, skole og samfunn i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr. 9, 1986.

Hoëm, Anton (1972): Kunnskapsoverføring som sosialt fenomen i *Tidsskrift for samfunnsforskning,* nr. 13, 1972.

Jørgensen, Tor (1997): "Utdanning" i Vassenden, Kåre (red.) *Innvandrere i Norge. Hvem er de, hva gjør de og hvordan lever de?* Statistisk sentralbyrå.

Krange, Olve og Anders Bakken (1998): Innvandrerungdoms skoleprestasjoner i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr. 3, 1998.

NOU (2000:14): *Frihet med ansvar - om høgre utdanning og forskning i Norge,*

Norges offentlige utredninger, Oslo.

Sletten, Mira Aaboen (2000): *Det skal ikke stå på viljen – en studie av utdanningsplaner og yrkesønsker blant ungdom med innvandrerbakgrunn,* Hovedoppgave i sosiologi, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.

Statistisk sentralbyrå (7.6.2000a): http://www.ssb.no/emner/02/aktuell_befolkning/200002/T-2.html.

Statistisk sentralbyrå (7.6.2000b): http://www.ssb.no/emner/02/aktuell_befolkning/200002/T-3.html .

Innvandrere og utdanning:

Med utdanning i bagasjen?

Du spør deg kanskje hvorfor i all verden Statistisk sentralbyrå (SSB) er interessert i å vite noe om hvorvidt personer som flytter til Norge har med seg utdanning i bagasjen? Ett svar er at det er viktig å vite noe om hvilke ressurser i form av utdanning som finnes i Norge. Befolkningen i Norge består ikke bare av personer som både er født, oppvokst og utdannet i Norge. SSBs utdanningsstatistikk har i mange tiår gitt et godt bilde av disse personene. Utfordringen er å få til god statistikk også for de andre. Økt kunnskap kan gjøre det mulig å sette i verk tiltak for at flere får brukt sine evner, og derigjennom bidra til å bedre situasjonen for ulike grupper. Det er et mål å få til bedre integrering i samfunnet av personene som flytter til Norge. Da er det viktig å vite noe om hvor mye kompetanse og hva slags kompetanse de som kommer flyttende har med seg fra hjemlandet eller andre land. For at andre skal få mulighet til å planlegge hvor mange som kan ha behov for tilbud om opplæring, er det også viktig å vite noe om hvor mange som aldri har fått fullført noen opplæring, skolegang eller utdanning.

Elisabeth Dalheim

En del av folketellingen

I Statistisk sentralbyrå har arbeidet med å planlegge årtusenets første folke- og boligtelling pågått i flere år. Alle skal telles, også de som har flyttet til Norge fra et annet land. Ett av kjennemerkene i folke- og boligtellingen er utdanning.

Mange land gjennomfører folke- og boligtelling i forbindelse med årtusenskiftet, også Norge. Den 3. november i år skal alle i Norge telles. Boligene skal telles gjennom en spørreskjemaundersøkelse. Persondelen i folketellingen skal være basert på registre som Statistisk sentralbyrå allerede har. Det er lagt ned mye arbeid i å forbedre og sikre kvaliteten i de ulike registrene som skal benyttes for å lage et korrekt bilde av Norge den 3. november 2001 for ettertiden. Hele befolkningens utdanning er en viktig del av det bildet som skal lages av Norge.

Opplysningene om utdanning hentes fra registeret over befolkningens høyeste utdanning (BHU). I 1999/2000 gjennomførte SSB en spørreskjemaundersøkelse for å komplettere utdanningsstatistikken slik at den kunne bli bedre for hele befolkningen i Norge. I forbindelse med folke- og boligtellingen i 1990 ble det også gjennomført en spørreskjemaundersøkelse blant innvandrere (Vassenden 1991). Det største kvalitetsproblemet med BHU har vært at det manglet utdanningsopplysninger for de aller fleste som innvandret til Norge, og som ikke kom i kontakt med det norske utdanningssystemet. Når det mangler utdanningsopplysninger for mange av innvandrerne, blir det vanskelig å foreta omfattende sammenligninger av utdanningsnivået mellom innvandrere fra ulike land eller landgrupper. Problemet har også vært at det ikke har vært mulig å si noe om forskjellen mellom den delen av befolkningen vi har registrert utdanningsnivå for, og den delen vi manglet opplysninger om.

Elisabeth Dalheim *er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for folke- og boligtelling (elisabeth.dalheim@ssb.no).*

Utfordringer i kø

Målgruppen for spørreskjemaet var personer som det manglet opplysninger om i SSBs utdanningsstatistikk. Fellestrekket med alle som fikk tilsendt spørreskjema var at de hadde kommet flyttende til Norge fra et annet land. De cirka 90 000 personene som skulle få spørreskjema var overhodet ikke noen homogen gruppe. Denne gruppen besto for eksempel av sykepleiere fra våre naboland, eksperter med høy kompetanse headhuntet fra hele verden av høyteknologibedrifter, familier og enkeltpersoner som av en eller annen grunn hadde måttet flykte fra sitt opprinnelige hjemland.

SSB hadde en målsetning om at alle uansett hvor mye utdanning de hadde fullført, eller om de i det hele tatt hadde skolegang, skulle kunne forstå spørreskjemaet. Det finnes mange ulike typer av utdanningssystemer rundt om i verden. Det var en stor utfordring å få alt inn i et skjema som alle, uansett landbakgrunn, skulle ha forutsetning for å forstå og fylle ut riktig. SSB la derfor ned mye arbeid i å få til et enkelt spørreskjema som skulle kunne forstås uansett landbakgrunn, innvandringsgrunn og utdanningsbakgrunn. De behersker ulike språk. Begreper kan forstås på andre måter enn det den som skrev teksten på det opprinnelige språket hadde tenkt seg. Utformingen av skjemaet var derfor av stor betydning for kvaliteten på utdanningsdataene som skulle samles inn. I forarbeidet ble det også brukt samtalegrupper der mennesker med ulike fellestrekk ble samlet for en kort stund for å utveksle meninger og erfaringer om spørreskjemaet, informasjonsbrevet og temaet for spørreskjemaundersøkelsen (Rønning 1999). Samtalegruppene kalles fokusgrupper, og hadde her altså fokus på utdanning.

I noen av fokusgruppene ble det samlet personer fra land som ut fra erfaringer fra tidligere undersøkelser ville være lite tilbøyelige til å svare. Tidligere undersøkelser i SSB har vist at frafallet er stort i spørreskjemaundersøkelser blant innvandrere (Vassenden 1991, Gulløy mfl. 1997). Gruppene besto av personer som var en del av populasjonen som skulle få spørreskjema. En av fokusgruppene var en kvinnegruppe fra Pakistan, en annen besto av personer fra Marokko og Somalia, og en av personer fra Bosnia-Hercegovina. I en annen fokusgruppe var innvandrere fra England og USA samlet.

Systematisk analyse av diskusjonene om utdanning, begrepene som skulle brukes og deltakernes kommentarer til spørreskjema og informasjonsbrev ble foretatt i etterkant av gjennomføringen av fokusgruppene. Erfaringene fra fokusgruppene og en pilotundersøkelse dannet grunnlaget for de endelige versjoner og utforming av informasjonsbrev, spørreskjema, svar- og utsendingskonvolutt (Dalheim mfl. 1999 og Kleven mfl. 1999).

Til slutt besto utsendingen til de om lag 90 000 personene av et kort spørreskjema og et informasjonsbrev hvor mottaker ble orientert om undersøkelsen. Spørreskjema og informasjonsbrev forelå på arabisk, engelsk, tyrkisk, urdu, vietnamesisk, albansk og serbokroatisk.Undersøkelsen hadde hjemmel i lov om offisiell statistikk og Statistisk sentralbyrå av 16. juni 1989 nr. 54 (statistikkloven) §§2-2 og 2-3, noe som betydde at alle som fikk tilsendt skjema hadde plikt til å svare.

Utradisjonelt til verks

For at en spørreskjemaundersøkelse skal lykkes og data skal bli gode, er en av forutsetningene å få folk til å svare! Gjennom samtalegrupper ble det klart hvor engasjert de aller fleste var i temaet utdanning. Utdanning er noe

som engasjerer, og som alle har et forhold til på godt eller vondt. Samtidig innrømte også mange at det ikke var sikkert at de ville ha svart på en slik spørreskjemaundersøkelse om utdanning hvis de ikke hadde hørt om den fra før. I samtalegruppene som ble gjennomført ble diskusjonen livlig da de etter hvert begynte å diskutere om utdanningen deres ble verdsatt i Norge. Mange av innvandrerne gikk i fokusgruppene med liv og lyst inn i rollen som SSBs gode hjelpere. De foreslo mange nyttige navn og organisasjoner som SSB burde ta kontakt med for å få råd om hvordan prosjektet best kunne nå frem med informasjon om spørreskjemaundersøkelsen. Deltakerne kom også med konkrete forslag til hva prosjektet burde gjøre.

I prosjektperioden skaffet vi oss oversikt over organisasjoner blant innvandrere, og hadde informasjonsmøter med flere ildsjeler og nøkkelpersoner i innvandrerorganisasjoner. Blant annet fikk prosjektet holde innlegg i rådet for innvandrerorganisasjoner i Oslo, og prosjektet holdt også informasjonsmøter på skoler i Oslo hvor personer som kommer til Norge går på norskkurs. Jungeltelegrafen spredde ryktet om at SSB nå skulle samle inn opplysninger om utdanningen til innvandrere, og ryktet hadde nok positivt fortegn. For nå begynte prosjektet å motta invitasjoner fra ulike fora og møter hvor innvandrere møtes. Målet var at så mange som mulig skulle ha hørt om undersøkelsen før de fikk sjansen til å kaste spørreskjemaet fra SSB i søppelkassen.

Mye positiv nysgjerrighet møtte oss da vi hadde stand på innvandrerkafeer i Oslo, og holdt foredrag rundt om der innvandrere møttes. Plakater og spørreskjema ble delt ut og hengt opp. Prosjektet gjennomførte også møter med imamer, og fikk invitasjon til å tale fra imamens plass i en moské. Så en fredag i november 1999 fikk to kvinnelige SSB-ere komme inn i moskeen for å snakke om spørreskjemaundersøkelsen og der oppfordre til å sende inn skjema. Det gode samarbeidet med innvandrerorganisasjoner var med på å sikre at mange sendte inn spørreskjema til SSB om den utdanningen de hadde tatt i utlandet.

Overveldende respons

SSB opprettet en svartjeneste hvor de som fikk spørreskjema om utdanning kunne ringe gratis hvis de trengte hjelp til å fylle ut spørreskjemaet. Svartjenesten var bemannet med representanter fra de største språkgruppene som til sammen kunne svare på albansk, arabisk, engelsk, farsi, fransk, hollandsk, italiensk, makedonsk, persisk, serbokroatisk, somalisk, spansk, tyrkisk, tysk og vietnamesisk. Til sammen kom cirka 6 000 telefonsamtaler inn på det grønne nummeret. Her ble det ikke bare stilt spørsmål til spørreskjemaet. Mange som ringte inn var fortvilet fordi de ikke får bruke utdannelsen sin fra hjemlandet i Norge. Høyt utdannede personer fortalte om tilfeldige vaskejobber, med inderlig håp om at de snart skulle bli innkalt til intervju på en av de utallige jobbene de søkte på. Andre igjen var fortvilet fordi barna ikke fikk begynne i barnehage, og for at de kom til å falle av i undervisningen så snart de begynte på skolen fordi foreldrene som gikk hjemme med barna, ikke kunne lære barna norsk. Det er nok en del av dem som ringte inn, og mange andre innvandrere med dem, som venter på at det etter folke- og boligtellingen skal bli mulig å koble opplysningene som ble samlet inn i spørreskjemaundersøkelsen om utdanning med yrke. Da kan kanskje SSB vise klart og tydelig at det er veldig mange innvandrere som ikke får jobb som står i forhold til utdanningen sin fra hjemlandet? Det gjenstår å se.

Til slutt hadde hele 84 prosent av dem som fikk spørreskjema returnert det til SSB.

Innvandrere har høyere utdanning enn personer med norsk landbakgrunn

Blant personer med innvandringsbakgrunn er det flere som har utdanning på universitets- eller høgskolenivå enn blant personer med norsk bakgrunn. Noen har aldri fått fullført noen utdanning i det hele tatt, eller har aldri gått på skole. Samtidig varierer utdanningsnivået mye etter innvandrernes landbakgrunn.

27 prosent av personene med innvandringsbakgrunn har utdanning på universitets- eller høgskolenivå, mot 21,5 prosent av personene uten innvandringsbakgrunn.

Andelen med uoppgitt utdanning varierer mye med landbakgrunn, og er minst for norskfødte med 0,5 prosent, og størst for personer med Somalia som landbakgrunn med 31,5 prosent. Uoppgittandelen er tatt med i tabellene som egen gruppe. Oversikten over høyeste fullførte utdanning som presenteres her, er derfor minimumstall. Før spørreskjemaundersøkelsen ble gjennomført var uoppgittandelen oppe i over 90 prosent for noen land. Frafallet er fulgt opp nøye, og det viste seg at det var lettest å få inn postale svar fra gruppen som ikke har fullført noen utdanning og gruppen med utdanning på universitets- og høgskolenivå eller videregående-skole-nivå (Kleven mfl. 1999).

Flest med høy utdanning fra Sveits, færrest fra Tyrkia

Innvandrerbefolkningen i Norge er ingen homogen gruppe, og det er til dels svært store forskjeller i utdanningsnivået etter hvor innvandrerne kommer fra. Andelen med universitets- eller høgskoleutdanning varierer fra 9 til 44 prosent, etter landbakgrunnen til innvandrerne. Innvandrere fra Tyrkia har lavest andel med høyere utdanning, mens innvandrere fra Sveits har høyest andel med høyere utdanning. Også blant innvandrere fra blant annet Frankrike, Nederland og Sør-Afrika har om lag 40 prosent høyere utdanning. Til sammenligning har 21,5 prosent av de med norsk bakgrunn fullført en utdanning på universitets- eller høgskolenivå. Ofte er ikke innvandrerne representative for utdanningsnivået i landet de kommer fra, men har gjerne betydelig høyere utdanning enn sine landsmenn.

Innvandrernes utdanningsnivå

Her presenteres noen tall fra utdanningsstatistikken for 1998 etter at data fra spørreskjemaundersøkelsen er integrert i SSBs utdanningsstatistikk. Tallene for 1999 var ikke klare da artikkelen ble skrevet. Når artikkelen trykkes, er tall for befolkningens høyeste utdanning 1999 frigitt av Seksjon for befolknings- og utdanningsstatistikk. Statistikken over befolkningens utdanningsnivå omfatter den høyeste fullførte utdanningen til alle personer 16 år og over som er registrert bosatt i Norge. Statistikken er individbasert og bygger på den årlige individstatistikken over avsluttet utdanning som blir hentet inn fra de enkelte lærestedene. I tillegg hentes det inn opplysninger om nordmenns utdanning fullført i utlandet fra Statens lånekasse for utdanning. Data fra spørreskjemaundersøkelsen har oppdatert opplysningene om utdanningsnivå.

Personer som har fullført høyere utdanning deles ofte i to grupper. Personer med lang høyere utdanning har fullført en utdanning av en varighet på minst 4 ½ år, mens de med kort høyere utdanning har fullført en høyere utdanning av en varighet på 4 år eller mindre.

Landbakgrunn viser til eget, mors eller fars fødeland. Personer med annen landbakgrunn enn norsk er her definert som personer med innvandringsbakgrunn.

Tabell 1. Personer 16 år og over, etter høyeste fullførte utdanning og innvandringsbakgrunn. 1998. Prosent

				Høyeste fullførte utdanning			
Innvandringsbakgrunn	I alt (N=100)	Uoppgitt	Ingen fullført utdanning	Grunnskolenivå	Videregående-skolenivå	Kort høyere utdanning	Lang høyere utdanning
I alt	**3 522 058**	**1,6**	**0,3**	**23,0**	**53,2**	**17,8**	**4,2**
Personer uten innvandringsbakgrunn	3 200 719	0,5	0,2	23,8	54,0	17,5	4,0
Personer med innvandringsbakgrunn	321 339	12,1	1,3	14,5	45,0	20,2	6,9

Kilde: Utdanningsstatistikk, SSB.

Figur 1. Europa[1]. Andel med universitets- og høgskoleutdanning, etter landbakgrunn og kjønn. 1998. Prosent

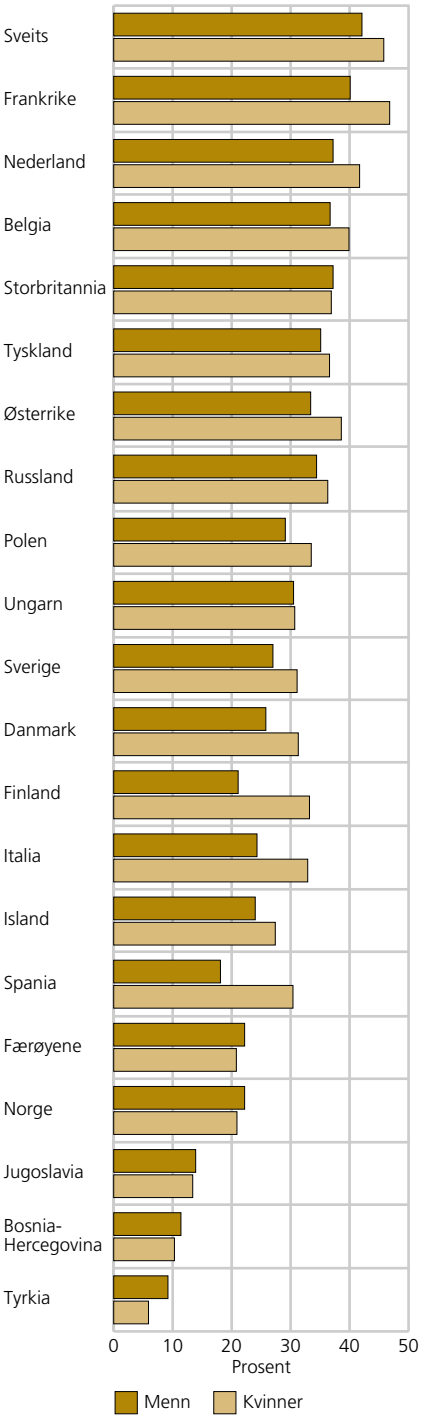

[1] Bare land med over 1 000 bosatte i Norge er med.
Kilde: Utdanningsstatistikk.

Tabell 2. Personer 16 år og over, etter høyeste fullførte utdanning og landbakgrunn[1]. 1998. Prosent

Landbakgrunn	I alt (N=100)	Uoppgitt	Ingen fullført utdanning	Høyeste fullførte utdanning: Grunnskolenivå	Videregående skolenivå	Kort høyere utdanning	Lang høyere utdanning
I alt	**3 522 058**	**1,5**	**0,3**	**22,9**	**53,2**	**17,8**	**4,2**
Norge	3 200 719	0,5	0,2	23,8	54,0	17,5	4,0
Europa	194 014	11,2	0,6	14,1	45,0	21,6	7,5
Afrika	19 524	19,5	3,0	12,9	42,6	16,7	5,3
Asia	68 126	14,1	3,2	17,5	45,4	15,7	4,1
Nord- og Mellom-Amerika	28 819	9,0	0,5	11,8	43,7	24,9	10,3
Sør-Amerika	9 174	9,9	1,3	12,9	53,1	17,3	5,5
Oseania	1 682	14,6	0,4	9,6	43,5	25,4	6,5
Utvalgte land fra Europa[2]							
Sveits	1 902	6,2	0,1	7,6	42,2	32,8	11,2
Frankrike	3 469	16,0	0,5	7,5	32,8	27,8	15,5
Nederland	5 767	8,0	0,2	9,5	42,9	27,9	11,4
Belgia	1 201	11,7	0,4	10,2	39,4	25,9	12,4
Storbritannia	21 614	8,0	0,3	11,5	43,1	28,5	8,6
Tyskland	17 244	6,6	0,2	10,8	46,4	23,8	12,1
Østerrike	1 750	5,8	0,3	9,4	48,7	26,4	9,5
Russland	1 934	26,8	0,2	5,5	31,8	16,4	19,4
Polen	6 613	7,6	0,4	12,8	47,4	19,4	12,4
Ungarn	2 594	4,0	0,4	14,6	50,5	22,0	8,6
Sverige	41 314	12,8	0,4	14,2	43,5	22,9	6,3
Danmark	38 054	6,2	0,4	14,9	49,9	22,2	6,4
Finland	8 935	15,6	0,3	15,2	41,4	21,1	6,6
Italia	2 093	12,2	0,7	15,4	44,2	18,3	9,2
Island	4 073	17,9	0,2	13,2	42,9	19,6	6,2
Spania	2 423	10,5	0,7	20,3	44,9	16,8	6,8
Færøyene	1 578	10,8	0,4	19,7	47,7	18,2	3,3
Norge	3 200 719	0,5	0,2	23,8	54,0	17,5	4,0
Jugoslavia	6 710	18,8	1,1	18,4	48,1	11,7	2,0
Bosnia-Hercegovina	9 077	23,9	1,3	13,1	51,0	9,6	1,2
Tyrkia	6 817	16,1	5,1	34,0	37,0	5,9	1,8
Utvalgte land fra øvrige verdensdeler[2]							
Sør-Afrika	1 040	9,1	0,1	8,9	42,7	30,2	8,9
Japan	1 099	14,6	0,5	9,1	38,2	30,4	7,3
Canada	3 194	7,8	0,3	10,8	44,3	27,1	9,6
USA	23 682	8,6	0,4	11,8	43,3	25,2	10,7
Filippinene	5 056	10,7	1,6	14,0	39,3	28,7	5,7
Kina	3 411	17,4	2,9	14,5	32,1	20,8	12,3
India	5 012	12,6	1,2	12,1	43,5	23,1	7,6
Sør-Korea	3 705	2,4	0,1	10,9	59,3	25,2	2,2
Iran	7 178	13,3	3,1	10,0	47,3	19,8	6,7
Etiopia	2 031	16,9	1,5	7,9	48,6	18,6	6,6
Chile	5 072	9,1	1,5	12,2	56,2	17,0	4,1
Irak	3 227	25,8	4,0	16,3	33,8	16,1	4,0
Libanon	1 015	17,6	1,9	19,8	41,4	15,4	3,9
Colombia	1 084	7,4	0,6	16,2	58,4	12,7	4,7
Sri Lanka	6 340	17,0	1,1	14,8	52,9	11,8	2,5
Marokko	3 779	18,7	7,7	23,6	37,9	10,7	1,4
Vietnam	10 472	8,6	4,9	18,4	57,4	8,7	2,0
Thailand	2 691	10,8	6,2	35,4	37,7	8,0	1,9
Pakistan	13 965	19,1	5,0	26,2	40,2	8,3	1,2
Somalia	3 785	31,8	4,0	11,5	44,3	7,4	1,0

[1] Bare land med over 1 000 bosatte i Norge 16 år og over er med i denne tabellen.
[2] Landene er sortert etter andel med utdanning på universitets- eller høgskolenivå, det vil si sum av de to siste kolonnene.
Kilde: Utdanningsstatistikk, SSB.

Også store forskjeller mellom menn og kvinner med samme landbakgrunn

I noen landgrupper finner vi også store forskjeller i utdanningsnivå mellom menn og kvinner fra samme land. Mange kvinner som har flyttet til Norge fra Europa, har i større grad fullført en utdanning på universitets- eller høgskolenivå enn menn fra samme land som også har flyttet til Norge. Det er likevel flere menn enn kvinner som har lang høyere utdanning. Det er ikke bare kvinner med europeisk landbakgrunn som har større andel høyere utdanning enn menn med samme landbakgrunn. Hvis vi ser på land fra de øvrige verdensdeler, har kvinnene med landbakgrunn både fra Filippinene, Colombia og Sør-Korea større andel med høyere utdanning enn menn med tilsvarende landbakgrunn. Blant personer med landbakgrunn fra Somalia og Marokko er andelen menn med universitets- og høgskoleutdanning mye høyere enn andelen kvinner med slik utdanning.

Verdensregioner

Innvandrere fra Vest-Europa, Nord-Amerika og Oseania har størst andel utdanning på universitets- eller høgskolenivå sammenlignet med innvandrere fra andre verdensområder. Blant personer med norsk landbakgrunn har 24 prosent grunnskole som høyeste fullførte utdanning, mens blant personer med landbakgrunn fra andre vesteuropeiske land enn Norden har bare 11 prosent grunnskole som den høyeste fullførte utdanning. Slår vi sammen Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Tyrkia, har 17 prosent av personene med denne landbakgrunnen grunnskole som den høyeste fullførte utdanning, mens 3 prosent ikke har fullført noen utdanning.

Flest har videregående skole som høyeste fullførte utdanning

Den høyeste fullførte utdanningen som flest personer har, er på nivået videregående skole. Blant personer med norsk landbakgrunn er det 54 prosent av befolkningen som har videregående skole som høyeste utdanning. Blant personer med landbakgrunn fra Norden ellers, er det 46 prosent som har videregående skole som sin høyeste fullførte utdanning. Til sammenligning er andelen personer med landbakgrunn fra Russland og Frankrike med videregående skole som sin høyeste fullførte utdanning 32 og 33 prosent.

Tabell 3. Personer 16 år og over, etter høyeste fullførte utdanning og landbakgrunn, gruppert etter verdensregioninndeling. 1998. Prosent

Landbakgrunn gruppert etter verdensregioninndeling	I alt (N=100)	Uoppgitt	Ingen fullført utdanning	Høyeste fullførte utdanning: Grunnskolenivå	Videregående skolenivå	Kort høyere utdanning	Lang høyere utdanning
I alt	**3 522 058**	**1,6**	**0,3**	**23,0**	**53,2**	**17,8**	**4,2**
Norge	3 200 719	0,5	0,2	23,8	54,0	17,5	4,0
Utlandet i alt	**321 339**	**12,1**	**1,3**	**14,5**	**45,0**	**20,2**	**6,9**
Norden	94 125	10,6	0,4	14,6	45,9	22,2	6,3
Vest-Europa ellers, unntatt Tyrkia	60 002	8,5	0,4	11,4	43,6	25,9	10,3
Øst-Europa	33 070	16,7	0,8	13,4	46,4	15,4	7,2
Nord-Amerika og Oseania	28 558	8,9	0,4	11,5	43,4	25,4	10,3
Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika, Tyrkia	105 584	14,9	3,1	17,2	45,1	15,4	4,3

Kilde: Utdanningsstatistikk, SSB.

Figur 2. Verdensdeler[1] utenom Europa. Andel med universitets- og høgskoleutdanning, etter landbakgrunn og kjønn. 1998. Prosent

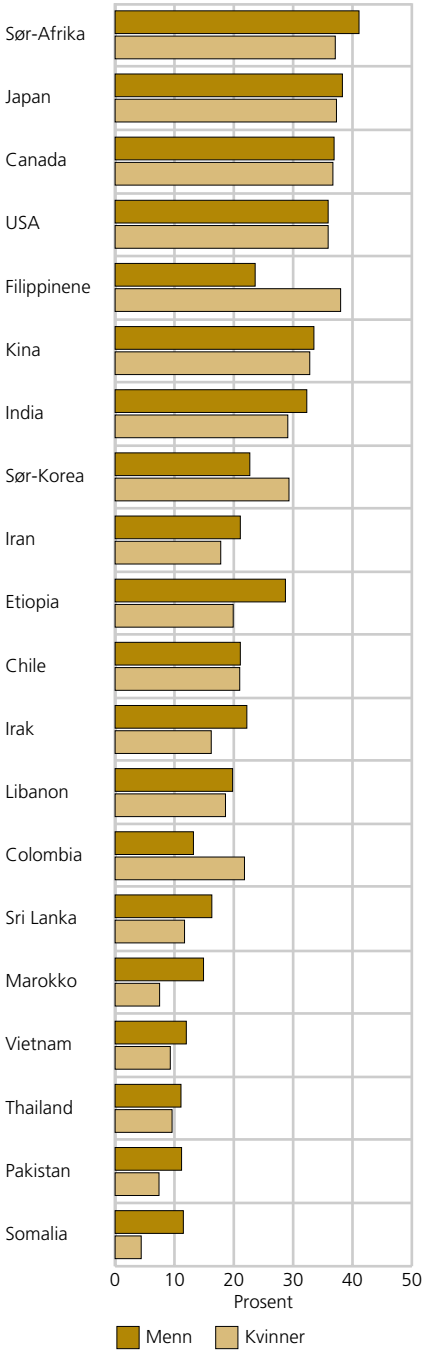

[1] Bare land med over 1 000 bosatte i Norge er med.
Kilde: Utdanningsstatistikk.

Alderssammensetningen varierer med landbakgrunn. Unge har generelt høyere utdanning enn eldre. Derfor vil alderssammensetningen i en befolkningsgruppe ha betydning for utdanningsnivået i denne gruppen. Dette har vi ikke sett nærmere på her.

Fra 0 til 8 prosent uten fullført skolegang

I forbindelse med kompetansereformen knytter det seg stor interesse til å få bedre kunnskap om hvor mange som aldri har fullført noen utdanning. Personer som aldri har fullført noen skolegang kan gjennom kompetansereformen ha interesse av å få ta grunnskoleutdanning. I mange land er det slik at det i stor grad er kvinner som aldri har fullført noen skolegang. Dette er også tilfelle i deler av innvandrerbefolkningen i Norge. Andelen uten noen fullført skolegang varierer fra 0 til 8 prosent. Størst andel uten noen fullført utdanning har personer med Marokko som landbakgrunn. Her mangler hele 13 prosent av kvinnene skolegang.

Ny kunnskap på veien videre

Som vi har sett, varierer det veldig hvor mye utdanning personer som flytter til Norge har med seg i bagasjen. Spørreskjemaundersøkelsen viste at det også er en del personer som aldri har fått fullføre noen skolegang. Dette er viktig informasjon som gir grunnlag for videre analyser og ny kunnskap. For folke- og boligtellingen var spørreskjemaundersøkelsen viktig for å få tettet hull i utdanningsstatistikken, slik at tellingen skal kunne gi et bedre bilde av Norges befolkning på tellingstidspunktet den 3. november 2001.

Litteratur

Dalheim, Elisabeth, Jenny-Anne S. Lie og Dag Roll-Hansen (1999): En skjemabasert komplettering av registeret over befolkningens høyeste utdanning - forprosjekt med fokus på innvandrere, Notater 1999/89, Statistisk sentralbyrå.

Gulløy, Elisabeth, Svein Blom og Agnes Aall Ritland. (1997): Levekår blant innvandrere 1996, Interne notater 97/6, Statistisk sentralbyrå.

Kleven, Øyvin; Elisabeth Dalheim og Dag Roll-Hansen (1999): Innvandreres utdanning - en pilotundersøkelse, Notater 1999/82, Statistisk sentralbyrå.

Rønning, Elisabeth (1999): Fokusgrupper om opplysninger om skolegang. Dokumentasjon og resultater, Notater 1999/29, Statistisk sentralbyrå.

Vassenden, Elisabetta (1991): Utdanning fullført i utlandet, Interne notater 91/16, Statistisk sentralbyrå.

Innvandrerne og politiske valg: fra objekt til subjekt

Trass i kampanjer for økt valgdeltakelse, forble deltakelsen lav blant innvandrere ved lokalvalget i 1999. Tendensen til at ikke-vestlige innvandrere stemmer på partier til venstre, holdt seg også.

Tor Bjørklund og Karl-Eirik Kval

Ved lokalvalget i 1987 dukket innvandring for første gang opp som et viktig valgkamptema (Bjørklund 1999). De partipolitiske fronter var noenlunde klare, Fremskrittspartiet mot de andre. Slik hadde det ikke vært før. Innvandring, som politisk tema, var lenge preget av en bred konsensus. Da f.eks. innvandringsstoppen ble vedtatt i 1974, var enigheten mellom partiene på Stortinget massiv. Dermed kunne temaet vanskelig partipolitiseres. Det var den eksplosive veksten av antall asylsøkere som var den utløsende faktor i 1987, og som gjorde saken til et partipolitisk stridsspørsmål. Valget ble også et gjennombruddsvalg for Fremskrittspartiet. For første gang oversteg oppslutningen 10 prosent. Motstanden og skepsisen mot innvandrere, eller den offisielle innvandrings- og integreringspolitikken, ga utvilsomt partiet velgergevinst. Fra og med valget i 1987 er innvandring kommet for å bli som et potensielt valgkamptema.

Lokalvalget i 1999 ble på et vis en ny merkestein. Det var det første norske valget da innvandrerne sto fram som en egen velgerkategori med makt til å avgjøre valgets utfall. De representerte en gruppe som det ble beilet til, og som hadde potensiell mulighet til å bestemme politikeres videre skjebne. Høyre inviterte til grillfest med halalkjøtt på Ekeberg i Oslo, daværende byrådsleder Fritz Huitfeldt og statsminister Kjell Magne Bondevik oppsøkte moskeer på byens østkant. En ny selvbevissthet syntes å ha markert seg. Innvandrerne kunne bli tungen på vektskålen som bestemte den politiske fargen til Oslos byråd - ble det hevdet.

Etter hvert som antall innvandrere har økt, har også innvandrerne som en egen velgerkategori blitt interessant. Med andre ord: innvandrerne blir ikke betraktet bare som objekt – en gruppe "fremmede" som observeres og diskuteres - men som subjekt, selvstendig handlende personer, som det blir appellert til. Det var i alle fall tilfellet under valgkampen i Oslo i 1999.

Ikke-vestlige og vestlige innvandrere

Det er de ikke-vestlige innvandrerne som søkelyset i første rekke rettes mot. De inkluderer ikke bare asiatere (bortsett fra israelere), afrikanere og sør- og mellomamerikanere, men også folk fra tidligere Jugoslavia, Albania, Tyrkia og tidligere Sovjetunionen. Dermed tas det med personer fra land med svært ulik kulturbakgrunn og et velstandsnivå som er betraktelig lavere enn i Norge. De fra andre land defineres som vestlige innvandrere.

Ved valget i 1999 utgjorde de ikke-vestlige innvandrerne ikke mer enn 2,6 prosent av landets stemmeberettigede. Når de likevel var strategisk viktige, skyldes det i første rekke at de *ikke* er geografisk jevnt spredd i landet. Det er en konsentrasjon i Oslo. Her bor over 40 prosent av dem, og ved valget i

***Tor Bjørklund** er førsteamanuensis ved Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo (tor.bjørklund@stv.uio.no).*

***Karl-Eirik Kval** er lektor på Fagerborg videregående skole (karl-eik@fagerborg.vgs.no).*

1999 utgjorde de 9,2 prosent av de stemmeberettigede, en andel som vil stige betraktelig i årene som kommer.

De vestlige innvandrerne utgjorde totalt noenlunde samme andel som de ikke-vestlige, nemlig 2,8 prosent av de stemmeberettigede. Det største innslaget var svensker og dansker.

Innvandrere defineres som summen av utenlandske statsborgere og norske statsborgere med utenlandsk bakgrunn. Samlet gir vi disse to gruppene - i tråd med Statistisk sentralbyrås termer - betegnelsen *innvandrerbefolkningen*.[1]

Sammensetningen av disse to gruppene er imidlertid svært ulik: Blant de vestlige innvandrerne er drøyt to av tre utenlandske statsborgere, blant de ikke-vestlige derimot drøyt en av tre (tabell 1). Bakgrunnen for denne ulikheten er dels at i løpet av de siste årene er mange utenlandske statsborgere, spesielt fra ikke-vestlige land, blitt norske statsborgere.

Lav valgdeltakelse, særlig blant de ikke-vestlige

Innvandrerne har tradisjonelt hatt lav valgdeltakelse, og dette ble det forsøkt å gjøre noe med forut for valget i 1999. *Anti-rasistisk senter,* sammen med noen innvandrerorganisasjoner, satte i verk en kampanje for økt valgdeltakelse. Som blikkfang ble brukt unge idrettsstjerner fra innvandrermiljøet. Hvor mange fulgte så oppfordringen om å stemme?

Bare 39 prosent av de ikke-vestlige innvandrerne deltok ved lokalvalget i 1999, en deltakelse drøyt 20 prosentpoeng lavere enn for hele elektoratet (tabell 2). Sammenliknbare tall fra tidligere lokalvalg for hele innvandrerbefolkningen fins imidlertid ikke. Men innvandrerne kan, som nevnt, deles opp i to undergrupper ettersom de har norsk statsborgerskap eller ikke. Alle utenlandske statsborgere med minimum tre års botid i Norge har hatt stemmerett ved lokalvalg siden 1983, og deltakelsen for denne velgerkategorien er blitt kartlagt ved de siste valgene. Ved valget i 1999 stemte kun 33 prosent av de ikke-vestlige uten norsk statsborgerskap. Det var en svak nedgang i forhold til de to tidligere valgene, da deltakelsen lå på rundt 35 prosent. Det kan dermed synes som all oppmerksomhet rundt innvandrernes lave deltakelse forut for valget, og forsøk på å høyne den, hadde liten virkning.

Tabell 1. Sammensetningen av den del av innvandrerbefolkningen som hadde stemmerett samt dens andel av alle stemmeberettigede i 1999

	Utenlandske statsborgere	Norske statsborgere	Innvandrer-befolkningen	Prosent av stemmeberettigede
Ikke-vestlig	32	67	48	2,6
Vestlig	68	33	52	2,8
I alt	100	100	100	5,4
Antall	101 616	83 747	185 363	3 439 636

Kilde: Befolkningsstatistikken.

Tabell 2. Valgdeltakelse blant innvandrere, etter nasjonalitetsbakgrunn og bosted ved lokalvalget i 1999. Prosent

	Utenlandske statsborgere			Norske statsborgere			Innvandrere		
	Totalt	Vestlige	Ikke-vestlige	Totalt	Vestlige	Ikke-vestlige	Totalt	Vestlige	Ikke-vestlige
I alt	38	40	33	50	66	43	43	47	39
Oslo	38	39	36	52	63	49	45	45	45
Utenfor Oslo	38	40	31	50	66	39	43	48	36

Kilde: Statistisk sentralbyrås utvalgsundersøkelser blant utenlandske statsborgere og norske statsborgere med utenlandsk bakgrunn, samt befolkningsstatistikk.

Det er imidlertid store forskjeller i valgdeltakelse blant de *utenlandske statsborgerne* avhengig av nasjonalitet. Fra pakistanere med 47 prosent og bosniere med 41 prosent deltakelse, til marokkanere, ghanesere og etiopere som alle hadde under 20 prosent deltakelse. Dessuten har ikke-vestlige innvandrere med norsk

statsborgerskap, ikke overraskende, høyere valgdeltakelse enn dem med utenlandsk statsborgerskap - 43 prosent versus 33 prosent.

De vestlige innvandrerne har en høyere deltakelse enn de ikke-vestlige. I innvandrerbefolkningen kan et tall på 47 prosent registreres ved valget i 1993 (tabell 2). Blant de av dem som har fått norsk statsborgerskap, var tallet så høyt som 66 prosent, og dermed godt over valgdeltakelsen i hele elektoratet. I den resterende gruppa, utenlandske statsborgere fra vestlige land, var frammøtet tilsvarende lavere, nemlig 40 prosent.

Ghettoisering øker deltakelse blant de ikke-vestlige innvandrere

Et viktig skille går i forhold til bosted. I Oslo deltar ikke-vestlige innvandrere oftere enn i andre kommuner. Tendenser til ghettoisering, som kan observeres i Oslo øst, synes å fremme politisk deltakelse. Den høyeste deltakelsen har pakistanere i Oslo som er blitt norske statsborgere - 65 prosent. Pakistanere i Oslo med norsk statsborgerskap hadde dermed, med forbehold om feilmarginer, et lite hakk høyere deltakelse enn resten av Oslos innbyggere.

De pakistanske innvandrermiljøene i Oslo bidrar til å gi Oslo en avvikende posisjon i forhold til landstendensen. I motsetning til det generelle mønstret, med størst deltakelse blant de vestlige innvandrerne, var det i 1995 *ingen forskjeller* i Oslo etter skillet vestlig/ikke-vestlig innvandrere. Deltakelsen var nøyaktig lik, 45 prosent (tabell 2). I Oslo deltok nemlig de ikke-vestlige innvandrerne atskillig oftere enn det som var tilfelle *utenfor* Oslo. Blant de vestlige, derimot, peker ikke Oslo seg ut med høy deltakelse, den var lavere her enn i resten av landet. Forskjellene var riktignok små. De klare differansene finner vi blant de ikke-vestlige, og det er blant dem Oslos særstilling markeres.

Et annet tegn på at stor innvandrertetthet fremmer den kollektive politiske mobilisering, er omfanget av listeretting i Oslo. Den varierer med innslaget av ikke-vestlige innvandrere i valgkretsen, og den er mest utbredt der det bor flest ikke-vestlige innvandrere.

Resultatene fra Oslo bekreftes i en omfattende dansk studie av Lise Togeby (2000). Når etniske minoriteter er konsentrert til visse områder, åpnes muligheter for samhandling og organisasjonsdannelser. Et miljø etableres som kan bære fram appeller med oppfordring om å stemme. "En af de klare tegn på kollektiv mobilisering er, at valgdeltagelsen stiger med indvandrertætheden. Eksempelvis gælder det i Århus, at jo flere somaliere, der bor i et lokalområde, desto større er somaliernes valgdeltagelse. Ghettodannelser synes således at være fremmende for den kollektive mobilisering" (Togeby 2000). Mobiliseringen lettes dessuten av en valgordning som gir åpning for personstemmegivning. Ens egne blinkes ut og får pluss-stemmer. Et incitament gis for å stemme.

Botid øker deltakelsen, særlig blant de vestlige

Skillet mellom utenlandske statsborgere og norske statsborgere med utenlandsk bakgrunn har dels sammenheng med botid i Norge. For å få norsk statsborgerskap, må en normalt ha bodd i landet i sju år. Dermed er botidens lengde berørt, og den har sammenheng med valgdeltakelse. Jo lengre tid en innvandrer har bodd i landet, desto oftere stemmer vedkommende (tabell 3). Denne sammenhengen er imidlertid atskillig sterkere blant vestli-

Tabell 3. Valgdeltakelse, etter botid og vestlig/ikke-vestlig bakgrunn for norske statsborgere med utenlandsk bakgrunn ved lokalvalget i 1999. Prosent

	Botid		
	- 10 år	11- 20 år	21+ år
I alt	**37**	**47**	**60**
Vestlig	38	56	75
Ikke-vestlig ..	36	45	48
Differanse	-2	-11	-27

Kilde: Statististisk sentralbyrås utvalgs-undersøkelser blant norske statsborgere med utenlandsk bakgrunn.

ge enn ikke-vestlige innvandrere. Effekten av botid er dermed avhengig av nasjonalitet. Det er et tegn på at de vestlige innvandrerne lettere integreres i det norske samfunnet og får en deltakelse som nordmenn flest. De ikke-vestlige, derimot, blir trass i lang botid værende på et deltakelsesnivå atskillige hakk under riksnivået.

Ikke-vestlige innvandrere stemmer til venstre

For partistrateger er spørsmålet om hvilket parti innvandrerne stemmer på mer vesentlig enn omfanget av valgdeltakelsen. Et nytt trekk ved valget i 1999 var egne partiarrangementer spesielt rettet inn mot innvandrere. Oslo Høyre gjorde framstøt overfor pakistanerne spesielt og innvandrergruppper generelt. Men, ga offensiven til Høyre økt støtte i innvandrermiljøer?

Vår kilde er utelukkende innvandrere med utenlandsk statsborgerskap og tallene refererer til landet under ett. Som ved de to tidligere lokalvalgene, ble partivalget svært avvikende i forhold til "normalen": innvandrerne stemte til venstre. Nesten 80 prosent foretrakk venstrefløyens tre partier, Arbeiderpartiet, SV og RV. Det var liten oppslutning, derimot, om mellompartiene (11 prosent) og Høyre (9 prosent), og enda færre støttet Fremskrittspartiet (2 prosent). Med dette som utgangspunkt må det konkluderes at Høyre *ikke* styrket sin posisjon i innvandrermiljøer. Oppslutningen ble på prosenten lik det partiet hadde ved valget i 1995 (tabell 4).

Det partipolitiske avvik, i forhold til det totale elektoratet, var imidlertid atskillig mindre blant de vestlige innvandrerne. De er, på mer enn en måte, mer sammenliknbare med etniske nordmenn.

Ikke-vestlige innvandrere: store interne variasjoner

Ettersom de ikke-vestlige innvandrerne har økt i antall, har *forskjellene* mellom dem trådt klarere fram, både med hensyn til etnisk bakgrunn og geografisk bosted. Pakistanerne i Oslo har åpenbart hatt suksess med å etablere et politisk fotfeste i hovedstaden. Åtte innvandrere ble valgt inn i Oslo Bystyre i 1999, sju av dem har pakistansk bakgrunn. Tre av disse ble valgt inn som følge av velgernes kumuleringer. Det vil si at balansen mellom strykninger og kumuleringer var bedre enn for andre kandidater som hadde en tilsvarende usikker plass. Dermed er pakistanere i Oslo sterkt representert i bystyret, 11,9 prosent, trass i at de ikke utgjør mer enn 2,2 prosent av de stemmeberettigede.

Tabell 4. Partivalg, etter nasjonalitet ved valgene i 1995 og 1999, samt valgresultatet

	1995		1999		Valgresultatet	
	Vestlig	Ikke-vestlig	Vestlig	Ikke-vestlig	1995	1999
Rød Valgallianse	4	8	5	4	1,5	2,0
Sosialtistisk Venstreparti	8	17	13	15	6,0	7,8
Arbeiderpartiet	26	49	20	60	30,5	28,6
Sum venstreside	38	74	38	79	38,0	38,4
Senterpartiet	3	3	3	1	11,6	8,3
Kristelig Folkeparti	6	5	8	5	8,2	4,4
Venstre	7	3	6	2	4,9	9,3
Sum mellompartiene	16	11	17	8	24,7	22
Høyre	28	9	28	9	20,2	21,4
Fremskrittspartiet	13	1	12	2	10,5	12,1
Sum høyreside	41	10	40	11	30,7	33,5
Annet	6	5	5	1	6,5	6,1
Sum	101	100	100	99	99,9	100,0
N	892	788	1 885	917		

Kilde: Statististisk sentralbyrås utvalgsundersøkelser blant utenlandske statsborgere.

Listeretting favoriserer ikke-vestlige innvandrerkandidater

Innvandrernes representasjon i Oslo bystyre ble fordoblet fra forrige periode. Et fast trekk er imidlertid at innvandrerkandidatene jamt over har hatt fordel av velgernes rettinger av lister med kumuleringer og slengere og strykninger av konkurrenter. I perioden fra 1983 til 1999 er det 19 ganger blitt valgt inn ikke-vestlige innvandrere i Oslo bystyre. Så mye som 10 av gangene har posisjonene

blitt erobret som følge av velgernes listerettinger. Det må også nevnes at to innvandrerrepresentanter har falt ut fra bystyret i denne perioden, som et resultat av nettopp listeretting. Dvs. at en antatt sikker posisjon på kumulert plass har vist seg å være bare tilsynelatende trygg.

Et spørsmål er i hvilke bydeler og valgkretser innvandrerne i særlig grad får pluss-stemmer. Ved valget i 1999 tegner mønstret seg klart: Det er i de valgkretser der mange innvandrere bor, som Gamle Oslo (særlig Hersleb) og Holmlia, at kumuleringene er hyppigst. I disse kretsene forekommer ofte også noen flere strykninger av innvandrere enn det "normale". Men variasjonene mellom valgkretsene er små når det gjelder strykninger av innvandrere. Det er derimot *ikke* tilfelle for kumuleringer. Tallene avdekker klare tegn på organisert listeretting i favør av enkelte innvandrerkandidater. Noen tilsvarende tegn på organiserte strykeaksjoner overfor innvandrere lar seg imidlertid ikke registrere.

Innvandreres bidrag: lavere valgdeltakelse og mer listeretting

Innvandrerrepresentasjonen i Oslo bystyre er således blitt hjulpet fram av en valgordning som åpner for velgerinnflytelse på personvalget. Dermed kan det konkluderes at om innvandrernes innlemming i elektoratet har bidratt til å *justere ned* valgdeltakelsen totalt, har innvandrernes nærvær ført til *økt* listeretting. Innvandrermiljøet i Oslo låner trekk fra små bygdesamfunn. En kjenner hverandre, snakker sammen og kan planlegge felles framstøt. Det gir en bakgrunn for den høye rettefrekvensen. For om det med Oslo som målestokk er bemerkelsesverdig at nærmere halvparten av Arbeiderpartiets lister på Hersleb er rettet, så er det med Bygde-Norge som ramme høyst normalt. Åpenbart har det skjedd store endringer i Oslo-velgernes rettefrekvens. Fra 1930-tallet og fram til tiårene etter krigen var det bare 2/3 prosent av Oslos velgere som benyttet seg av adgangen til å rette listene. Minst var rettefrekvensen på den politiske venstreside. Ved valget i 1971 "klusset" 2 prosent av Arbeiderpartiets velgere med listene, mot 5 prosent av Høyres velgere, dvs. at listerettingen nok var mest utbredt på vestkanten. Nå er det motsatt. Tabell 5 viser utviklingen i prosentandel listeretter i Oslo fra 1967 til 1999. Økningen er entydig. Helt fram til valget i 1991 var listerettingen mer utbredt blant Høyre-velgere enn Arbeiderparti-velgere. Men ved de to siste valgene har Arbeiderpartiet gått forbi. Det skyldes dels den utbredte rettingen av Arbeiderpartiets stemmesedler i de innvandrertette valgkretsene. Om alle partier betraktes under ett, og listerettingens omfang studeres, troner Hersleb – der rundt en tredjedel av innbyggerne er ikke-vestlige innvandrere – på topp, og den typiske vestkantkretsen Midtstuen på bunn sammen med Munkerud.

I de mønstrene som listerettingen tegner blir imidlertid kategoriene "innvandrer" eller "ikke-vestlig innvandrer" *utilstrekkelig*. Det må skilles mellom *ulike* nasjonaliteter, for alle nasjonaliteter favoriseres ikke like mye av listerettingen. Igjen en påminnelse om at innvandrerne vanskelig kan kalles én gruppe, og at en "innvandrerrepresentant" ikke nødvendigvis representerer alle innvandrere.

Tabell 5. Prosent rettede lister ved kommunevalgene i Oslo fra 1967 til 1999

	1967	1971	1975	1979	1983	1987	1991	1995	1999
Oslo	2	4	8	8	12	10	13	18	22
Ap	2	2	5	5	10	8	11	19	26
Høyre	3	5	11	10	12	12	16	17	19

Valgkrets med mest rettinger i 1999:	Hersleb	34
Valgkrets med minst rettinger i 1999:	Midtstuen	14
	Munkerud	14

Kilde: Oslos valgstatistikk, Bystyrets sekretariat.

1. Fullstendig identisk blir de to definisjonene av innvandrerbefolkningen imidlertid ikke, men avvikene må være ubetydelige. Ifølge Statistisk sentralbyrå består innvandrerbefolkningen av personer som har begge foreldre født utenlands. Innenfor kategorien utenlandske statsborgere kan det imidlertid tenkes å forekomme personer som ikke inngår i denne avgrensningen av innvandrerbefolkningen. Dette gjør at vår definisjon av innvandrerbefolkningen ikke fullt ut stemmer med den Statistisk sentralbyrå bruker.

Litteratur

Bjørklund, Tor (1999): *Et lokalvalg i perspektiv*, Oslo: Tano Aschehoug.

Togeby, Lise (2000): De etniske minoriteters politiske deltagelse, *Social Forskning*, desembernummer, s. 24.

Innvandrerhusholdningenes inntekter 1994 og 1998:

Færre ikke-vestlige innvandrere med lav inntekt

Fra 1994 til 1998 falt andelen ikke-vestlige innvandrere med en inntekt under 50 prosent av medianinntekten, fra 26 til 17 prosent. En viktig årsak til denne utviklingen er økt inntreden på arbeidsmarkedet i takt med økende botid i landet, spesielt blant flyktninger fra Øst-Europa. Likevel var det mer enn dobbelt så stor sannsynlighet for at en ikke-vestlig innvandrer lå under lavinntektsgrensen i 1998 sammenlignet med en vestlig innvandrer. I forhold til den øvrige befolkningen i yrkesaktiv alder var sannsynligheten nesten seks ganger så stor. Det er enslige forsørgere med ikke-vestlig landbakgrunn som har høyest andel nederst i inntektsfordelingen.

Mads Ivar Kirkeberg

Når man skal beskrive de økonomiske levekårene til ulike grupper i befolkningen må man ta med i betraktning at mange individer inngår i et økonomisk fellesskap med andre, der en deler på både inntekter og utgifter. Inntekten fra én eller flere personer konsumeres kanskje også av andre personer som ikke har egne inntekter. Dette gjelder for eksempel barn og ungdommer, og hjemmearbeidende. Før inntekt kan benyttes som en levekårsindikator, må en derfor ta hensyn til den økonomiske enheten som individene inngår i. Analyseenheter som tar hensyn til dette er familien eller husholdningen. Mange personlige inntekter er også klart husholdnings- eller familierelaterte. Barnetrygd, sosialhjelp og bostøtte blir tildelt på bakgrunn av opplysninger om familie- eller husholdningssammensetning.

Statistisk sentralbyrås løpende inntektsstatistikk for innvandrere har hele tiden benyttet familie som økonomisk enhet. Årsaken til dette er at datagrunnlaget til denne statistikken hentes fra ulike administrative registre hvor det kun finnes opplysninger om familiens sammensetning[1]. Opplysninger om hvem som inngår i en husholdning foreligger ennå ikke i noe register. Fordelen ved å bruke register i statistikken er at man da har opplysninger om hele befolkningen og derfor muligheten til å studere mindre grupper. Dette gjør det for eksempel mulig å analysere inntekten til innvandrere ut fra hvilket land de kommer fra, hvor de bor i landet og etter hvor lenge de har bodd her.

Husholdningen blir likevel ansett for å være den beste analyseenheten når en skal se på inntekt i levekårssammenheng. Som husholdning er regnet alle personer, uansett slektsforhold, som er fast bosatt i boligen og som har felles kost. Grunnlaget for opplysninger om husholdningssammensetning tar utgangspunkt i årlige og representative utvalgsundersøkelser hvor Statistisk sentralbyrå innhenter opplysningene via intervju. Men en ulempe ved slike utvalgsundersøkelser er at de ikke er store nok til at de gir tilstrekkelig med observasjoner til å analysere inntekten til innvandrerne etter like mange bakgrunnskjennemerker som registerstatistikken tillater. Vi velger til tross for dette å benytte husholdning som enhet siden formålet med denne artikkelen er å ta hensyn til alle inntekter i det økonomiske fellesskapet hvor individet inngår. I tillegg viser tabell 1 at innvandrere, sammenlignet med befolkningen for øvrig, oftere oppgir større husholdninger enn hva familiestatistikken viser (se også egen ramme). La oss nå se litt nærmere på

Mads Ivar Kirkeberg *er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk (mads.ivar.kirkeberg@ssb.no).*

inntektssituasjonen til ulike innvandrerhusholdninger ved å benytte inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger i 1994 og 1998.

Viktig å ta hensyn til forskjeller i alder ...

Når man skal sammenligne inntekten til ulike innvandrergrupper og mellom innvandrere og den øvrige befolkningen, er det viktig å ta hensyn til forskjeller i alderssammensetning. Innvandrerbefolkningen (første- og annengenerasjonsinnvandrere) er i gjennomsnitt yngre enn den øvrige befolkningen. Personer 60 år og eldre utgjorde i underkant av 10 prosent av innvandrerbefolkningen ved utgangen av 1998. For den øvrige befolkningen var tilsvarende andel dobbelt så høy (20 prosent). I aldersgruppen 20-49 år var andelen blant innvandrerne 55 prosent sammenlignet med 42 prosent i resten av befolkningen. For å korrigere for ulikheten i alderssammensetning vil vi gjennomgående i denne artikkelen kun studere inntektene til husholdninger hvor hovedinntektstaker er i den mest yrkesaktive alderen, det vil si mellom 25 og 55 år. Ved å benytte denne aldersavgrensningen reduserer man muligheten for at enkelte grupper med lav inntekt, som for eksempel studenter og pensjonister, påvirker sammenligningen av inntekten til innvandrere og resten av befolkningen.

Oftere større husholdninger enn familier hos innvandrere

I hvilken grad er det samsvar mellom størrelsen på familien og husholdningen til en person? I tabell 1 har vi sett nærmere på de som har svart på husholdningsintervjuet i Inntekts- og formuesundersøkelsen 1998, og sammenlignet det med størrelsen på familien til intervjuobjektet ifølge Det sentrale folkeregisteret. Som vi ser er det en stor grad av sammenfall mellom antall medlemmer i familien og antall medlemmer i husholdningen. Innvandrere med ikke-vestlig landbakgrunn oppgir i mer enn 3 av 4 intervjuer det samme antall medlemmer i husholdningen som i familien. Det samme bildet finner vi blant vestlige innvandrere og i befolkningen for øvrig.

I 15 prosent av intervjuene oppgir derimot ikke-vestlige innvandrere at det er flere personer som lever i samme husholdning sammenlignet med det familiestatistikken viser. Igjen er bildet omtrent det samme for innvandrere fra den vestlige verden hvor i 14 prosent av tilfellene består husholdningen av flere familier. I den øvrige befolkningen er tilsvarende andel 11 prosent.

Det er vanskelig å si om tallene i tabell 1 avviker vesentlig for de intervjuobjektene blant innvandrerne som har unnlatt å svare på intervjuet. Det kan tenkes at frafallet er selektivt i den forstand at det er de dårligst integrerte innvandrerne med de dårligste norskkunnskapene som i størst grad unnlater å svare.

Familiesituasjonen er den som folkeregisteret oppgir ved utgangen av året, mens husholdningsintervjuet er foretatt på ulike tidspunkt i året. En medvirkende årsak til avvik kan derfor være fødsler, dødsfall, ut- og innvandring som har skjedd i løpet av året etter at husholdningsintervjuet ble foretatt.

Tabell 1. Intervjuobjekter i inntekts- og formuesundersøkelsen 1998 som har svart på spørsmål om husholdningens sammensetning. Familiesammensetning for samme personer. Prosent

	Innvandrer med vestlig landbakgrunn	Innvandrer med ikke-vestlig landbakgrunn	Øvrig befolkning
Husholdningen større enn familien ..	14,4	15,2	11,0
Husholdningen lik familien	76,2	77,3	74,5
Husholdningen mindre enn familien	9,4	7,6	14,5
Antall observasjoner	181	211	8 584

Gjennomsnittlig inntekt etter skatt for husholdninger hvor hovedinntektstaker er innvandrer i alderen 25-55 år med vestlig landbakgrunn utgjorde i 1998 i underkant av 288 000 kroner. Tilsvarende inntekt for innvandrerhusholdninger med ikke-vestlig landbakgrunn var 223 000 kroner, eller 29 prosent lavere. Til sammenligning hadde øvrige husholdninger (heretter også kalt norske husholdninger) 320 000 kroner disponibelt til forbruk og sparing, eller med andre ord 11 og 43 prosent mer enn henholdsvis vestlige og ikke-vestlige innvandrerhusholdninger.

... og størrelsen på husholdningen

En sammenligning som over kan likevel gi et litt skjevt bilde når vi unnlater å ta hensyn til hvor mange personer som tilhører samme husholdning. I 1998 var gjennomsnittlig antall personer i husholdninger med hovedinntektstaker i alderen 25-55 år, 2,8 personer for ikke-vestlige innvandrere og 2,4 personer for vestlige innvandrere. Norske husholdninger ligger midt imellom med 2,6 personer i gjennomsnitt. Den vanligste måten å sammen-

Vestlige og ikke-vestlige land

Med vestlige land menes Norden, Vest-Europa (unntatt Tyrkia), Nord-Amerika og Oseania.

Med ikke-vestlige land menes Øst-Europa, Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Tyrkia.

Ekvivalensskalaer
I denne artikkelen benytter vi oss av to ulike ekvivalensskalaer. OECD-skalaen gir første voksne i husholdningen vekt 1, de resterende voksne får vekt 0,7 hver mens barna får vekten 0,5 hver. Den andre skalaen tar utgangspunkt i antall personer i husholdningen uavhengig av alder. Inntekten til husholdningen deles på antall personer i husholdningen opphøyd i 0,5 (EL=0,5).

Med OECD-skalaen må en husholdning på to voksne og to barn ha 2,7 ganger så høy inntekt som en enslig for å ha like god økonomi. Skalaen med EL=0,5 (kvadratrotskalen) legger i større grad vekt på stordriftsfordeler ved at flere bor sammen, og her holder det at inntekten er to ganger så høy som inntekten til den enslige. Det forutsettes vanligvis at de økonomiske ressursene i husholdningen fordeles slik at alle husholdningsmedlemmene får det samme velferdsnivået. Det er likevel viktig å være klar over at bruk av slike ekvivalensskalaer representerer et svært forenklet system for velferdssammenligninger.

Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger er en utvalgsundersøkelse som for inntektsårene 1994 og 1998 omfatter henholdsvis 12 800 og 14 500 husholdninger. Opplysninger om skattepliktige inntekter som f.eks. yrkesinntekter og kapitalinntekter blir hentet fra selvangivelsesstatistikken. I tillegg blir det innhentet opplysninger om skattefrie overføringer som tilfaller husholdningen. Eksempler på slike overføringer er barnetrygd, bostøtte, stipend, sosialhjelp, grunn- og hjelpestønad og engangsstønad ved fødsel. Inntekt etter skatt er summen av yrkesinntekter, kapitalinntekter og overføringer, fratrukket utlignet skatt og negative overføringer.

ligne inntekten til husholdninger med ulik størrelse og sammensetning på, er å benytte seg av såkalte ekvivalensskalaer (se egen ramme).

Ved å benytte OECD-skalaen ser vi at inntekt etter skatt per forbruksenhet for vestlige innvandrere utgjør 153 000 kroner i 1998, mens ikke-vestlige innvandrere har en gjennomsnittlig inntekt på 115 000 kroner, eller 33 prosent lavere. Med andre ord øker inntektsforskjellen mellom disse to innvandrergruppene ved bruk av denne skalaen. Norske husholdninger har en gjennomsnittlig inntekt etter skatt per forbruksenhet på 167 000 kroner ved bruk av OECD-skalaen. Dette betyr at disse husholdningene øker sitt inntektsforsprang sammenlignet med ikke-vestlige innvandrerhusholdninger til 45 prosent, mens inntektsforskjellen sammenlignet med de vestlige innvandrerne minsker til 9 prosent.

Store husholdninger og stordriftsfordeler?

OECD-skalaen har vært og er til dels fortsatt mye benyttet internasjonalt ved sammenligninger av velferdsnivået til ulike husholdninger. I de senere år har det likevel hevet seg en del kritiske røster til bruk av denne ekvivalensskalaen. Kritikken har gått på at den overvurderer størrelsen på den inntekten som store husholdninger må ha for å ha samme velferdsnivå som små husholdninger. Flere undersøkelser dokumenterer at stordriftsfordelene i forbindelse med boligkonsum og andre fellesgoder er betydelige innen flerpersonhusholdninger (Van Praag og Flik 1992, Rainwater 1992, Hagenaars mfl. 1994). Eurostat anbefaler derfor at man benytter en modifisert OECD-skala (Eurostat 1998). Denne skalaen har omtrent den samme elastisiteten som kvadratrotskalaen (Förster 1993).

Hvis vi benytter denne kvadratrotskalaen (EL=0,5) ville vi kanskje forvente at ikke-vestlige innvandrere, som gjennomsnittlig har flere personer i samme husholdning og dermed skal dra mer nytte av stordriftsfordeler, forbedrer sin inntektsposisjon i forhold til vestlige innvandrerhusholdninger og til norske husholdninger. Dette viser seg ikke å være helt tilfelle. Ikke-vestlige innvandrere har ved bruk av denne skalaen en gjennomsnittlig inntekt etter skatt per forbruksenhet på 138 000 kroner i 1998. Dette gir i gjennomsnitt 33 prosent lavere inntekt enn hos vestlige innvandrere, det samme som ved bruk av OECD-skalaen. Sammenlignet med norske husholdninger øker inntektsforskjellen fra 45 til 47 prosent. Hva er årsaken til dette? For å kunne si noe om det er vi nødt til å se på inntekten til de ulike husholdningstypene.

Mange enslige forsørgere blant ikke-vestlige innvandrere

Som det fremgår av tabell 2, var det i 1998 blant ikke-vestlige innvandrere 12 prosent enslige, 5 prosent tilhørte husholdningstypen par uten barn, mens 37 og 23 prosent tilhørte husholdninger med par som har henholdsvis minst ett barn i alderen 0-6 år og barn i alderen 7-19 år. I underkant av 17 prosent var enslige forsørgere, mens resten tilhørte andre husholdningstyper[2]. Sammenlignet med norske husholdninger betyr dette en mindre andel par uten barn og en høyere andel enslige forsørgere. Blant vestlige innvandrere er det flere enslige og par uten barn sammenlignet med både ikke-vestlige innvandrere og i befolkningen for øvrig. Andelen personer som tilhører gruppen par med barn er lik for alle tre grupper, men med litt forskjellig fordeling på om de har små barn eller større barn.

La oss nå se litt nærmere på inntekten til disse ulike husholdningstypene i 1998. Det er viktig å huske på at resultatene må tolkes med en viss varsomhet på grunn av få observasjoner for enkelte husholdningstyper. I figur 1 har vi sett på inntekt etter skatt per forbruksenhet (EL=0,5) for ulike husholdninger i prosent av inntekten til alle husholdninger med hovedinntektstaker i alderen 25-55 år. Som det tydelig fremgår har enslige og enslige forsørgere[3] den laveste inntekten uansett om de tilhører innvandrerbefolkningen eller den øvrige befolkningen. Disse to husholdningstypene har et inntektsnivå på 50-80 prosent av gjennomsnittet for alle husholdninger i 1998. Det samme resultatet finner man i 1994.

Figur 1. Inntekt etter skatt per forbruksenhet (EL=0,5) etter husholdningstype og landbakgrunn som andel av inntekt etter skatt per forbruksenhet for alle husholdninger. Hovedinntektstaker 25-55 år. Prosent. 1998

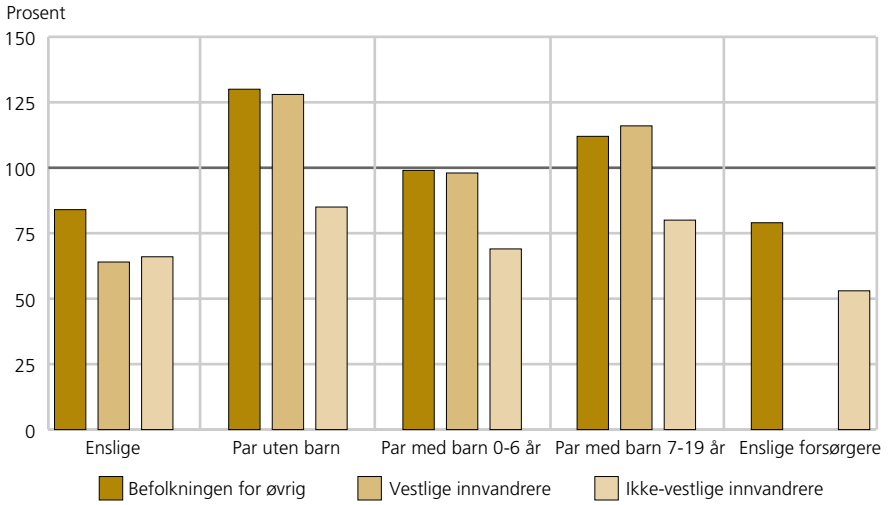

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger 1998.

Ikke-vestlige innvandrere har for øvrig den laveste inntekten i 1998 uansett husholdningstype med unntak for enslige hvor vestlige innvandrere har samme inntektsnivå. Dette kan skyldes at enslige vestlige innvandrere omfatter en del eldre studenter som har studielån som viktig inntektskilde. Begrepet inntekt etter skatt som er benyttet her, omfatter ikke studielån. Det er også mulig at mange enslige fra våre naboland som er i jobb, bare har vært yrkesaktive i deler av inntektsåret.

Blant husholdningene med de høyeste inntektene, par uten barn og par med store barn, har vestlige innvandrere det samme inntektsnivået som tilsvarende norske husholdninger med inntekter godt over gjennomsnittet for alle (se figur 1). Derimot har ikke-vestlige innvandrere som tilhører disse husholdningstypene et inntektsnivå som ligger betraktelig lavere med 80-85 prosent av gjennomsnittet. Faktisk er det slik at, uansett hvilke typer husholdninger vi studerer, så har ikke-vestlige innvandrerhusholdninger en lavere inntekt enn gjennomsnittet for alle husholdninger med hovedinntektstaker i alderen 25-55 år. For øvrig finner vi også her det samme forholdet i statistikken for 1994.

Vi stilte tidligere spørsmålet om hvorfor ikke-vestlige innvandrere ikke forbedret sin relative inntektsposisjon i forhold til vestlige innvandrere og resten av befolkningen når vi bruker en ekvivalensskala som i større grad tar hensyn til stordriftsfordeler ved at flere bor sammen. Ved bruk av OECD-skalaen, som altså i langt mindre grad tar hensyn til slike forhold, finner vi at enslige og enslige forsørgere relativt sett har en bedre inntektsposisjon i forhold til de andre husholdningstypene. Ved å isteden benytte kvadratrotskalaen synker inntekten for disse to husholdningstypene og for par uten barn. For de større husholdningene, par med barn, øker inntekten per forbruksenhet. Ikke-vestlige innvandrerhusholdninger har, som tidligere nevnt, en klart høyere andel av den inntektsmessig svake gruppen enslige forsørgere, sammenlignet med norske husholdninger. Samtidig er andelen par med barn den samme som hos vestlige innvandrere og resten av befolkningen. Dette betyr at selv om en bruker en ekvivalensskala som i større

grad vektlegger stordriftsfordeler, så gir dette små endringer i det gjennomsnittlige inntektsnivået til ikke-vestlige innvandrere totalt sett, sammenlignet med både vestlige innvandrere og befolkningen for øvrig.

Høy andel yrkesinntekt blant vestlige innvandrerhusholdninger

Vi har hittil kun sett på inntektsnivået til ulike husholdninger etter landbakgrunn og forsøkt å belyse dette ved å benytte begrepet inntekt etter skatt og to ulike ekvivalensskalaer. La oss nå ta en ny kikk på tabell 2 for å se om vi kan finne noen forskjeller i hvordan inntekten er sammensatt.

Yrkesinntekt er den klart viktigste inntektskilden for alle vestlige- og ikke-vestlige innvandrere sett under ett. Unntaket er igjen de ikke-vestlige enslige forsørgerne hvor yrkesinntekten utgjør kun 24 prosent av husholdningens samlede inntekt. Dette stemmer godt overens med det vi fant ovenfor, hvor ikke-vestlige enslige forsørgere hadde det klart laveste inntektsnivået av alle husholdninger. Dette tyder på at denne innvandrergruppen har veldig store problemer med å komme seg inn på arbeidsmarkedet. Til sammenligning utgjorde yrkesinntekt 65 prosent av samlet inntekt blant norske enslige forsørgere. I andre husholdningstyper hvor hovedinntektstaker er ikke-vestlig innvandrer, utgjør yrkesinntekten i gjennomsnitt mer enn 70 prosent av husholdningens samlede inntekter. For par uten barn er andelen nesten 90 prosent, det samme som for norske par uten barn.

Tabell 2. Ulike inntekter som andel av samlet inntekt, etter husholdningstype og landbakgrunn. 1998

	Enslige	Par uten barn	Par med barn 0-6 år	Par med barn 7-19 år	Mor eller far med barn 0-19 år
Ikke vestlige innvandrere					
Yrkesinntekt	78	89	72	81	24
Kapitalinntekt	3	0	1	1	0
Overføringer	18	10	27	18	75
Av dette					
pensjoner (inkl. tj.pen.)	3	5	1	5	27
sosialhjelp	12	1	10	5	12
barnetrygd	0	0	8	4	17
bostøtte	1	0	1	1	5
Andel personer	12	5	37	23	17
Gjennomsnittlig husholdningsstørrelse	1	2	4,2	4,2	3,0
Antall observasjoner	62	28	96	89	38
Vestlige innvandrere					
Yrkesinntekt	94	95	91	94	:
Kapitalinntekt	3	2	2	1	:
Overføringer	3	3	8	6	:
Av dette					
pensjoner (inkl. tj.pen.)	1	2	1	1	:
sosialhjelp	1	0	0	0	:
barnetrygd	0	0	4	2	:
bostøtte	0	0	0	0	:
Andel personer	15	14	37	22	:
Gjennomsnittlig husholdningsstørrelse	1,0	2,0	3,8	3,9	:
Antall observasjoner	52	49	67	55	:
Øvrig befolkning					
Yrkesinntekt	88	90	85	88	65
Kapitalinntekt	1	5	5	5	3
Overføringer	11	5	10	7	32
Av dette					
pensjoner (inkl. tj.pen.)	7	4	2	3	11
sosialhjelp	2	0	0	0	1
barnetrygd	0	0	5	2	8
bostøtte	0	0	0	0	1
Andel personer	12	11	33	27	8
Gjennomsnittlig husholdningsstørrelse	1,0	2,0	4,1	3,9	2,6
Antall observasjoner	1 449	1 437	2 031	2 587	514

For alle vestlige innvandrerhusholdninger utgjør yrkesinntekten gjennomsnittlig mer enn 90 prosent av samlet husholdningsinntekt[3]. Denne andelen ligger også høyere enn for norske husholdninger. Årsaken til dette er selvsagt at de fleste vestlige innvandrere kommer til Norge for å arbeide, og at mange har ordnet seg med en jobb før de kommer hit, i motsetning til mange ikke-vestlige innvandrere som kommer av andre årsaker som for eksempel flukt.

Overgangsstønad, barnetrygd og sosialhjelp viktig

Kapitalinntekter har gjennomsnittlig en liten betydning i innvandrerhusholdningene. Dette betyr at i husholdninger med lav andel yrkesinntekt er ulike typer overføringer desto

viktigere. For ikke-vestlige enslige forsørgere utgjør overføringer tre fjerdedeler av samlet inntekt. Deretter er det et langt sprang ned til par med små barn hvor overføringene utgjør i underkant av en tredjedel av samlet inntekt. For de andre ikke-vestlige innvandrerhusholdningene har overføringene i gjennomsnitt en andel på under 20 prosent. Til sammenligning er det ingen av de vestlige innvandrerhusholdningene i tabell 2 hvor overføringer utgjør mer enn 10 prosent av husholdningens samlede inntekter.

Sosialhjelp er lite utbredt blant vestlige innvandrerhusholdninger, men har stor betydning for flere husholdningstyper blant de ikke-vestlige innvandrerne. Enslige, enslige forsørgere og par med små barn er mest avhengig av denne økonomiske hjelpen. Noe av den samme tendensen finner vi også blant norske husholdninger hvor enslige og enslige forsørgere er de mest vanlige mottakerene av sosialhjelp. Pensjoner, hovedsakelig i form av overgangsstønad, og barnetrygd betyr likevel i gjennomsnitt mer for enslige forsørgere, uansett landbakgrunn.

Som tidligere påpekt, er det ikke nok observasjoner i inntekts- og formuesundersøkelsen til å gi tall etter landbakgrunn basert på enkeltland. Det er viktig å være oppmerksom på at når alle husholdninger grupperes sammen der hvor hovedinntektstaker har landbakgrunn fra land i Asia, Afrika, Mellom- og Sør-Amerika samt Tyrkia, skjules store forskjeller mellom de enkelte landene. Tidligere undersøkelser (SSB 1999) viser for eksempel at for flyktningfamilier fra Somalia utgjør ofte sosialhjelp viktigste kilde til livsopphold, mens for pakistanske og indiske familier betyr denne økonomiske hjelpen i gjennomsnitt langt mindre. Disse forskjellene henger igjen sammen med mange forhold, blant annet innvandringsgrunn, ulik husholdningsstruktur og gjennomsnittlig botid i Norge.

Mange ikke-vestlige enslige og enslige forsørgere nederst i inntektsfordelingen ...

Så langt har vi kunnet vise at det er til dels store forskjeller i gjennomsnittlig inntekt mellom ulike innvandrerhusholdninger, og mellom mange innvandrerhusholdninger og norske husholdninger. Gjennomsnittstall gir ofte en god pekepinn på tingenes tilstand, men kan også i stor grad skjule hvordan inntekten faktisk er fordelt. Til grunn for de fleste analyser av inntektsulikhet ligger en rangering av populasjonen etter et bestemt inntektsbegrep. For å se på inntektsfordelingen har vi først delt alle personer (uavhengig av alder og landbakgrunn) inn i fem like store grupper (kvintiler). Kvintil én vil da være de 20 prosentene av befolkningen med lavest inntekt etter skatt per forbruksenhet (EL=0,5), mens kvintil fem er de 20 prosentene som har den høyeste inntekten per forbruksenhet. Disse inntektsgrensene er siden benyttet i tabell 3 til å fordele personer i kvintil én og fem etter de samme kjennemerkene som vi tidligere har studert.

Hvis alle grupper hadde hatt en inntektsfordeling som var helt lik fordelingen til hele befolkningen, ville begge kvintiler i tabell 3 kun inneholdt prosentvise andeler på 20. Som vi ser er dette langtfra tilfellet. Ikke uventet er det en klar overrepresentasjon av ikke-vestlige innvandrere i den laveste inntektsklassen (kvintilen), samtidig som de er underrepresentert i den høyeste. Nok en gang er det ikke-vestlige enslige forsørgere som står i en særstilling. Tre av fire personer som tilhører denne husholdningstypen har en inntekt etter skatt per forbruksenhet som plasserer dem i den laveste inntektsklassen i 1998. Til sammenligning tilhører én av tre personer den

Tabell 3. Andelen personer, som tilhører en husholdning hvor hovedinntektstaker er i alderen 25-55 år, etter kvintilfordelt inntekt etter skatt per forbruksenhet (EL=0,5). Første og siste kvintil. Vestlig og ikke-vestlig landbakgrunn. 1994 og 1998. Prosent

	Enslige	Par uten barn	Par med barn 0-6 år	Par med barn 7-19 år	Mor eller far med barn 0-19 år
Ikke-vestlige innvandrere					
1994					
Kvintil 1	65	46	50	43	:
Kvintil 5	5	12	3	6	:
Ant. obs	60	29	90	70	:
1998					
Kvintil 1	52	27	40	30	76
Kvintil 5	5	11	1	5	0
Ant. obs	62	28	96	89	38
Vestlige innvandrere					
1994					
Kvintil 1	38	4	9	4	:
Kvintil 5	17	74	23	28	:
Ant. obs	51	27	42	42	:
1998					
Kvintil 1	51	5	6	11	:
Kvintil 5	15	47	16	37	:
Ant. obs	52	49	67	55	:
Øvrig befolkning					
1994					
Kvintil 1	26	5	7	3	34
Kvintil 5	12	48	15	28	4
Ant. obs	1 225	1 014	1 741	2 099	488
1998					
Kvintil 1	25	3	10	4	32
Kvintil 5	11	49	14	27	5
Ant. obs	1 449	1 437	2 031	2 587	514

samme inntektsklassen blant norske enslige forsørgere. Ingen ikke-vestlige innvandrere som tilhører en eneforsørgerhusholdning befinner seg blant de 20 prosentene med høyest inntekt, mens 5 prosent blant norske enslige forsørgere har et slikt inntektsnivå.

Blant gruppen enslige havner drøyt halvparten av både ikke-vestlige og vestlige innvandrere i det laveste kvintilet i 1998. Dette stemmer godt overens med hva gjennomsnittstallene viste, hvor disse to gruppene hadde samme relativt lave inntektsnivå. Sammenlignet med 1994 har det likevel skjedd en forbedring av inntektssituasjonen til enslige ikke-vestlige innvandrere ved at det er blitt færre i den nederste delen av inntektsfordelingen, mens enslige vestlige innvandrere viser motsatt tendens. Det er vanskelig å si noe konkret om årsaken til dette siste, siden denne statistikken ikke kan brytes ned på mer detaljert nivå. Men vi har tidligere vært inne på at gruppen enslige vestlige innvandrere består av en del studenter med inntekter som ikke blir registrert i statistikken. Fra 1994 til 1998 har likevel antall bosatte studenter i Norge med vestlig landbakgrunn holdt seg stabilt. En mer sannsynlig årsak er derfor økningen i sysselsettingen av vestlige innvandrere innenfor enkelte næringer som restaurant, bygg- og anlegg og helsevesen på slutten av 1990-tallet. Det er ikke kontrollert for om disse har vært yrkesaktive gjennom hele året. Noe av årsaken til lav inntekt kan derfor være arbeid i bare deler av året. Årsaken til at det er blitt færre enslige ikke-vestlige innvandrere i bunnen av inntektsfordelingen er først og fremst økt inntreden på arbeidsmarkedet i takt med økende botid i landet, spesielt blant flyktninger fra Bosnia hvor mange kom i 1993 og 1994. Øverst i inntektsfordelingen har forholdene derimot vært mer stabile for enslige innvandrere uansett landbakgrunn.

... mens halvparten av parene uten barn blant vestlige innvandrere havner på topp

Blant par med barn er situasjonen ganske forskjellig når man sammenligner ikke-vestlige og vestlige innvandrere. Fire av ti personer som tilhører ikke-vestlige husholdninger med småbarn befinner seg i første kvintil i 1998. Situasjonen er noe bedre for ikke-vestlige husholdninger med større barn hvor tilsvarende forholdstall er tre av ti. Inntektene til disse to husholdningstypene har bedret seg siden 1994. Årsaken er nok først og fremst økt yrkesdeltakelse som følge av konjunkturoppgangen, og at innvandrerne fra

Øst-Europa har en gunstigere fordeling etter botid. Men selv om andelen med de laveste inntektene minker, klarer de ikke i noen større grad å klatre helt opp blant de 20 prosentene med høyest inntekt. Blant husholdninger fra vestlige land er inntektsfordelingen mye lik den for tilsvarende norske husholdninger. De er klart underrepresentert i laveste kvintil, og i hvert fall husholdninger med større barn er overrepresentert blant de med høyest inntekt.

Par uten barn havner oftere øverst i inntektsfordelingen uansett landbakgrunn. Der hvor hovedinntektstaker er norsk eller vestlig innvandrer havner halvparten i den øverste inntektsgruppen. For ikke-vestlige er tilsvarende andel drøye 10 prosent, mens nærmere 30 prosent finner vi igjen blant de med lavest inntekt.

17 prosent ikke-vestlige innvandrere under lavinntektsgrensen

Vi skal avslutningsvis trekke inn et inntektsmål som ofte blir referert til i internasjonale studier som en slags lavinntektsgrense, definert som 50 prosent av medianinntekten[4]. Personer som har en inntekt under denne grensen tilhører lavinntektsgruppen, også kalt inntektsfattige. Nå kan det innvendes flere forhold ved valg av en slik grense, blant annet hvorfor andelen på 50 prosent skal velges. I tabell 4 har vi derfor valgt å ikke bare se på denne inntektsgrensen, men også å vise hvor mange personer som har en inntekt under henholdsvis 60 og 70 prosent av medianinntekten.

I 1994 hadde 26 prosent av personene i ikke-vestlige innvandrerhusholdninger en inntekt etter skatt per forbuksenhet (EL=0,5) under lavinntektsgrensen, når denne er definert som 50 prosent av medianinntekten. I 1998 hadde denne andelen falt til 17 prosent. Til sammenligning var 8 prosent av de vestlige innvandrerne inntektsfattige i 1998 etter denne definisjonen, for øvrig den samme andelen som fire år tidligere. I resten av befolkningen var andelen inntektsfattige også stabil, 3 prosent både i 1994 og 1998. Uttrykt på en litt annen måte var det i 1994 mer enn 3 ganger så stor sannsynlighet for at en ikke-vestlig innvandrer havnet under lavinntektsgrensen sammenlignet med en vestlig innvandrer. Sammenlignet med en person i befolkningen for øvrig var sannsynligheten mer enn 8 ganger så stor. I 1998 hadde denne sannsynligheten falt til 2 ganger sammenlignet med vestlige innvandrere og til i underkant av 6 ganger sammenlignet med den øvrige befolkningen. Denne relative inntektsforbedringen blant ikke-vestlige innvandrere skyldes som tidligere nevnt økte yrkesinntekter blant øst-europeerne. I 1994 hadde 42 prosent av personene i innvandrerhusholdninger med landbakgrunn fra Øst-Europa, en inntekt etter skatt (EL=0,5) under lavinntektsgrensen. Fire år senere hadde denne andelen falt til 11 prosent. For innvandrere med annen ikke-vestlig landbakgrunn har nedgangen vært mer moderat, fra 21 prosent inntektsfattige i 1994 til 18 prosent i 1998.

Med OECD-skalaen istedenfor kvadratrotskalaen finner vi at mindre vektlegging på stordriftsfordeler fører til at det blir 3-4 prosentpoeng flere ikke-vestlige innvandrere som faller under lavinntektsgrensen. For vestlige innvandrere og befolkningen for øvrig har skifte av ekvivalensskala mindre å si for endring i andelen inntektsfattige.

Heves lavinntektsgrensen fra 50 til 70 prosent av medianinntekten, øker andelen inntektsfattige blant ikke-vestlige innvandrere fra 17 til 41 prosent i 1998 ved bruk av kvadratrotskalaen. Tilsvarende økning for vestlige inn-

Tabell 4. Andelen personer, som tilhører en husholdning hvor hovedinntekts-taker er innvandrer i alderen 25-55 år, med gjennomsnittlig inntekt etter skatt som andel av medianinntekten (EL=0,5). 1994 og 1998. Prosent

	Vestlig	Ikke-vestlig	Øvrig befolkning
1994			
50 prosent	8	26	3
60 prosent	11	36	6
70 prosent	16	55	11
1998			
50 prosent	8	17	3
60 prosent	12	29	5
70 prosent	16	41	10

vandrere er fra 8 til 16 prosent. I 1998 hadde med andre ord ikke-vestlige innvandrere nesten 2,5 ganger så stor sannsynlighet for å ha en inntekt som plasserte dem under 70 prosent av medianinntekten, sammenlignet med de vestlige innvandrerne. I 1994 var tilsvarende forhold 3,5. Sammenlignet med befolkningen for øvrig var sannsynligheten 5 ganger så stor i 1994, mens den fire år senere var redusert til 4 ganger.

Oppsummering

Vi har i denne artikkelen vist at ikke-vestlige innvandrere, uansett husholdningstype, har en lavere inntekt etter skatt per forbruksenhet enn både vestlige innvandrere og den øvrige befolkningen. Unntaket er de enslige hvor ikke-vestlige innvandrere har omtrent samme inntektsnivå som vestlige. Derimot har flere andre vestlige innvandrerhusholdninger, spesielt par uten barn og par med barn, et gjennomsnittlig inntektsnivå som hos tilsvarende norske husholdninger. For å studere inntektsulikheten nærmere er det både brukt en kvintilfordeling og en såkalt lavinntektsgrense definert som en viss andel av medianinntekten. Begge metoder gir det samme bildet. Kvintilfordelingen viser en klar overrepresentasjon av ikke-vestlige innvandrere i den laveste inntektsklassen (kvintilen), samtidig som de er underrepresentert høyest i inntektsfordelingen. Ikke-vestlige enslige forsørgere står i en særstilling med tre av fire personer i den laveste kvintilen. Blant gruppen enslige havner drøyt halvparten av både ikke-vestlige og vestlige innvandrere i denne inntektsklassen. Blant andre husholdninger fra vestlige land er inntektsfordelingen mye lik den for tilsvarende norske husholdninger. Andelen ikke-vestlige innvandrere med inntekt under 50 prosent av medianinntekten falt betraktelig fra 1994 til 1998, mens tilsvarende andel blant vestlige innvandrere og i den øvrige befolkningen var stabil i samme periode. Til tross for denne relative inntektsforbedringen hos ikke-vestlige innvandrere er de likevel fortsatt klart overrepresentert blant de inntektsfattige.

1. Gruppering av personer til familier foretas i Det sentrale folkeregister ved hjelp av et familienummer som er knyttet til hver enkelt person. Familienumre blir holdt løpende à jour ved meldinger om vigsler, skilsmisser, dødsfall, flyttinger med videre. Kun barn som er registrert på samme adresse som foreldrene regnes med i denne familien. I tillegg klarer SSB å oppgi tall for samboerpar som har minst ett felles barn. Samboerpar uten barn eller med særkullsbarn ble registrert som enslige eller enslige med barn. Etter en kvalitetsvurdering er familiestatistikken fra og med 1. januar 1999 mindre detaljert enn tidligere. Antall familietyper ble redusert fra fem til tre: ektepar (uten/med barn), samboerpar med felles barn og annen familietype. Registrerte partnerskap uten/med barn er med i tallene på ektepar uten/med barn.

2. Fordelingen på de ulike husholdningstypene må tolkes med litt forsiktighet på grunn av få observasjoner for enkelte husholdningstyper.

3. På grunn av få observasjoner kan det ikke gis tall for enslige forsørgere med vestlig landbakgrunn.

4. Med medianinntekten i en populasjon menes den midterste observasjonen etter at inntekten til alle i populasjonen er sortert stigende (eller fallende). I motsetning til et vanlig gjennomsnitt er medianen i mye mindre grad påvirket av få observasjoner med svært høye eller lave inntekter.

Litteratur

Eurostat (1998): Recommendations from the Task Force on Social Exclusion and Poverty, Luxembourg.

Förster, M. F. (1993): Comparing poverty in 13 OECD countries: Traditional and synthetic approaches, Luxembourg Income Study Working Paper No. 100, Luxembourg.

Hagenaars, A.J.M., K. de Vos og M. A. Zaidi (1994): Poverty Statistics in the Late 1980s: Research based on micro-data, Erasmus University. Rotterdam.

Rainwater, L. (1992): The Poor in Comparative Perspective, Paper Prepared for the International Research Conference on Poverty and Distribution, Oslo, November 16-17.

Statistisk sentralbyrå (30.8.1999) : "Lavest inntekt blant østeuropeerne", http://www.ssb.no/emner/05/01/inntinnv .

Van Praag, B. M. S. og R. J. Flik (1992) : Subjective Poverty. Report submitted to Eurostat. Working Party on "Indicators of Poverty", Luxembourg, 13-14 November.

Økt bokonsentrasjon blant innvandrere i Oslo - er toppen snart nådd?

Bokonsentrasjonen blant ikke-vestlige innvandrere i Oslo har så langt vi kan følge den bare økt. For tiden går andelen ikke-vestlige innvandrere i indre øst ned, men dette kompenseres av oppgang i drabantbyene. Økt inntekt og formue blant innvandrerne reduserer imidlertid segregasjonen fra nordmenn. Selv om omfanget av etnisk segregasjon i Oslo i internasjonalt perspektiv er lavt, er det neppe særlig gunstig for innvandrernes språklæring og kontakt med nordmenn at de bosetter seg for konsentrert.

Svein Blom

I storbyer rundt om i verden er det vanlig at enkelte kvartal eller bydeler domineres av synlige minoritetsgrupper. Vi kjenner fenomenet fra storbyer i USA, Canada, Australia og etter hvert også fra byer i Europa. Betegnelser som Chinatown, Little Italy, Little Saigon osv. har vært brukt om slike områder etter hvilke folkegrupper som dominerer der. Også i Oslo peker noen strøk av byen seg ut som sentra for innvandrere eller etniske minoriteter. Det typiske i Oslo, som i andre europeiske byer, er imidlertid at det snarere er en miks av forskjellige nasjonaliteter som samler seg i slike områder enn én bestemt nasjonalitetsgruppe.

Samfunnsforskningen har gjennom lang tid studert den romlige fordelingen av innvandrere og minoriteter i byområder. Målet har vært å beskrive utviklingen over tid, å avdekke årsakene til at noen grupper konsentreres i visse områder og å belyse hvilke følger det har for gruppene selv og deres velferd. Denne artikkelen er del i en avrapportering fra et prosjekt, støttet av Norges forskningsråd, som sikter mot å belyse noen av disse problemstillingene for Oslos vedkommende (boks 1).

Boks 1: Om data.
To datakilder er benyttet: (1) spesialkonstruerte registerdata fra Statistisk sentralbyrås fødelandsfil og enkelte andre registre, og (2) representative intervjudata fra undersøkelsen Levekår blant innvandrere 1996.

(1) inneholder individdata fra fødelandsfilen om bosted på bydel og grunnkrets, landbakgrunn, botid, tilhørighet i innvandrerbefolkningen, statsborgerskap m.m. for alle personer registrert bosatt i Oslo per 1.1.1988, 1.1.1993 og/eller 1.1.1998. Filen har i alt nærmere 675 000 enheter. Til hvert referansetidspunkt foreligger inntekts- og formuesopplysninger for året før. For årene 1987 og 1992 stammer disse fra den registerbaserte skattestatistikken som bygger på oppgaver fra den ordinære skattelikningen av personlige skatteytere. For året 1997 stammer inntekts- og formuesdataene fra inntektsstatistikken for personer og familier i Statistisk sentralbyrå.

(2) inneholder opplysninger om utdanning, arbeid, boligforhold, økonomi, helse, språkferdighet, sosial kontakt, fritidsaktiviteter m.m. basert på intervju med 2 561 representativt uttrukne innvandrere fra Det tidligere Jugoslavia, Tyrkia, Iran, Pakistan, Vietnam, Sri Lanka, Somalia og Chile i alderen 16-70 år med minst to år oppholdstid i Norge (Gulløy, Blom og Ritland 1997). Feltarbeidet fant sted i 1996 på innvandrernes morsmål. Til dataene er koplet registerdata om arbeidsløshet, disponibel inntekt, utdanning tatt i Norge, bosted på kommune, bydel og krets, andel ikke-vestlige innvandrere i bostedskretsen m.m. Bare de 1 232 respondentene bosatt i Oslo på intervjutidspunktet er benyttet i dette arbeidet.

***Svein Blom** er er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. (svein.blom@ssb.no)*

Boks 2: Sentrale begrep og kjennemerker.
Innvandrerbefolkningen: Personer med to utenlandsfødte foreldre. Omfatter personer som selv har innvandret og personer født i Norge hvis foreldre har innvandret.

Nordmenn: Den øvrige delen av befolkningen i Norge, dvs. personer med minst én norskfødt forelder.

Nasjonalitetsgruppe, innvandrergruppe: Personer med samme landbakgrunn.

Landbakgrunn: Eget fødeland for innvandrere som selv har innvandret; for deres barn født i Norge er det foreldrenes fødeland. Nordmenns (se def. ovenfor) landbakgrunn er her satt lik Norge.

Vestlig innvandrer: Har landbakgrunn fra Vest-Europa (utenom Norge), Nord-Amerika og Oseania.

Ikke-vestlig innvandrer: Har landbakgrunn fra Øst-Europa, Asia (inkl. Tyrkia), Afrika, Sør- og Mellom-Amerika.

Botid: Antall år en person har vært bosatt i Norge (ikke nødvendigvis Oslo).

Inntekt: For året 1997 benyttes inntektsbegrepet "inntekt etter skatt" som inkluderer lønns- og næringsinntekt, kapitalinntekt, trygder og skattefrie overføringer (sosialhjelp, stipend og grunn- og hjelpestønad), fratrukket utliknet skatt (Epland 1998). Inntekten til personer med samme familienummer summeres, tilordnes det enkelte familiemedlem og divideres med en indikator for antall forbruksenheter i familien (kvadratroten av antall familiemedlemmer). Inntektsbegrepet er noe annerledes definert for årene 1987 og 1992 (jf. Blom 1995).

Formue: For alle tre referansetidspunkter benyttes grunnlaget for utlikning av formuesskatt til staten. Det omfatter all nettoformue. Negative beløp (fordi gjelden overstiger formuen) er satt lik 0. Formuesopplysningene er behandlet på samme måte som inntektsopplysningene, dvs. summert, tilordnet alle familiemedlemmer og dividert med kvadratroten av antall familiemedlemmer.

Vel en dobling av antall ikke-vestlige innvandrere på ti år

Per 1.1.1988 var nærmere 30 000 ikke-vestlige innvandrere registrert bosatt i Oslo. Dette tilsvarer i overkant av Haugesunds befolkning på dette tidspunkt. Fem år senere, dvs. per 1.1.1993, var antallet økt til vel 48 000, tilsvarende Skiens befolkning. Ytterligere fem år fram i tid, per 1.1.1998, var antallet ikke-vestlige innvandrere steget til 65 000, hvilket begynte å nærme seg folkemengden i Kristiansand på angjeldende tidspunkt. Antallet ble med andre ord mer enn doblet på ti år.

Samme rivende utvikling kunne ikke iakttas for de vestlige innvandrerne. Deres antall lå på vel 18 000 ved inngangen til 1988 og 1993, i overkant av folkemengden i Kongsvinger. Per 1.1.1998 hadde antallet krøpet opp i knapt 21 000 personer.

Befolkningen med minst én norskfødt forelder, her kalt nordmenn (boks 2), var på vel 404 000 personer i Oslo per 1.1.1988. Den steg til 407 000 personer ved inngangen til 1993 og til 414 000 personer per 1.1.1998.

Antallet ikke-vestlige innvandrere i Oslo per 1.1.1998 var nesten like høyt som antallet ikke-vestlige innvandrere i landet ti år tidligere.

Tabell 1. Andelen av forskjellige nasjonalitetsgrupper i Norge som er registrert bosatt i Oslo per 1.1.1998, etter landbakgrunn. Prosent

Landbakgrunn	Andel
Sammensatte grupper	
Øst-Europa	22,8
Vesten	23,4
Land utenom Norge	35,0
Ikke-vestlige land	41,4
Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika	46,9
Alle	11,3
Enkeltland	
Norge	9,9
Chile	25,0
Vietnam	25,1
Tyrkia	43,1
Kina	43,3
India	48,1
Pakistan	77,1
Marokko	80,7

Kilde: Befolkningsstatistikk

En dobling også av andelen

De 30 000 ikke-vestlige innvandrerne som bodde i Oslo per 1.1.1988, utgjorde 6,5 prosent av befolkningen i byen. Fem år senere hadde andelen økt til 10,2 prosent. Per 1.1.1998 var andelen ikke-vestlige innvandrere i Oslo 13,0 prosent, dvs. dobbelt så høy som ti år tidligere.

Andelen vestlige innvandrere i perioden var ganske stabil, 4,1 prosent i 1988, 3,8 prosent i 1993 og igjen 4,1 prosent i 1998.

En tredjedel av landets innvandrere bor i Oslo

Vel 11 prosent av befolkningen i Norge er bosatt i Oslo per 1.1.1998. At innvandrerne i stor grad er konsentrert i Oslo, framgår av at vel en tredjedel (35 prosent) av innvandrerne i Norge er bosatt i byen. Andelen er lavere når det gjelder innvandrere fra Øst-Europa eller vestlige land, om lag 23 prosent, mens den er høyere når det gjelder innvandrere fra ikke-vestlige land, vel 41 prosent. Av innvandrerne fra Asia, Afrika, Mellom- og Sør-Amerika er nærmere halvparten (47 prosent) bosatt i Oslo (tabell 1).

At innvandrere fra Norden og andre vestlige land er mindre konsentrert til hovedstaden enn innvandrere fra mer fjerntliggende områder, kan skyldes at de har hatt et mer allsidig og geografisk spredt arbeidsmarked å knytte seg til, at formålet med flyttingen oftere har vært å inngå parforhold med en nordmann og at deres innfallsport til landet sjeldnere har gått via hovedstaden.

Ellers lar det seg vise at personer fra land som gjerne har sendt oss flyktninger oftere er lokalisert til områder utenfor Oslo enn personer fra land som tradisjonelt har forsynt oss med arbeidsinnvandrere. Dette skyldes hovedsakelig at myndighetene har bosatt flyktningene i et mangfold av kommuner over hele landet.

Skjev fordeling av innvandrere over bydelene

Innvandrere i Norge er altså mer konsentrert til hovedstaden enn nordmenn, og ikke-vestlige innvandrere har hatt en betydelig vekst i Oslo de senere årene. I det følgende ser vi nærmere på fordelingen av innvandrere og nordmenn internt i Oslo.

Oslo har siden 1988 vært inndelt i 25 administrative bydeler i tillegg til Sentrum og Marka (ikke-administrative bydeler). For å forenkle bildet slår vi sammen de 27 bydelene til fem *bydelsgrupper* og et "restområde" (se boks 3).

Når vi nedenfor taler om fordelingen av en innvandrergruppe over bydelene (eller bydelsgruppene), sikter vi til hvor stor andel av innvandrergruppen som befinner seg i den enkelte bydel. Andelene summerer til 100 prosent. Det er altså ikke tale om hvor stor andel som innvandrergruppen utgjør av hele befolkningen i den enkelte bydelen. Slike andeler presenteres ikke i denne artikkelen.

Boks 3: Oslos bydeler og bydelsgrupper

Bydelsgruppene er *indre vest* (1. Bygdøy-Frogner, 2. Uranienborg-Majorstua, 3. St.Hanshaugen-Ullevål), *indre øst* (4. Sagene-Torshov, 5. Grünerløkka-Sofienberg, 6. Gamle Oslo), *gamle drabantbyer* (10. Lambertseter, 11. Bøler, 12. Manglerud, 13. Østensjø, 14. Helsfyr-Sinsen, 19. Grorud, 20. Bjerke), *nye drabantbyer* (9. Søndre Nordstrand, 15. Hellerud, 16. Furuset, 17. Stovner, 18. Romsås) og *ytre vest* (7. Ekeberg-Bekkelaget, 8. Nordstrand, 21. Grefsen-Kjelsås, 22. Sogn, 23. Vindern, 24. Røa, 25. Ullern). Bosatte i ukjent bydel er slått sammen med bosatte i Sentrum og Marka til restgruppen *Sentrum/Marka/ukjent*.

Indre øst og *indre vest*, til sammen kalt indre by, omfatter i overkant av det som var Oslo før sammenslåingen med Aker i 1948. Grensen mellom indre vest og indre øst følger langt på veg Akerselvas løp som danner et historisk skille mellom arbeiderstrøkene i øst og borgerskapets strøk i vest. Andelen små boliger og leieboliger er større i indre by enn andre steder i Oslo. *De gamle drabantbyene* i ytre by sørøst og nord har bebyggelse fra 1950- og 1960-tallet. *De nye drabantbyene* i ytre by nordøst og sør har bebyggelse fra 1970- og 1980-tallet. Boligene i drabantbyene (særlig de nye drabantbyene) er gjennomgående større enn i indre by. Den dominerende disposisjonsformen er eie gjennom borettslag, og den dominerende boligtypen er blokkleiligheten. I *ytre vest* består boligmassen for en stor del av romslige eneboliger og rekkehus. De mest attraktive boligene ligger høyt og har utsikt over byen og/eller fjorden. Den dominerende disposisjonsformen er selveie (Oslo kommune 1998, tabell 4.21 og 4.23).

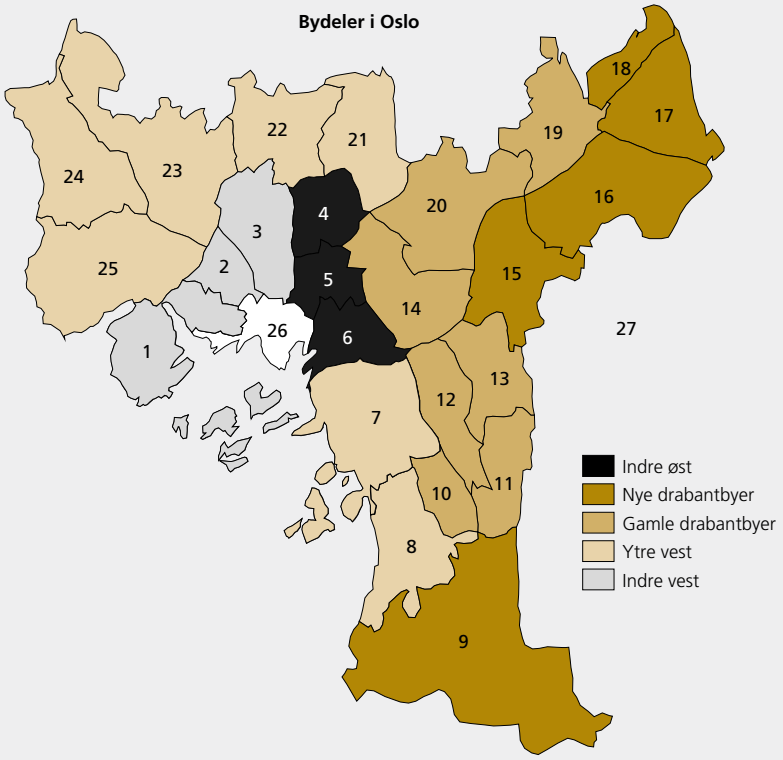

Ved innledningen til vår observasjonsperiode, dvs. per 1.1.1988, er over halvparten av byens *ikke-vestlige innvandrere* bosatt i indre øst og de nye drabantbyene. Om lag fjerdedelen befinner seg i indre øst og om lag tredje-

Tabell 2. Vestlige og ikke-vestlige innvandrere og nordmenn fordelt over bydelsgrupper i Oslo per 1.1.1988, 1.1.1998 og 1.1.2000. Antall i parentes, avrundet til nærmeste 1 000. Prosent

	01.01.1988	01.01.1998	01.01.2000
Ikke-vestlige innvandrere			
Indre vest	10,4	6,4	6,2
Indre øst	26,1	28,4	26,2
Gamle drabantbyer	17,0	19,9	21,6
Nye drabantbyer	32,4	34,7	36,3
Ytre vest	11,7	10,2	9,3
Sentrum/Marka/ukjent	2,5	0,5	0,5
I alt	100,0	100,0	100,0
(N)	(30 000)	(65 000)	(72 000)
Vestlige innvandrere			
Indre vest	23,7	24,0	25,2
Indre øst	13,1	16,3	16,6
Gamle drabantbyer	14,7	14,4	13,7
Nye drabantbyer	12,1	11,9	11,5
Ytre vest	32,6	32,2	31,7
Sentrum/Marka/ukjent	3,8	1,2	1,4
I alt	100,0	100,0	100,0
(N)	(18 000)	(21 000)	(22 000)
Nordmenn			
Indre vest	14,7	14,9	15,1
Indre øst	13,4	13,6	13,9
Gamle drabantbyer	24,4	22,9	22,6
Nye drabantbyer	19,4	18,7	18,2
Ytre vest	26,7	29,1	29,4
Sentrum/Marka/ukjent	1,4	0,7	0,7
I alt	100,0	100,0	100,0
(N)	(404 000)	(414 000)	(413 000)

Kilde: Befolkningsstatistikk

delen i de nye drabantbyene. Lavest er andelen i indre og ytre vest (tabell 2).

De *vestlige innvandrerne* er fordelt over bydelene i sterk kontrast til dette. Vel halvparten av de vestlige innvandrerne er bosatt i indre og ytre vest, en fjerdedel i indre vest og en tredjedel i ytre vest. Lavest er andelen av vestlige innvandrere i indre øst og de nye drabantbyene.

Nordmenn er jevnere fordelt mellom bydelsgruppene. Om lag en fjerdedel bor i de gamle drabantbyene og om lag en fjerdedel i ytre vest. De øvrige er nokså jevnt fordelt mellom indre øst, indre vest og de nye drabantbyene.

I løpet av ti år vokser alle tre befolkningsgrupper. Veksten er størst blant de ikke-vestlige innvandrerne. Veksten fordeler seg ulikt på de enkelte bydelsgruppene. I tillegg foregår det flytting blant dem som allerede bor i byen. Dette får som følge at fordelingen av befolkningsgruppene endrer seg (tabell 2). Andelen *ikke-vestlige innvandrere* går ned med om lag 6 prosentpoeng i indre og ytre vest til sammen per 1.1.1998. Samtidig går andelen ikke-vestlige innvandrere i indre øst og drabantbyene til sammen opp med 8 prosentpoeng, likelig fordelt på hver bydelsgruppe.

Andelen *nordmenn* har på sin side steget med 2 prosentpoeng i ytre vest, mens det har vært en nedgang i samme størrelsesorden i de gamle og nye drabantbyene i tiåret.

Endelig har andelen *vestlige* innvandrere i indre øst steget med 3 prosentpoeng fra 1988 til 1998. Dette er utliknet ved bl.a. en nedgang i andelen vestlige innvandrere bosatt i ukjent bydel.

Etter 1998: Økning i drabantbyene på bekostning av indre øst

I løpet av årene 1998 og 1999 økte Oslos befolkning med nærmere 7 500 ikke-vestlige innvandrere og vel 1 700 vestlige. Antallet nordmenn gikk tilbake med 1 400 personer (Oslo kommune 2001). Tilbakegangen blant nordmenn fant sted bare i de gamle og nye drabantbyene.

I absolutte tall vokste antallet ikke-vestlige innvandrere mest i de nye og de gamle drabantbyene. I indre øst økte antall ikke-vestlige innvandrere med knapt 500 personer. Dette innebar at andelen av Oslos ikke-vestlige innvandrere hjemmehørende i drabantbyene økte med vel 3 prosentpoeng, mens andelen hjemmehørende i indre øst gikk tilbake med vel 2 prosent-

poeng (tabell 2). Andelen bosatt i indre og ytre vest gikk likeledes tilbake med til sammen vel 1 prosentpoeng.

Blant nordmenn og vestlige innvandrere endret fordelingen seg mindre i tiden 1998-2000.

Segregasjon - atskillelse av folkegrupper

Dersom innvandrere bor i bydeler med relativt få nordmenn og *vice versa*, er situasjonen preget av romlig *segregasjon* eller atskillelse av folkegruppene. Segregerte bomønstre oppfattes ikke sjelden som en indikator på manglende likhet eller integrasjon også på andre samfunnsområder, som f.eks. utdanning, arbeid og inntekt.

For å måle graden av segregasjon i bosettingen av folkegrupper er det utviklet et mangfold av mål og indekser. Diskusjonen av fortrinn og ulemper ved de enkelte målene opptar en betydelig del av litteraturen på feltet. I denne artikkelen har vi av praktiske grunner kun benyttet det aller enkleste og mest benyttede av målene, den såkalte dissimilaritetsindeks (eller D-indeks), foreslått av Duncan og Duncan (1955).

D-indeksen måler graden av likhet i fordelingen av to befolkninger over et antall geografiske underområder, f.eks. bydeler i en by. Målet angir hvor stor del av den ene befolkningen (eller den andre) som må flytte til en annen bydel for at de to skal være likt fordelt mellom bydelene. Med "likt fordelt" menes at andelen av befolkningene som befinner seg i den enkelte bydel skal være den samme. Verdien av indeksen varierer mellom 0 (helt lik fordeling) og 100 (helt ulik fordeling).

D-verdier under 30 blir i amerikanske studier regnet som lave. Verdier mellom 30 og 60 betraktes som moderate, mens verdier over 60 regnes som høye (Massey og Denton 1993).

Lav segregasjon blant innvandrere fra vestlige og øst-europeiske land

Figur 1 gjengir grafisk utviklingen i D-indeksen for innvandrere med bakgrunn fra noen vestlige og øst-europeiske land. Bare nasjonalitetsgrupper med minst 400 personer i Oslo per 1.1.1998 er med på figuren. For hvert tidspunkt 1.1.1988, 1.1.1993, 1.1.1998 og 1.1.2000 er det beregnet en D-verdi på bydelsnivå. Den aktuelle fordelingen av nordmenn utgjør til enhver tid referansegruppen. Personer hvis bosted er ukjent, holdes utenfor beregningen.

Segregasjonsnivået må betegnes som lavt for nesten alle innvandrergruppene på figur 1 dersom vi anvender de amerikanske kriteriene. Bare franskmennene har en segregasjonsgrad på moderat nivå, dvs. D-verdier over 30, på alle fire tidspunkter. Britene har moderate D-verdier i 1988 og 1993 og lave verdier i 1998 og 2000. Ingen av de utvalgte gruppene har D-verdier over 40.

Utviklingen over tid for de vestlige og øst-europeiske innvandrerne er stabil eller svakt synkende segregasjon fram til 1998. Størst endring i indeksen i tiåret 1988-1998 har britene med en nedgang på 11 poeng. Etter 1998 går segregasjonen svakt opp for noen av innvandrergruppene på figuren, for andre svakt ned.

Figur 1. Dissimilaritetsindeks[1] for utvalgte vestlige og øst-europeiske innvandrergrupper i Oslo, etter landbakgrunn og år. Antall poeng

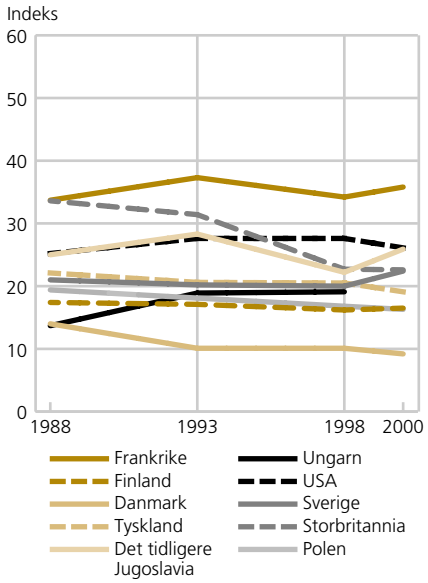

[1] Referansegruppe: nordmenn.
Kilde: Befolkningsstatistikk.

Figur 2. Dissimilaritetsindeks[1] for utvalgte innvandrergrupper fra land i Asia, Afrika og Sør- og Mellom-Amerika i Oslo, etter landbakgrunn og år. Antall poeng

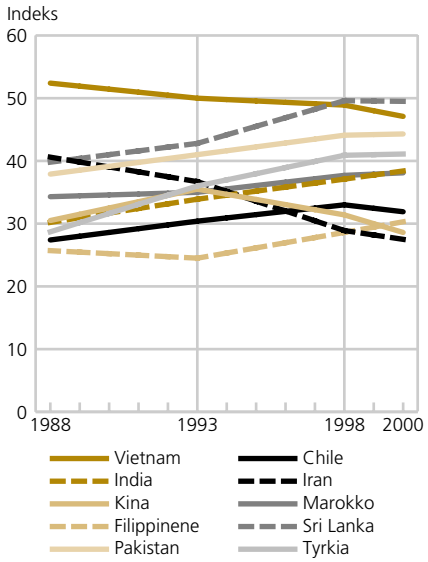

[1] Referansegruppe: nordmenn.
Kilde: Befolkningsstatistikk.

Figur 3. Fordeling av nordmenn og innvandrere fra Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika over bydelene i Oslo per 1.1.1998. Prosent

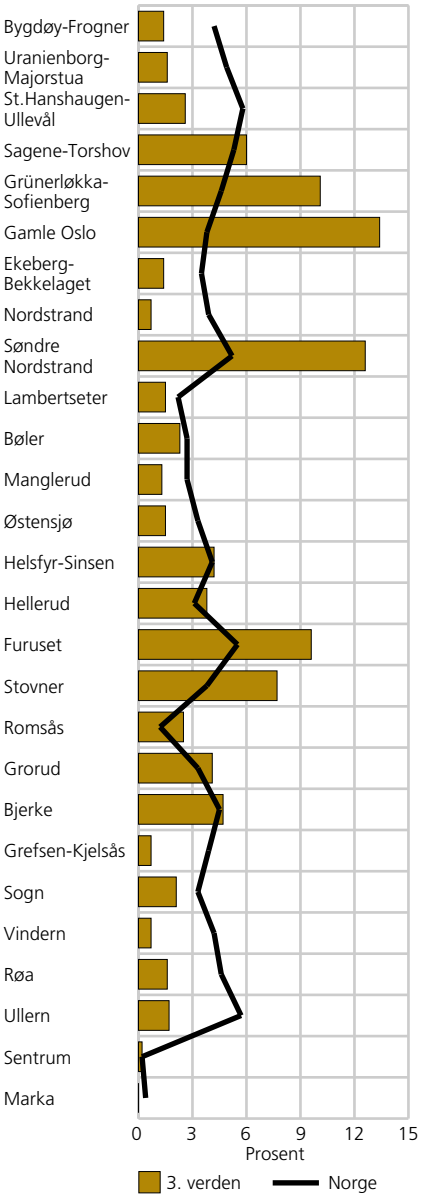

Kilde: Befolkningsstatistikk.

Moderat segregasjon blant innvandrere fra land i den tredje verden

Figur 2 gjengir grafisk utviklingen i D-indeksen for innvandrere med bakgrunn fra 10 land i den tredje verden. Bare nasjonalitetsgrupper med over 400 personer per 1.1.1998 og som det foreligger data for fra alle fire tidspunkter, er med på figuren.

Segregasjonsnivået er moderat for de fleste innvandrergruppene fra den tredje verden. De aller fleste skårer i intervallet 30 til 50 poeng på D-indeksen. Over 50-nivået kommer bare vietnamesiske innvandrere i 1988. Den eneste nasjonalitetsgruppen som ligger under 30-nivået på tre av fire tidspunkter, er innvandrere fra Filippinene. Filippinske innvandrere, der kvinnene er i klart flertall, lever ofte i ekteskap med norske menn (Vassenden 1997). Dette kan være grunnen til at deres bosettingsmønster er lite segregert fra nordmenn.

De fleste innvandrergruppene fra den tredje verden har en segregasjonsgrad som *øker* fram til 1998. Mest markert er dette for tyrkere, sri lankere, indere og pakistanere. Deres D-indeks går opp med gjennomsnittlig 9 poeng i perioden. Etter 1998 er det en tendens til at segregasjonsgraden vokser svakere eller viser tegn til å *flate ut*. For chilenere begynner indeksen å synke etter 1998. Bare to av nasjonalitetsgruppene, innvandrere fra Iran og Vietnam, har jevnt synkende D-verdier i hele perioden 1988-2000. Når D-indeksen beregnes for alle innvandrere fra den tredje verden samlet, er det imidlertid fortsatt oppgang i segregasjonen fra 1998 til 2000. Det er også tilfelle om øst-europeiske innvandrere inkluderes.

Fordelingen av innvandrere fra den tredje verden over bydelene i Oslo er stort sett som for øst-europeerne. Jamført med nordmenn er de overrepresentert i indre øst og de nye drabantbyene og underrepresentert i indre og ytre vest (figur 3).[1] De er gjerne også underrepresentert i flere av de gamle drabantbyene, men nasjonalitetsgrupper som sri lankere, indere og kinesere har med tiden etablert seg i gamle drabantbyer som Grorud, Bjerke og/eller Helsfyr-Sinsen og blitt overrepresentert der.

Når segregasjonsgraden blant innvandrere fra Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika fortsatt øker etter 1998, skyldes det at gruppen er blitt sterkere overrepresentert i drabantbyene og sterkere underrepresentert i indre og ytre vest. At veksten i segregasjonen likevel ikke er blitt større, skyldes at overrepresentasjonen i indre øst har gått ned.

Årsaker til segregasjon: kulturhypotesen

I en studie av etnisk bokonsentrasjon i Stockholm sannsynliggjør Andersson-Brolin (1984) at forskjeller i segregasjonsgrad mellom innvandrernasjonalitetene henger sammen med den kulturelle avstanden de har til det svenske samfunnet. Hvis den "kulturelle avstanden" til majoritetssamfunnet er stor, har innvandrerne større behov for å bosette seg nær hverandre for å bevare sin identitet og egenart, enn hvis den kulturelle avstanden er liten. Med "kulturell avstand" menes forskjeller i språk, religion, normer og verdier. At innvandrere i Oslo fra den tredje verden bor mer segregert fra nordmenn enn innvandrere fra Vesten og Øst-Europa, er etter denne hypotesen et resultat av at tredje verdens innvandrere står kulturelt "fjernere" fra nordmenn enn vestlige og øst-europeiske innvandrere.

Hypotesen kan virke plausibel, og vi har selv benyttet den som forklaring på ulikheter i segregasjonsgrad mellom nasjonalitetsgrupper (Blom 1997a, 1999a). I en rapport om innvandrere og flyktninger i Oslo har forskere ved FAFO også benyttet denne forklaringsmodellen (Djuve og Hagen 1995, 1997), uten å gå entydig god for den. Kulturell avstand er i FAFO-rapporten operasjonalisert ved svenske surveydata om majoritetsbefolkningens opplevde nærhet til forskjellige nasjonaliteter.

Kan andre hypoteser enn denne "kulturhypotesen" tenkes å forklare de påviste forskjellene i segregasjonsgrad mellom innvandrergruppene? Kan f.eks. forskjeller i økonomiske ressurser også tenkes å produsere slike ulikheter? Den virksomme mekanismen er i så fall at hushold med moderate eller store økonomiske ressurser har flere valgmuligheter med hensyn til bosted - og følgelig bosetter seg mer spredt - enn hushold med små økonomiske ressurser.

Hvilken betydning har økonomiske ressurser?

I figur 4 har vi plottet graden av segregasjon per 1.1.1998, uttrykt ved D-indeksen, mot gjennomsnittlig familieinntekt per forbruksenhet for året 1997 for innvandrergruppene som er med på figur 1 og 2, foruten etiopere, irakere og somaliere. Hvert punkt på figuren representerer en nasjonalitetsgruppe. Nederst til høyre i figuren befinner de nordiske landene, Polen og Ungarn seg med lave D-verdier og relativt høye inntekter. Øverst til venstre i figuren befinner land fra den tredje verden seg med nokså høye D-verdier (relativt sett) og lave inntekter.

Figuren viser at graden av segregasjon mellom innvandrere og nordmenn tenderer til å synke med økende inntekt. Linjen som best beskriver den observerte punktmengden, regresjonslinjen, predikerer en gjennomsnittlig nedgang i D-indeksen på 3 poeng når inntekten øker med 10 000 kroner (R^2=0,50).

Tilsvarende plott foreligger for situasjonen fem og ti år tidligere. Det overordnede bildet også her er at lave indeksverdier går sammen med høye inntekter og omvendt (R^2=0,55).

I figur 5 har vi plottet gjennomsnittlig familieformue per forbruksenhet for året 1997 mot de respektive D-verdiene per 1.1.1998 for gruppene. Figuren avdekker at mange innvandrergrupper fra den tredje verden har minimale formuer og (som kjent) relativt høye/moderate D-verdier i forhold til østeuropeere og innvandrere fra vestlige land. Lenger ut på formuesskalaen (x-aksen) befinner de vestlige landene, Ungarn og Kina seg med noe lavere D-verdier. Punktmengden beskrives bedre av en eksponentiell kurve enn av en rett linje. Tilsvarende plott foreligger for 1988 og 1993, der også eksponentielle kurver gir bedre tilpasning til data enn rette linjer.

Hva betyr botid for segregasjonen?

Endelig plottes gjennomsnittlig botid mot segregasjonsgrad for de enkelte innvandrergruppene. Bare førstegenerasjonsinnvandrere inngår i beregningen av botid.[2] Botid fungerer trolig som en indikator både på økonomisk og kulturell integrasjon ettersom den økonomiske tilpasningen til tilflyttingslandet med tiden erfaringsmessig blir bedre (Blom 1997b, Kirkeberg 1997). Den kulturelle avstanden til majoritetsbefolkningen antas også å synke over tid (Massey 1985, Andersson-Brolin 1984).

Figur 4. Dissimilaritetsindeks[1] og familieinntekt per forbruksenhet (gjennomsnitt) for utvalgte innvandrergrupper bosatt i Oslo per 1.1.1998

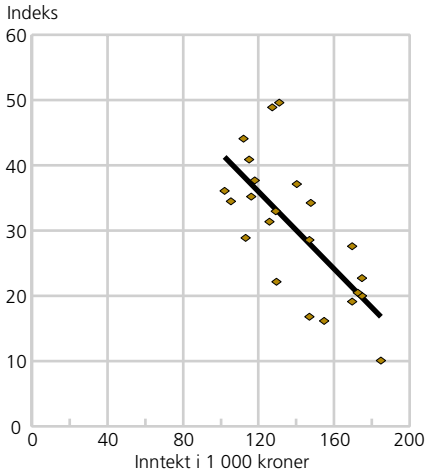

[1] Referansegruppe: nordmenn.

Kilde: Befolkningsstatistikk og Inntektsstatistikk.

Figur 5. Dissimilaritetsindeks[1] og familieformue per forbruksenhet (gjennomsnitt) for utvalgte innvandrergrupper bosatt i Oslo per 1.1.1998

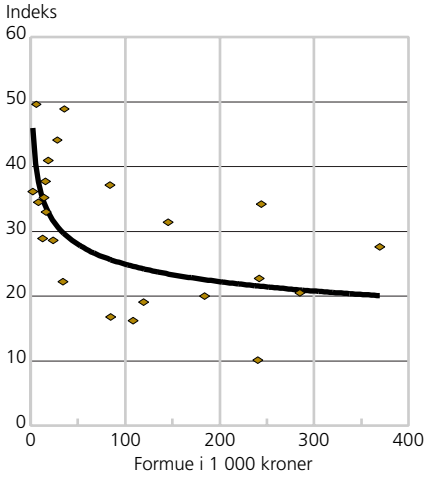

[1] Referansegruppe: nordmenn.

Kilde: Befolkningsstatistikk og Inntektsstatistikk.

Figur 6. Dissimilaritetsindeks[1] og botid (gjennomsnitt) for utvalgte innvandrergrupper bosatt i Oslo per 1.1.1998

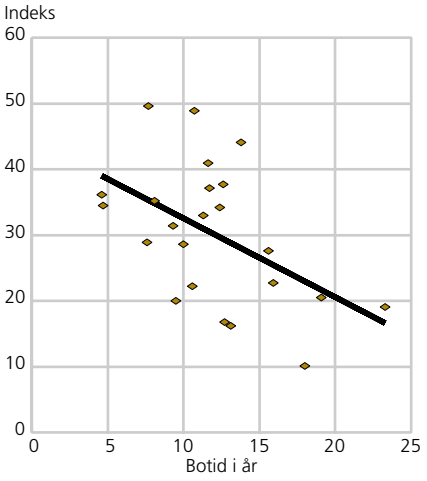

[1] Referansegruppe: nordmenn.
Kilde: Befolkningsstatistikk.

Lengst botid og lavest D-indeks har de nordiske landene, Tyskland, Polen og Ungarn som befinner seg nederst til høyre i diagrammet (figur 6). I motsatt hjørne finner vi Somalia og Irak med kort botid og en D-indeks mellom 30 og 40 poeng og Sri Lanka og Vietnam med noe lengre botid (hhv. 8 og 11 år) og en D-indeks rundt 50. Alt i alt er det en fallende rett linje som best beskriver punktene på figuren (R^2= 0,25). Segregasjonen tenderer til å synke med økende botid. Dette går enda tydeligere fram av dataene fra 1988 og 1993 (R^2>0,40).

Både økonomiske og kulturelle årsaker virker

Forskjeller i "kulturell avstand" mellom innvandrere og nordmenn behøver dermed ikke å være den eneste forklaring på de observerte ulikhetene i segregasjonen mellom nordmenn og de enkelte innvandrernasjonalitetene. Både ulikhet i økonomiske ressurser (inntekt og formue) og botid evner å etablere en rangordning mellom nasjonalitetsgruppene som samsvarer bra med rangordningen som følger av D-indeks.

Dette betyr likevel ikke at disse faktorene er de eneste som påvirker graden av segregasjon. At segregasjonen går ned når inntekten, formuen og botiden øker, er delvis en følge av at *vestlige* og *øst-europeiske* innvandrere har større økonomiske ressurser og lavere D-verdier enn innvandrere fra land i den tredje verden, og *vice versa*. For mer å rendyrke effekten av de økonomiske ressursene har vi i figur 7 beregnet D-indeksen for ulike segmenter av ikke-vestlige innvandrere etter størrelsen på inntekten og formuen (i intervaller på 50 000 kroner). Vi finner at D-verdiene synker med økende familieinntekt og -formue per forbruksenhet, men langsommere enn vist på figur 4 og 5. Nedgangen i D-indeksen er gjennomsnittlig under ett poeng ved en økning i inntekten eller formuen på 10 000 kroner.

Heller ikke her er imidlertid variasjonen i landbakgrunn helt eliminert. Relativt flere somaliere, tyrkere og marokkanere befinner seg f.eks. i de nederste inntekts- og formuessegmentene, mens relativt flere polakker, ungarere, kinesere, indere og japanere befinner seg i de øverste segmentene.[3]

Figur 7. Dissimilaritetsindeks[1] etter intervaller av familieinntekt og -formue per forbruksenhet for ikke-vestlige innvandrere bosatt i Oslo per 1.1.1998

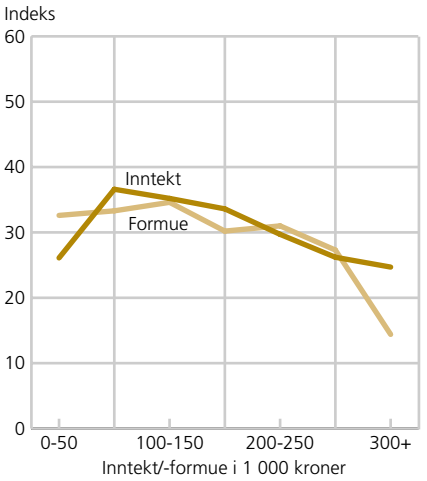

[1] Referansegruppe: nordmenn (ikke oppdelt i segmenter etter inntekt og formue).
Kilde: Befolkningsstatistikk og Inntektsstatistikk.

At ikke segregasjonen synker raskere ved økt inntekt og formue, tyder på at det også er andre forhold enn de rent økonomiske som påvirker valget av bosted. Det kan f.eks. være at kjennskap til ledige boliger formidles gjennom etniske nettverk, at nærhet til familie og venner og lokal tilgang til religiøse og etniske tjenester er av spesiell betydning, at innvandrere utsettes for diskriminering i deler av boligmarkedet, og at bosettingen av flyktninger er influert av lokale myndigheters beslutninger og rutiner.

I et annet arbeid har vi sannsynliggjort at økonomiske forhold i alt "forklarer" om lag en tredjedel av ikke-vestlige innvandreres segregasjon fra nordmenn per 1.1.1993 (Blom 1999b). Foreløpige beregninger, som vil bli publisert senere, antyder at andelen nærmer seg 40 prosent i 1998.[4]

Virkninger av bokonsentrasjon for innvandrernes integrasjon

Hvis det ikke hadde eksistert forestillinger om virkningen av bokonsentrasjoner for innvandrernes muligheter til å klare seg i samfunnet og eventuelt for samfunnet selv, ville det vært mindre interessant å studere etnisk segregasjon. Slike forestillinger fins det imidlertid mange av, og de vanligste av dem framhever negative aspekter, slik som isolasjon, forsterkede fattig-

domsproblemer, svekket vedlikehold av boligmassen, økt kriminalitet og gjengdannelser (Massey og Denton 1993, Galster, Metzger og Waite 1999).

Men det fins også forskere som framhever positive virkninger av at innvandrere bor tett sammen. Slike positive aspekter kan være styrkede bånd innvandrerne imellom, tilgang til gjensidig hjelp til å klare fremmede og av og til fiendtlige omgivelser, lettere adgang til å videreføre kulturelle og religiøse tradisjoner, bedre grunnlag for å etablere etniske bedrifter som betjener landsmenn osv. (Özüekren og Kempen 1997, Diken 1993, Diken og Hamburger 1993, Boal 1976). Det hevdes også at det først er når innvandreren har en trygg forankring i et miljø "blant sine egne", at han eller hun får kraft og "selvtillit" nok til å vende seg aktivt utad mot storsamfunnet og søke integrering (Nordisk Ministerråd 1996, Jeppesen 1997, 2000).

De mest negative beskrivelsene av virkningen av etniske bokonsentrasjoner er gjerne basert på amerikanske data og knyttet til situasjonen for den svarte befolkningen i landet. I europeisk sammenheng er forskere mer forsiktige med å trekke for bastante konklusjoner (jf. Geerdsen, Heinesen og Hummelgaard 1999).

Dårligere språklæring?

En påstand som likevel hyppig forekommer, er at innvandrertett bosetting bidrar til å redusere innvandrernes mulighet til å lære seg majoritetsspråket i landet de har flyttet til og/eller vokst opp i. Påstanden gjøres gjeldende både for personer som var voksne da de innvandret og for dem som kom til landet som små barn eller ble født i vertslandet. Tanken er at dersom innvandrerne omgir seg med mange som ikke benytter majoritetsspråket, vil de få mindre behov for og mulighet til selv å ta i bruk språket. Det vil bli færre møter mellom majoritets- og minoritetsbefolkningen hvor det vil være aktuelt å benytte majoritetsspråket. For innvandrerbarna er det i tillegg snakk om sammensetningen av befolkningen på skolen. Fordi innvandrere fra Asia, Afrika og Latin-Amerika gjennomgående får flere barn enn majoritetsbefolkningen, blir sammensetningen av barnebefolkningen gjerne skjevere enn sammensetningen av hele befolkningen.

Det er stor grad av enighet om at beherskelse av majoritetsspråket er en nøkkel til integrering for innvandrerne i det nye samfunnet (se f.eks. litteraturgjennomgang i Raaum 1999). Betydningen av å beherske majoritetsspråket for innvandrernes sysselsetting er også påvist i Norge (Blom 1998). Politisk deltakelse vil likeledes trolig kreve kjennskap til språket som snakkes i landet. Det er således ikke et uvesentlig handikap dersom bosetting i innvandrertette områder bidrar til at språkbeherskelsen blant voksne innvandrere og deres barn blir dårligere. For barna vil dårlig beherskelse av majoritetsspråket dessuten være en faktor som vanskeliggjør videre utdanning.

Ved hjelp av representative levekårsdata vil vi undersøke om det å være bosatt i innvandrertette områder går sammen med svakere beherskelse av norsk språk og mindre kontaktflate med nordmenn. I undersøkelsen Levekår blant innvandrere 1996 er det data om språkbeherskelse, vennskap med nordmenn og vennskap mellom innvandrerbarn og norske barn. Registeropplysninger om andelen ikke-vestlige innvandrere i området (grunnkretsen) der intervjupersonen er bosatt, er koplet til dataene. Ferdighet i majoritetsspråket og etablering av vennskap med nordmenn forutsetter åpenbart at innvandreren har oppholdt seg en viss tid i landet. Vi har også vist at

Figur 8. Fire indikatorer på ferdighet i norsk og sosial kontakt med nordmenn, etter andelen ikke-vestlige innvandrere i intervjupersonens boområde (grunnkrets). Innvandrere fra åtte ikke-vestlige land, 16-70 år, bosatt i Oslo. Prosent

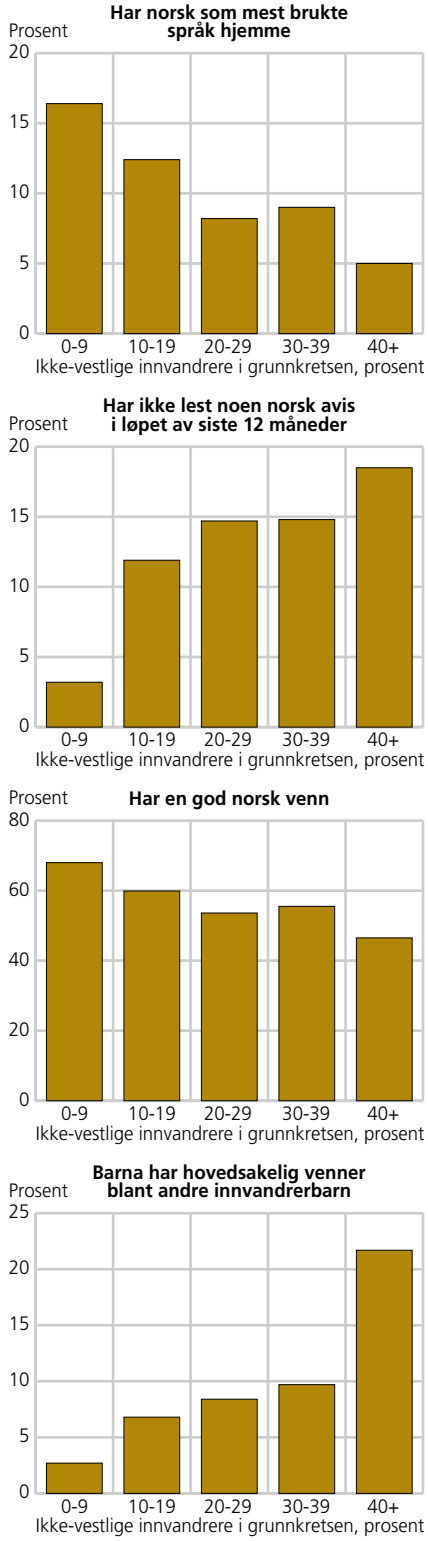

[1] Gjelder bare innvandrere med barn under 16 år i husholdningen.

Kilde: Levekår blant innvandrere 1996.

innvandrere med kort botid oftere bor i bestemte områder av byen (særlig indre øst) enn i andre områder (Blom 1999a). Derfor er det nødvendig å kontrollere for botiden i modellen.

Innvandrerandelen *har* betydning

Som indikatorer på språkbeherskelse bruker vi andelen som oppgir at norsk er det språket de snakker mest hjemme og andelen som oppgir at de aldri har lest en norsk avis de siste 12 månedene. Som indikatorer på sosial kontakt med nordmenn bruker vi et spørsmål om innvandreren har en god norsk venn og - dersom det er barn i husholdningen - om barna hovedsakelig har venner med samme språk- eller innvandrerbakgrunn som dem selv. Både for språkbeherskelse og sosial kontakt har de to indikatorene "motsatt fortegn".

Figur 8 viser at de fire indikatorene varierer betydelig etter den ikke-vestlige innvandrerandelen i grunnkretsen der personene er bosatt. Jo høyere innvandrerandelen på bostedet er, desto lavere er andelen som bruker norsk språk hjemme og desto høyere er andelen som ikke leser norske aviser. Jo høyere innvandrerandelen på bostedet er, desto lavere er likeledes andelen som har en god norsk venn og desto høyere er andelen hvis barn hovedsakelig har andre innvandrerbarn som lekekamerater. Sammenhengen er langt på vei jevnt stigende eller jevnt synkende. De største prosentdifferansene mellom ytterkategoriene forekommer for de to indikatorene på sosial kontakt med nordmenn.

Ved hjelp av logistisk regresjon kan det vises at effekten av innvandrerandelen på bostedet på de fire indikatorene er statistisk signifikant selv ved kontroll for personenes botid. Dette styrker oppfatningen om at etniske bokonsentrasjoner har negative virkninger, også i små europeiske byer som Oslo, i den forstand at konsentrasjonene bremser innvandrernes tilegnelse av majoritetsspråket og deres mulighet til sosial kontakt og vennskap med nordmenn.

Hva kommer først, valget av bosted eller språkferdigheten?

Et problem i denne sammenhengen er spørsmålet om årsaksretningen. Kan vi gå ut fra at årsaksretningen går fra sammensetningen av befolkningen på bostedet til språkbeherskelsen og kontakten med nordmenn? Eller kan det like gjerne tenkes at årsaksretningen er den motsatte, at det er innvandrere med god kontakt med nordmenn og gode ferdigheter i norsk som lettest får innpass i områder hvor det bor mange nordmenn?

Så lenge vi bare har tverrsnittsdata fra ett tidspunkt til rådighet, er det vanskelig å uttale seg absolutt sikkert om dette. Ettersom tendensen blant ikke-vestlige innvandrere til å flytte er stor, større enn for øvrige folkegrupper, vil det alltid kunne tenkes at det som i én omgang framstår som en følge, i neste omgang fungerer som en årsak.

Det gjøres lite ut av spørsmålet om årsaksretningen i faglitteraturen. Flere større studier av innvandreres bruk av majoritetsspråket lar andelen av utenlandsk opprinnelse i innvandrernes bostedsområde, uproblematisk inngå som en av flere bakgrunnsfaktorer. Gjennomgående finner en at jo større innvandrerandelen er, desto svakere er innvandrernes språkbeherskelse (Chiswick og Miller 1996, 1999, Espenshade og Fu 1997). Men også mer antropologisk baserte feltstudier konkluderer med at det foreligger

sammenhenger av dette slag. Her har ventelig forskeren lettere for å forholde seg til tidsdimensjonen og dermed bedre forutsetninger for å uttale seg om kausalretningen i den rapporterte sammenhengen (Ballard 1990). Enkelte studier formidler også innvandrernes egne oppfatninger om hva som påvirker deres eller deres barns ferdighet i majoritetsspråket. Det forekommer ikke sjelden at innvandrerne selv gir uttrykk for at størrelsen på innslaget av majoritetsbefolkningen i nabolaget er av betydning for tilegnelsen av majoritetsspråket (Alvén 2000, Alvén og Johnsson 1999, Melchior 1980, Özüekren 1992, Schmidt og Jakobsen 2000).

Vi konkluderer derfor med at vi ikke har altfor store betenkeligheter med å tolke sammenhengen mellom innvandrerandelen i en persons nærmeste bostedskrets (A) og omfanget av vedkommendes språkbeherskelse (B) og kontakt med majoritetsbefolkningen (C) som at det foreligger en årsakssammenheng fra (A) til (B) og fra (A) til (C). Vi vil likevel ikke utelukke at det også fins muligheter for at ferdighet i majoritetsspråket og kontakt med nordmenn har øvd innflytelse på valget av bosted og dermed også den etniske sammensetningen av grunnkretsen hvor personen er bosatt.

Økonomisk utjevning gir mindre segregasjon

Selv om antallet og andelen ikke-vestlige innvandrere i Oslo ble mer enn doblet i løpet av 12 år, og segregasjonen fra nordmenn helt tiden har økt, er segregasjonsnivået blant ikke-vestlige innvandrere fortsatt ikke spesielt høyt. I internasjonal målestokk må det betegnes som moderat. De siste par årene er det tegn til at segregasjonen flater ut for enkelte innvandrergrupper, men for ikke-vestlige innvandrere samlet går segregasjonsgraden fortsatt opp. Dette skyldes at økningen i andelen ikke-vestlige innvandrere i drabantbyene kompenserer for nedgangen i andelen i indre øst.

Innvandrergrupper med høy inntekt og formue og lang botid er mindre segregert fra nordmenn enn innvandrere med lav inntekt og formue og kort botid. Dette henger for en del sammen med at førstnevnte innvandrere fortrinnsvis er fra vestlige og øst-europeiske land, mens sistnevnte er fra land i den tredje verden. Funnet indikerer likevel at ikke-vestlige innvandrere med tiden vil bli mindre bostedsmessig segregert fra nordmenn hvis de nærmer seg nordmenn med hensyn til inntekt og formue. Det kan imidlertid ta lang tid.

Det synes ellers ikke å være uten betydning om innvandrere hovedsakelig omgir seg med andre innvandrere eller om de bor i områder hvor langt de fleste er nordmenn. Betingelsene for å lære norsk og etablere vennskap med nordmenn synes å være bedre i områder hvor innslaget av andre ikke-vestlige innvandrere er lite.

1. Overrepresentert/underrepresentert betyr at andelen av den bestemte innvandrergruppen som befinner seg i bydelen, er hhv. større/mindre enn andelen av byens nordmenn som befinner seg i bydelen.

2. Botid for andregenerasjonsinnvandrere faller sammen med levealder. Å inkludere disse i beregningen av gjennomsnittlig botid ville gi et misvisende bilde av botiden for innvandrergrupper med store barnekull født i Norge.

3. Fullstendig kontroll for landbakgrunn kan vanskelig oppnås fordi det fort blir for få enheter når én nasjonalitetsgruppe deles i segmenter etter inntekt og formue.

4. Metoden som er benyttet i disse beregningene, kalles indirekte standardisering; se f.eks. Peach 1996.

Litteratur

Alvén, Fredrik (2000): Med platser som utgångspunkt för integration, *Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift*, 30, Maj 2000: 3-22.

Alvén, Fredrik og Mats Johnsson (1999): Segregerat boende som plattform för integration, Magisteruppsats ved Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Lunds Universitet, GEG 404, nr. 32.

Andersson-Brolin, Lillemor (1984): *Etnisk bostadssegregation*, Byggforskningsrådet, Stockholm.

Ballard, Roger (1990): "Migration and kinship: the differential effect of marriage rules on the process of Punjabi migration to Britain", in Colin Clarke, Ceri Peach and Steven Vertovec (eds.): *South Asians Overseas. Migration and ethnicity*, Cambridge University Press, Cambridge.

Blom, Svein (1995): *Innvandrere og bokonsentrasjon i Oslo*, Rapporter 95/32, Statistisk sentralbyrå.

Blom, Svein (1997a): "Bokonsentrasjon blant innvandrere i Oslo", i Vassenden, Kåre (red.): *Innvandrere i Norge*. Statistiske analyser 20, Statistisk sentralbyrå: 86-90.

Blom, Svein (1997b): "Tracing the integration of refugees in the labour market. A register approach", i *Statistical Journal of the United Nations ECE*, vol 14. (3): 243-265.

Blom, Svein (1998): *Levekår blant ikke-vestlige innvandrere i Norge*, Rapporter 98/16, Statistisk sentralbyrå.

Blom, Svein (1999a): "Residential Concentration Among Immigrants in Oslo". *International Migration*, vol. 37 (3): 617-641.

Blom, Svein (1999b): "Some aspects of immigrant residential concentration in Oslo - time trends and the importance of economic causes", paper presentert ved 13. Nordiske Demografiske Symposium i Umeå 15.-17.8. 1999 og ved Nordisk by- og boligforskningsseminar i Oslo 18.-19.11.1999 (revidert versjon).

Boal, F.W. (1976): "Ethnic Residential Segregation", i D.T. Herbert og R.J. Johnston (eds.): *Social Areas in Cities, volume 1: Spatial Processes and Form*. John Willey & Sons, London.

Chiswick, Barry R. og Paul W. Miller (1996): "Ethnic networks and language proficiency among immigrants", *Journal of Population Economics*, vol. 9: 19-35.

Chiswick, Barry R. og Paul W. Miller (1999): "Language skills and earnings among legalized aliens", *Journal of Population Economics*, vol. 12: 63-89.

Diken, Bülent (1993): "Den tyrkiske ghetto", *Byplan* 1/1993: 24-27.

Diken, Bülent og Charlotte Hamburger (1993): "Fra repressiv toleranse til åben diskrimination i ghettodebatten", *Grus*, nr. 40: 23-47.

Djuve, Anne Britt og Kåre Hagen (1995): "*Skaff meg en jobb!". Levekår blant flyktninger i Oslo*. Fafo-rapport 184, Oslo.

Djuve, Anne Britt og Kåre Hagen (1997): "Etnisk segregasjon og sosiale kontaktflater", Ottar Brox (red.): *Tett eller spredt. Om innvandrernes bosettingsmønster i Norge*, Tano Aschehoug, Oslo:63-81.

Duncan, Otis Dudley og Beverly Duncan (1995): "A Methodological Analysis of Segregation Indexes", *American Sociological Review*, vol. 20: 210-217.

Epland, Jon (1998): Inntekt etter skatt. Revisjon av inntektsregnskapet i inntekts- og formues-undersøkelsen for husholdninger, Notater 98/43, Statistisk sentralbyrå

Espenshade, Thomas J. og Haishan Fu (1997): "An Analysis of English-Language Proficiency among U.S. Immigrants", *American Sociological Review*, vol. 62 (April): 288-305.

Galster, George C., Kurt Metzger og Ruth Waite (1999): "Neighborhood Opportunity Structures and Immigrants' Socioeconomic Advancement", Journal of Housing Research, vol. 10 (1): 95-127.

Geerdsen, Lars Pico, Eskil Heinesen og Hans Hummelgaard (1999): "Nærmiljøet og den sociale arv", *Social Forskning, Temanummer: Social arv*, December '99: 66-71.

Gulløy, Elisabeth, Svein Blom og Agnes Aall Ritland (1997): Levekår blant innvandrere 1996. Dokumentasjonsrapport med tabeller, Notater 97/6, Statistisk sentralbyrå.

Jeppesen, Kirsten Just (1997): "Etniske bydele - en trussel mod velfærdssamfundet?", i Hegland, Tore Jacob m.fl. (red.): *Sammenbrud eller sammenhold? Nogle udviklingstendenser for velfærdssamfundet*, Akademisk Forlag, København: 105-116.

Jeppesen, Kirsten Just (2000): "Hvor mange eller få?", *Social Forskning, Temanummer: Etniske minoriteter i velfærdssamfundet,* December 2000:4-9.

Kirkeberg, Mads Ivar (1997): "Inntekt", i Vassenden, Kåre (red.): *Innvandrere i Norge*. Statistiske analyser 20, Statistisk sentralbyrå: 133-146.

Massey, Douglas S.(1985): "Ethnic residential segregation: a theoretical synthesis and empirical review", *Sociology and Social Research*, vol. 69 (3): 315-350.

Massey, Douglas S. og Nancy A. Denton (1993): *American Apartheid. Segregation and the Making of the Underclass.* Harvard University Press, Cambridge and London.

Melchior, Marianne (1990): *Flyktninge i Danmark*, Socialforskningsinstituttet, Rapport 90:1, København.

Nordisk Ministerråd (1996): *Indvandreres og flyktninges bokoncentrationer i Danmark, Norge, Sverige og Finland*, TemaNord 1996:584.

Oslo kommune (1998): *Statistisk årbok for Oslo 1998,* 98. årgang.

Oslo kommune (2001): *Innvandrerbefolkningen i bydelene pr. 01.01.2000*. Oslo-statistikken, Notat 8/2000.

Peach, Ceri (1996): "Does Britain have ghettos?", *Transactions of the Institute of British Geographers*, NS volume 21: 216-235.

Raaum, Oddbjørn (1999): Returns to Education and Norwegian Language Skills among Immigrants in Norway. Paper presentert ved Forskermøtet 1999, BI/SF, Oslo 4.-5.1.1999.

Schmidt, Garbi og Vibeke Jakobsen (2000): *20 år i Danmark. En undersøkelse af nydanskeres situation og erfaringer*. Socialforskningsinstituttet 00:11, København.

Özüekren, Sule A. (1992): *Turkish Immigrant Housing in Sweden. An Evaluation of Housing Conditions in a Stockholm Suburb*, The National Swedish Institute for Building Research, Research Report SB: 47, Gävle.

Özüekren, Sule og Ronald van Kempen (1997): "Explaining conditions and housing market positions", i Özüekren, Sule og Ronald van Kempen (eds.): *Turks in European cities: housing and urban segregation*, European Research Centre on Migration and Ethnic Relations, Utrecht University: 12-29.

Vassenden, Kåre (red.) (1997): *Innvandrere i Norge*. Statistiske analyser 20, Statistisk sentralbyrå.

Innvandrerbarn i barnevernet - oftere hjelp, men færre under omsorg

Det iverksettes oftere barnevernstiltak overfor innvandrerbarn enn til "norske" barn. Særlig gjelder dette andregenerasjonsinnvandrere. Innvandrere mottar oftest tiltak av forebyggende karakter, mens omsorgsovertakelser skjer oftere blant "norske" barn. Også begrunnelser for tiltakene varierer mellom gruppene.

Trygve Kalve

I det følgende skal vi se nærmere på bruken av barnevernstiltak og grunnlaget for iverksettelsen av disse. I en sammenligning av "norske" barn og innvandrerbarn har vi valgt å skille mellom førstegenerasjons-[1] og andregenerasjonsinnvandrerbarn[2]. Dette er nødvendig på bakgrunn av store forskjeller i gruppenes størrelse og sammensetning.

Per 1.1.2000 var det vel 17 600 førstegenerasjonsinnvandrere under 20 år, mot vel det dobbelte, 37 800 andregenerasjonsinnvandrere. Også når det gjelder sammensetning var gruppene svært forskjellige. Vel halvparten av alle førstegenerasjonsinnvandrerbarn i Norge kom fra europeiske land (52 prosent), mens bare ett av seks barn (16 prosent) i andregenerasjonsgruppa hadde europeisk bakgrunn (se figur 1). En annen stor forskjell er andelen barn fra asiatiske land (her inkludert Tyrkia). Mens barn med asiatiske foreldre talte nær én av tre (31 prosent) blant førstegenerasjonsinnvandrerne, var to av tre (65 prosent) i andregenerasjonsgruppa fra denne verdensregionen. Andelen barn med foreldre fra Sør- og Mellom-Amerika var tilnærmet den samme i de to gruppene, mens det var en høyere andel barn med afrikansk bakgrunn blant andregenerasjonsinnvandrere enn i førstegenerasjon. Både første- og andregenerasjonsinnvandrere besto av barn fra svært ulike land og kulturer, og per 1.1.2000 var henholdsvis 155 og 157 land representert i de to gruppene av innvandrerbarn uten flyktningbakgrunn i Norge.

Figur 1. Innvandrerbarn uten flyktningbakgrunn 0-19 år, etter landbakgrunn. Per 1.1.2000

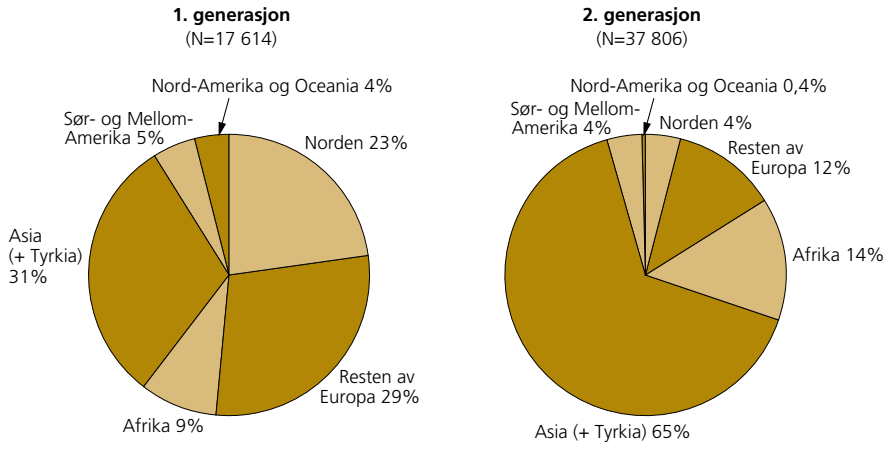

Kilde: Prosjektet Innvandrerbarn.

***Trygve Kalve** er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (trygve.kalve@ssb.no).*

Figur 2. Innvandrerbarn uten flyktning-bakgrunn med tiltak per 1 000 barn 0-19 år, etter type tiltak og landbakgrunn. Per 31.12.1999

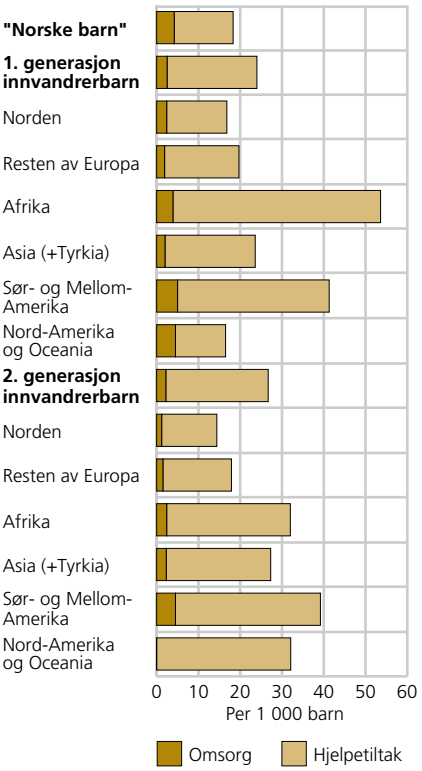

Kilde: Prosjektet Innvandrerbarn.

I begge gruppene var det flest barn med pakistansk bakgrunn. I absolutte tall var det henholdsvis 1 800 og 8 300 pakistanske barn og unge blant første- og andregenerasjonsinnvandrere, det vil si nær fem ganger så mange barn med pakistansk tilknytning i sistnevnte gruppe. De ti største gruppene blant førstegenerasjonsinnvandrere var i nevnte rekkefølge; pakistanere, svensker, jugoslaver, dansker, islendinger, tyrkere, tyskere, amerikanere, briter og thailendinger. Til sammen utgjorde disse om lag halvparten (53 prosent) av alle barn og unge i denne gruppa. Tilsvarende var de ti største gruppene blant andregenerasjonsinnvandrere barn med bakgrunn fra: Pakistan, Vietnam, Tyrkia, Sri Lanka, Somalia, India, Marokko, Jugoslavia, Iran og Chile. Disse talte sju av ti (71 prosent) av barna i denne gruppa.

Hvem mottar hjelp fra barnevernet?

Både målt i absolutte tall og som klientrater per 1 000 barn i alderen 0-19 år var det flest barnevernsklienter i andregenerasjonsinnvandrere (se tabell 1). Sammenlignet med "norske" barn var det relativt flere barn som hadde tiltak både i første- og andregenerasjonsinnvandrergruppa. Høyest klientrate finner vi blant andregenerasjonsinnvandrere, der barnevernstiltak var iverksatt overfor 27 per 1 000 barn ved utgangen av 1999. Tilsvarende tall for førstegenerasjonsinnvandrere og "norske" barn var henholdsvis 24 og 18 per 1 000 barn 0-19 år. Vi skal nå se nærmere på bruken av barnevernstiltak fordelt etter verdensregioner og type tiltak. Tiltakene inndeles enklest i hjelpetiltak og omsorgstiltak[3].

Som vi ser av figur 2, varierte fordelingen av hjelpetiltak versus omsorgstiltak mye mellom de tre analysegruppene, og i tillegg var det store forskjeller i bruk av tiltak til barn fra ulike verdensregioner *innen* første- og andregenerasjonsinnvandrergruppene. En sammenligning *mellom* gruppene viser at andregenerasjonsinnvandrere, som samlet sett hadde den høyeste klientraten, hadde relativt få barn under omsorg. Her var det altså hyppig bruk av hjelpetiltak som preget bildet. Blant "norske" barn derimot, som hadde den laveste klientraten, er bildet et annet. Her fant vi den høyeste klientraten av barn under omsorg, men relativt sjelden bruk av hjelpetiltak. Førstegenerasjonsinnvandrerne plasserte seg et sted imellom, med flere barn som mottok hjelpetiltak og færre under omsorg enn det vi fant blant "norske" barn.

Høye klientrater blant barn fra Afrika og Sør- og Mellom-Amerika

Blant førstegenerasjonsinnvandrere var det særlig barn fra afrikanske land og barn fra Sør- og Mellom-Amerika som fikk hjelp fra barnevernet i form av hjelpetiltak. I førstnevnte gruppe, som utgjorde 9 prosent av alle klientene i førstegenerasjonsinnvandrergruppa, mottok 54 per 1 000 barn barnevernstiltak. Dette er tre ganger høyere enn den klientraten vi fant blant "norske" barn. Barn under omsorg lå imidlertid lavere enn blant de "norske" barna også i denne gruppa. Med andre ord en utstrakt bruk av hjelpetiltak. Blant afrikanske barn i andregenerasjonsinnvandrergruppa var det langt færre som mottok hjelp fra barnevernet, 32 per 1 000 barn

Tabell 1. Barn i befolkningen og barn med tiltak 0-19 år i første- og andregenerasjons-innvandrere, etter verdensregioninndeling. Absolutte tall og per 1 000 barn. Per 1.1.2000

	Førstegenerasjon			Andregenerasjon		
Verdensregioner	Antall barn	Antall klienter	Per 1 000 barn	Antall barn	Antall klienter	Per 1 000 barn
Norden	4 104	69	17	1 671	24	14
Resten av Europa	5 132	101	20	4 687	84	18
Afrika	1 531	82	54	5 433	174	32
Asia (+Tyrkia)	5 380	127	24	24 532	669	27
Mellom- og Sør-Amerika	800	33	41	1 327	52	39
Nord- America og Oseania	667	11	16	156	5	32
Barn i alt	17 614	423	24	37 806	1 008	27

(se figur 2), og omsorgsraten er her betydelig lavere enn den vi fant blant "norske" barn. Det kan derfor se ut til at afrikanske barn som er født og oppvokst i Norge, har mindre behov for hjelp, enn de som flytter til Norge som barn (barn med flyktningbakgrunn inngår som tidligere nevnt ikke i analysen).

Barn med bakgrunn fra Sør- og Mellom-Amerika hadde relativt høye klientrater enten de tilhørte første- eller andregenerasjonsinnvandrere, henholdsvis 41 og 39 per 1 000 barn mottok tiltak. Gruppene er imidlertid små og utgjorde bare 5 og 4 prosent av klientene i de to gruppene.

Når vi finner klientrater som er to eller tre ganger høyere enn gjennomsnittet, gir dette lett assosiasjoner i retning av at svært mange barn mottar tiltak. Det blir derfor viktig å ha in mente at sjøl blant afrikanske barn i førstegenerasjonsinnvandrergruppa, der vi fant den høyeste klientraten, var det hele 94 prosent av gruppa som *ikke* mottok tiltak fra barnevernet ved utgangen av 1999.

Barn fra Asia (inkl. Tyrkia), som er den største gruppa med henholdsvis 31 prosent av førstegenerasjonsbarna og 65 prosent av andregenerasjonsgruppa, skiller seg først og fremst ut ved at få barn var under omsorg. For førstegenerasjonsinnvandrere lå omsorgsraten under halvparten av den vi fant blant "norske" barn, og også for andregenerasjonsinnvandrere var omsorgsraten svært lavt. En gruppe som det knytter seg spesiell interesse til først og fremst fordi de er mange, men også på grunn av medieoppslag om A- og B-gjengen, er innvandrerbarn med pakistansk bakgrunn. Både blant første- og andregenerasjonsinnvandrerne fant vi relativt lave klientrater, henholdsvis 17 og 20 per 1 000 barn hadde barnevernstiltak. Dette er tilnærmet samme nivå som for "norske" barn. Det spesielle for barn med pakistansk bakgrunn er at svært få av barna var under omsorg, og i andregenerasjonsinnvandrergruppa, hvor omsorgsraten var lavest, var tallet på barn under omsorg i forhold til barn og unge i befolkningen under halvparten av det vi fant blant "norske" barn.

Behovet for hjelp varierer med alder

Iverksetting av barnevernstiltak varierer med alder, *mellom* de tre analysegruppene, og det var også store forskjeller i klientrater *innen* hver enkelt gruppe. Antall barn under omsorg målt per 1 000 barn var lavest blant de yngste barna, de i førskolealder, og økte med alder. Dette mønsteret går igjen både blant innvandrere og "norske" barn.

Førskolebarn: Store forskjeller mellom innvandrergruppene

Av de tre gruppene er det andregenerasjonsinnvandrerne som har høyest klientrate blant barn i førskolealder (0-5 år). Her mottok 23 per 1 000 barn tiltak fra barnevernet, mot henholdsvis 14 og 11 blant "norske" barn og førstegenerasjonsinnvandrere (se figur 3). I denne aldersgruppa er det stor forskjell med hensyn til bruk av barnevernstiltak. Sammenlignet med førstegenerasjonsinnvandrere, var dobbelt så mange barn i andregenerasjon registrerte med tiltak. Stort sett er det snakk om hjelpetiltak, det vil si tiltak av forebyggende karakter. Men hvorfor forskjellen i klientrater er så stor mellom første- og andregenerasjonsinnvandrere er vanskelig å gi svar på. Vi finner i tillegg, noe overraskende, at ingen førstegenerasjonsinnvandrerbarn i alderen 0-5 år var under omsorg ved utgangen av 1999. Sammenligner vi klientratene til "norske" barn med andregenerasjonsinnvandrere, så

Figur 3. Barn med tiltak per 1 000 barn i ulike aldersgrupper, etter barnas bakgrunn og type tiltak. Per 31.12.1999

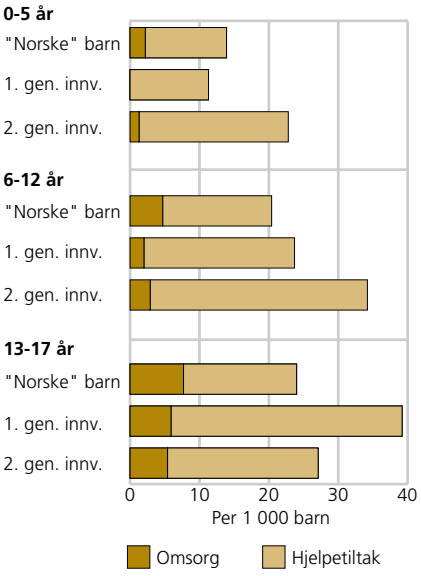

Kilde: Prosjektet Innvandrerbarn.

har sistnevnte langt flere barn med tiltak, men likevel færre omsorgsovertakelser enn det vi fant blant "norske" barn. Blant førstegenerasjonsinnvandrerbarn i førskolealder var klientraten for gutter og jenter tilnærmet lik, mens det for andregenerasjon var flest jenter med tiltak. Dette bryter med det vi kan forvente, ettersom mønsteret har vært at gutter oftere mottar hjelp, noe vi også fant blant de "norske" barna.

Hvilke barnevernstiltak gis til førskolebarn? De to hyppigst brukte tiltakene var barnehageplass og besøkshjem. Ved utgangen av 1999 var seks av ti klienter i førskolealder fra første- og andregenerasjonsinnvandrergruppene registrerte med barnehageplass, og én av seks i de respektive gruppene var innvilget besøkshjem. Blant "norske" barnevernsklienter i førskolealder er også barnehageplass det tiltaket som oftest blir brukt. Vel halvparten (53 prosent) var tildelt barnehageplass. Tre av ti hadde besøkshjem.

Barn i skolealder: Mange andregenerasjonsinnvandrerbarn med tiltak, men flest "norske" barn under omsorg

Også blant skolebarn i alderen 6-12 år var det blant andregenerasjonsinnvandrerbarna vi fant den høyeste klientraten. Hele 34 per 1 000 barn mottok tiltak, mot henholdsvis 24 og 20 per 1 000 blant førstegenerasjonsinnvandrere og "norske" barn. Den relativt høye klientraten blant andregenerasjonsinnvandrere skyldes hyppig bruk av hjelpetiltak (se figur 3), men gruppa hadde, som vi ser, langt færre barn under omsorg sammenlignet med "norske" barn. Den laveste andelen barn under omsorg fant vi blant førstegenerasjonsinnvandrere, som har en omsorgsrate som er under halvparten av den vi fant blant "norske" barn i samme aldersgruppe. I alle tre gruppene mottok guttene oftere tiltak enn jentene.

De to mest brukte hjelpetiltakene til barn i skolealder var besøkshjem og støttekontakt. Hver tredje "norske" barnevernsklient i denne aldersgruppa (36 prosent) hadde besøkshjem, mot henholdsvis 27 og 22 prosent blant første- og andregenerasjonsinnvandrere. Når det gjelder bruk av støttekontakt er bildet et annet. Her hadde hver sjette "norske" klient (17 prosent) støttekontakt, mot hver fjerde av klientene i første- og andregenerasjonsgruppene.

Tenåringene: Høyest andel med tiltak blant førstegenerasjon, men flest "norske" under omsorg

Blant tenåringene i alderen 13-17 år var det, noe overraskende, førstegenerasjonsinnvandrere som hadde den høyeste klientraten. Her mottok 39 per 1 000 unge tiltak, mot henholdsvis 27 og 24 per 1 000 blant andregenerasjonsinnvandrere og "norske" barn. Blant førstegenerasjonsinnvandrere registrerer vi hyppig bruk av hjelpetiltak (se figur 3), men også omsorgsraten var vesentlig høyere enn det gruppa hadde i yngre aldersgrupper. Omsorgsraten var imidlertid her, som i de andre aldersgruppene, høyest blant "norske" barn.

De vanligste barnevernstiltakene til ungdom var fosterhjem, støttekontakt og besøkshjem. Hver tredje "norske" barnevernsklient i denne aldersgruppa var plassert i fosterhjem ved utgangen av 1999. Blant innvandrerungdom med barnevernstiltak var henholdsvis 17 prosent i førstegenerasjonsgruppa og 16 prosent blant andregenerasjonsinnvandrere plasserte i fosterhjem. For alle tre gruppene var støttekontakt oftere brukt enn besøkshjem.

Hvorfor blir barnevernstiltak iverksatt?

Barnevernsstatistikken skiller i dag mellom 13 ulike grunnlag for å iverksette tiltak for barn og unge, og her kan flere alternativer være krysset av i samme sak. Det som registreres som *grunnlag for vedtak* avspeiler på mange måter hva sosialarbeideren definerer som problemet i familien. Sagt på en annen måte; her kan vi lese ut av statistikken hva som gjør det nødvendig å sette inn tiltak "*for å sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp og omsorg til rett tid*" for å sitere barnevernslovens formålsparagraf.

Forsker Sten-Erik Clausen, som har gjort en analyse av longitudinelle data fra barnevernsstatistikken 1990-1997 (Clausen 2000), skiller mellom følgende fire "typer" av barnevernsklienter[4]: "de hjelpetrengende" barna, "de forsømte" barna, "de mishandlede" barna og "avvikerne". Den sistnevnte gruppa er barn og unge med atferdsproblemer og/eller rusproblemer. Vi skal i fortsettelsen se nærmere på om innvandrerbarn skiller seg fra "norske" barn når det gjelder grunnlag for barnevernstiltak[5] og hvilke av "gruppene" majoriteten av barnevernsklienter havner i .

"De hjelpetrengende" barna.

Dette er en betegnelse som er nært knyttet opp til det forebyggende barnevernet, og den sier *ikke* at barna i denne gruppa er *mer hjelpetrengende* enn de barna vi finner i de andre tre klientgruppene. Snarere tvert imot; barnevernet er her på tilbudssiden og kan tilby familiene hjelpetiltak etter barnevernsloven (BVL) § 4-4. De tiltak klientene mottar er ifølge Clausen (2000), følgende: Barnehageplass, avlastningshjem, hjemmekonsulent, og fritidsaktiviteter. Dette er relativt enkle barnevernstiltak og vurdering av foreldrenes egnethet er ikke et aktuelt tema. Dessuten er tiltakene langt billigere enn f.eks. dyre fosterhjems- og institusjonplasser.

For alle tre gruppene var "*forholdene i hjemmet, særlige behov*" det alternativet som oftest var krysset av som grunnlag for å iverksette tiltak. Likevel er det store forskjeller mellom gruppene. Blant de "norske" barna var dette oppgitt som grunnlag for 37 prosent av klientene (se tabell 2). Tilsvarende tall for første- og andregenerasjonsinnvandrere var henholdsvis 46 og 57 prosent. Kategorien "*barnet funksjonshemmet*" var derimot bare oppgitt som grunnlag for 1-2 prosent av klientene i hver av de tre gruppene.

Vi får her en indikator på hvor stor andel av barnevernsklientene som omfattes av barnevernets tilbudsside, der den primære oppgaven er å sikre barn og unge gode oppvekstvilkår. Et mål med hjelpetiltakene vil være å

Tabell 2. Barn med tiltak per 31.12.1999, etter grunnlag for tiltak. Prosent og per 1 000 barn

Grunnlag for tiltak	"Norske" barn	Første-generasjons-innvandrerbarn	Andre-generasjons-innvandrerbarn	"Norske" barn	Første-generasjons-innvandrerbarn	Andre-generasjons-innvandrerbarn
		Prosent			Per 1 000 barn	
De hjelpetrengende barna						
Forholdene i hjemmet, særlige behov	37	46	57	6,8	11,0	15,2
Barnet funksjonshemmet	2	1	2	0,4	0,2	0,6
De forsømte barna						
Foreldres manglende omsorgsevne	21	17	16	3,9	4,0	4,2
Foreldres rusmisbruk	15	2	2	2,8	0,5	0,6
Foreldres psykiske lidelse	11	7	11	1,9	1,7	3,0
Foreldre døde	1	2	1	0,2	0,5	0,2
De mishandlede barna						
Barnet utsatt for vanskjøtsel	4	3	3	0,7	0,6	0,9
Barnet utsatt for fysisk mishandling	1	6	5	0,2	1,5	1,4
Barnet utsatt for psykisk mishandling	1	4	2	0,2	0,9	0,4
Barnet utsatt for seksuelle overgrep/incest	1	2	0	0,2	0,5	0,1
Barn med atferdsproblem						
Barnets atferd (sosialt avvik, kriminalitet)	13	19	6	2,3	4,6	1,5
Barnets rusmisbruk	1	1	0	0,3	0,3	0,1
Klienter i alt	18 156	423	1 008			
Barn 0-19 år i alt				993 373	17 614	37 806

legge forholdene til rette for språkopplæring og integrering av innvandrerbarn ved bruk av tiltak som barnehage og fritidsaktiviteter. Sett i forhold til antall barn og unge under 20 år i de tre gruppene, var det 7 per 1 000 blant "norske" barn og henholdsvis 11 og 15 per 1 000 blant første- og andregenerasjonsinnvandrere (se tabell 2), som mottok barnevernstiltak hvor grunnlaget var "*forholdene i hjemmet, særlige behov*".

"De forsømte" barna.

Foreldrenes problemer vil her stå i fokus. Grunnlaget for tiltak er ifølge klienttypene til Sten-Erik Clausen (Clausen 2000); "*foreldres psykiske lidelse*", "*foreldres manglende omsorgsevne*", "*foreldres rusmisbruk*", eller "*barnet utsatt for vanskjøtsel*". Her vil barnet ha behov for tiltak fra barnevernet fordi foreldrene sliter med ulike problem som gjør at de ikke alltid makter omsorgen for barnet alene. En fjerde kategori er "*foreldre døde*", som innebærer at barnevernet må finne nye omsorgspersoner til barna. De tiltakene som ble iverksatt til "de forsømte" barna er ifølge Clausens analyse (Clausen 2000); fosterhjem, mødrehjem, eller tilsyn[6]. "De forsømte" barna hører klart inn under det vi kan kalle "kjernebarnevernet", ettersom barnevernet både skal vurdere foreldrenes omsorgsevne og om nødvendig foreslå omsorgsovertakelse og plassering utenfor hjemmet med tvang.

Av flere grunnlag for tiltak til gruppa "forsømte" barn var det kategorien "*foreldres manglende omsorgsevne*" som oftest var krysset av. Dette gjaldt både for "norske" barn og for første- og andregenerasjonsinnvandrerbarn. "*Foreldres manglende omsorgsevne*", som kan gi grunnlag for å overta omsorgen for et barn "*hvis det ikke kan skapes tilfredsstillende forhold for barnet gjennom bruk av hjelpetiltak*" *(BVL §4-4)*, var oppgitt som grunn for 21 prosent av alle "norske" barn med tiltak, 17 prosent i førstegenerasjon og 16 prosent av andregenerasjonsinnvandrerbarna. Ser vi på barnebefolkningen i de tre gruppene var "*foreldres manglende omsorgsevne*" jevnt fordelt, 4 per 1 000 i alle tre gruppene.

"*Foreldres rusmisbruk*" var langt oftere grunnlag for barnevernstiltak til "norske" barn enn til første- og andregenerasjonsinnvandrerbarn. Av de "norske" barna med tiltak per 31.12.1999 var "*foreldres rusmisbruk*" oppgitt som grunnlag for tiltak i 15 prosent av tilfellene, mot bare hos 2 prosent av klientene i første- og andregenerasjonsinnvandrergruppa. "*Rusmisbruk*", som her kan omfatte alkohol- og/eller stoffmisbruk, er altså oppgitt som bakgrunn for tiltak overfor hver sjette "norske" barnevernsklient, mens problemet nærmest synes fraværende blant innvandrerbarna i barnevernet. Andre undersøkelser fra Norge (Kristofersen og Slettebø, 1989, Olaussen, 1991 og Kristofersen og Slettebø, 1992) viste at alkohol var oppgitt som grunnlag for tiltak i mellom 25 og 41 prosent av sakene[7]. Ser vi utbredelsen av problemet rusmisbruk/barnevern i forhold til barnebefolkningen under 20 år, er bildet det samme. Mens 2,8 per 1 000 "norske" barn var berørt, var tilsvarende tall 0,5 og 0,6 per 1 000 barn blant første- og andregenerasjonsinnvandrere. Kategorien "*foreldres rusmisbruk*" er oppgitt som grunn fem ganger oftere blant "norske" barn, enn blant innvandrerbarn.

"*Foreldres psykiske lidelse*" var oppgitt som grunn for 11 prosent av alle "norske" barn med barnevernstiltak ved utgangen av 1999, og for henholdsvis 7 og 11 prosent blant første- og andregenerasjonsinnvandrerbarn. Sett i forhold til barnebefolkningen 0-19 år i de tre gruppene, var foreldres psykiske lidelse oppgitt som grunn til barnevernstiltak for 1,9 per 1 000

"norske" barn, mot 1,7 og 3,0 per 1 000 blant første- og andregenerasjons-innvandrerbarn.

"De mishandlede" barna.

Barnevernsstatistikken skiller mellom kategoriene; "*barnet utsatt for fysisk mishandling*", "*barnet utsatt for psykisk mishandling*" og "*barnet utsatt for seksuelle overgrep/incest*" som grunnlag for tiltak. Det er disse tre kategoriene som ligger til grunn for S.-E. Clausens klienttype "*de mishandlede barna*". Ifølge S.-E. Clausens undersøkelse er det tiltakene *medisinsk undersøkelse og behandling,* og *beredskapshjem* som iverksettes for mishandlede barn.

Blant "norske" barn med tiltak per 31.12.1999 var kategorien "*barnet utsatt for fysisk mishandling*" oppgitt som grunn i 1 prosent av sakene, mens tilsvarende tall for første- og andregenerasjonsinnvandrere var henholdsvis 6 og 5 prosent. Med andre ord en klar overvekt av fysisk avstraffing blant innvandrerbarn. Sett i forhold til antall barn under 20 år i de tre gruppene, var forskjellen tilnærmet den samme (se tabell 2). Ser vi på arten av mishandling, var det flere som var utsatt for fysisk enn psykisk mishandling, og dette mønsteret går igjen i alle tre gruppene. "*Barnet utsatt for psykisk mishandling*" var oftere registrert som grunnlag blant innvandrerbarn enn "norske", men vi må ha in mente at psykisk mishandling var relativt sjelden registrert som grunnlag for barnevernstiltak.

Blant "norske" barnevernsbarn var kategorien "*barnet utsatt for seksuelle overgrep/incest*" oppgitt som grunnlag for tiltak i vel 1 prosent av tilfellene, mot henholdsvis 2 og 0,5 prosent blant første- og andregenerasjonsinnvandrerbarn. Sett i forhold til barnebefolkningen under 20 år, var det 0,2 per 1 000 "norske" barn som mottok barnevernstiltak på dette grunnlaget, mot henholdsvis 0,5 og 0,1 per 1 000 barn i første- og andregenerasjonsinnvandrergruppa.

"Avvikerne"

I Sten-Erik Clausens klassifisering av klienttyper (Clausen 2000) er "avvikerne" barn og unge med alvorlige atferdsproblemer og/eller rusmisbruk. Kategoriene som er hentet fra barnevernsstatistikken er "*barnets atferd (sosialt avvik, kriminalitet)*" og "*barnets rusmisbruk*". Tiltakene til denne klientgruppa består i å tilby hjelp ved ulike behandlingsinstitusjoner som; bo-/arbeidskollektiv, rusmiddelinstitusjoner, barne- og ungdomspsykiatrisk institusjon, psykiatrisk institusjon, men også vanlige barnevernsinstitusjoner som barne- og ungdomshjem. I tillegg nevnes tiltak som utdanning/arbeid, og behandling av barn med særlige behandlings- og opplæringsbehov.

Barn med alvorlige atferdsvansker har stått på den sosialpolitiske dagsorden på 1990-tallet[8], og gruppa ble også viet stor oppmerksomhet i Befringutvalgets innstilling (NOU 2000:12) Om barnevernet i Norge. For å sitere Befringutvalget (side 161): "*Avviket mot gjeldende sosiale normer har til alle tider representert en stor utfordring. Uttrykksformene er og har vært mange, men avspeiler både fattigdom, sosial utstøting og oppvekstkriser. Noe av det mest oppmerksomhetskrevende er knyttet til vinningskriminalitet, vold og rusmidler*". På mange måter representerer denne klienttypen de største utfordringene for barnevernet, fordi sammensatte problemer ofte krever utstrakt samarbeid med skole, psykiatri og rusmiddelomsorg, for å lykkes. I barnevernslovens "atferdsparagrafer" (§§4-24 og 4-26) er det, sitat: "*ungdom som har deltatt i alvorlig eller gjentatt kriminalitet, som vedvarende har misbrukt*

rusmidler og som har deltatt i prostitusjon og/eller vagabondering over tid" det fokuseres på (NOU 2000:12, s.163). Intensjonen med de nye atferdsparagrafene var å sikre seg at en kunne iverksette tiltak uten at det forelå omsorgssvikt.

Blant "norske" barn med tiltak per 31.12.1999 var kategorien "*barnets atferd (sosialt avvik, kriminalitet)*" krysset av for 13 prosent av klientene, dvs. for hvert åttende barn med tiltak. Tilsvarende tall for første- og andregenerasjonsinnvandrere var 19 og 6 prosent. Ser vi på barnebefolkningen under 20 år (se tabell 2) var "*barnets atferd*" tre ganger så ofte registrert som grunn for tiltak blant barn i førstegenerasjonsgruppa, som blant andregenerasjonsinnvandrerbarn. Innen alle gruppene var det flest gutter registrert med atferdsproblemer. Det hører imidlertid med til bildet at atferdsproblemer som grunnlag for barnevernstiltak nesten er fraværende blant andregenerasjonsinnvandrere. Dette kan virke overraskende fordi medieoppslag om gjengoppgjør og gjengkriminalitet er i ferd med å feste seg i folks bevissthet når det gjelder innvandrerbarn. Vi finner ingen spor av denne atferdsproblematikken blant andregenerasjonsinnvandrerbarn med barnevernstiltak. Kanskje er gjengoppgjørene og kriminaliteten spesielt knyttet til førstegenerasjonsinnvandreungdommer? Eller er det slik at mediebildet er riktig, men at barnevernet befinne seg på sidelinja i forhold til den beskrevne problematikken?

"*Barnets rusmisbruk*" var sjelden oppgitt som grunnlag for barnevernstiltak, bare for rundt 1 prosent av klientene i de tre analysegruppene. Det var heller ingen forskjell mellom gutter og jenter når det gjaldt rusmisbruk og barnevern. Av samtlige klienter i barnevernet var bare 1/2 prosent plassert i rusmiddelinstitusjon ved utgangen av 1999. I tillegg hadde 1/2 prosent plass i bo- og arbeidskollektiv som også er et aktuelt tilbud til denne klientgruppa (Statistisk sentralbyrå 2001).

Ingen dramatisk økning av barnevernsklienter

Sammenligner vi klientrater i perioden 1995 til 1999 finner vi at det bare er små endringer i fordelingen av barn med hjelpetiltak og omsorgstiltak mellom de tre gruppene (se tabell 3). Fordelingen innen de tre analysegruppene er forskjellig. Sett i forhold til befolkningen 0-19 år var det flest barn med tiltak blant andregenerasjonsinnvandrere, og færrest blant "norske" barn. Målt i absolutte tall steg antall klienter blant andregenerasjonsinnvandrere fra 740 i 1995 til vel 1 000 i 1999. I samme periode gikk tallet på klienter per 1 000 barn 0-19 år ned fra 28 til 27. Også tallet på barn under omsorg i andregenerasjonsgruppa sank i femårsperioden fra 2,4 per 1 000 barn i 1995 til 2,2 ved utgangen av 1999.

For gruppa "norske" barn steg tallet på klienter fra vel 16 700 til 18 260 fra 1995 til 1998, for deretter å gå tilbake til 18 150 i 1999. Tallet på barn under omsorg, målt per 1 000 barn 0-19 år, lå omtrent på samme nivå i hele femårsperioden. Et nivå

Tabell 3. Barn med tiltak per 31.12., etter barnas bakgrunn og type tiltak. Per 1 000 barn. 1995-1999

Bakgrunn og type tiltak	1995	1996	1997	1998	1999
"Norske" barn					
Barn med tiltak i alt	17,0	17,2	17,8	18,4	18,3
- herav hjelpetiltak	12,7	13,0	13,8	14,3	14,1
- herav omsorgstiltak	4,3	4,2	4,1	4,1	4,2
Førstegenerasjonsinnvandrerbarn					
Barn med tiltak i alt	23,0	22,2	22,8	22,8	24,0
- herav hjelpetiltak	19,1	18,9	20,1	20,3	21,5
- herav omsorgstiltak	3,9	3,3	2,8	2,5	2,5
Andregenerasjonsinnvandrerbarn					
Barn med tiltak i alt	27,8	27,1	27,5	27,1	26,6
- herav hjelpetiltak	25,4	25,3	25,4	25,0	24,4
- herav omsorgstiltak	2,4	1,8	2,2	2,1	2,2

som for øvrig er nesten dobbelt så høyt som for gruppa av andregenerasjonsinnvandrerbarn, og også betydelig over nivået for førstegenerasjonsinnvandrere i 1999.

Den største endringen finner vi i førstegenerasjonsgruppa, som er den minste av innvandrergruppene. Her steg klienttallet fra nær 300 til vel 400 i perioden 1995-1999. På samme tid sank tallet på barn under omsorg per 1 000 barn fra 3,9 i 1995 til 2,5 i 1999. Omsorgsraten som i 1995 lå nær det "norske" nivået, var ved utgangen av 1999 blitt mer lik nivået blant andregenerasjonsinnvandrere. Tallet på barn med hjelpetiltak økte i perioden.

Noen sluttkommentarer

Det store flertall av barn med innvandrerbakgrunn klarer seg uten hjelp fra barnevernet. Ni av ti barn med tiltak mottok hjelpetiltak som barnehageplass, støttekontakt og avlastningshjem. Dette er tiltak som vil legge forholdene til rette for språkopplæring og integrering av innvandrerbarn i det norske samfunnet. Få barn var under omsorg ved utgangen av 1999 sammenlignet med "norske" barn. På to sentrale områder som rusmisbruk og atferdsvansker, skilte barn med innvandrerbakgrunn seg fra "norske" barn. Mens "foreldres rusmisbruk", rammet én av seks "norske" barnevernsklienter, var dette nærmest et fraværende problem blant første- og andregenerasjonsinnvandrerbarn. Atferdsproblemer som grunnlag for tiltak fra barnevernet var imidlertid svært ulikt fordelt mellom første- og andregenerasjonsinnvandrere. Det framstår som et betydelig innslag og problemfelt i førstnevnte gruppe, hvor atferdsvansker var oppgitt som grunn for hver femte barn med tiltak, til bare å omfatte hver tjuende klient blant andregenerasjonsinnvandrerbarna. Ut fra barnevernsstatistikken har andregenerasjonsinnvandrergruppa, der sju av åtte barn hadde foreldre fra land utenfor Europa, klart tilpasningen til det norske samfunnet bra. Gruppa hadde få barn under omsorg og få barn var registrerte med atferdsvansker.

1. Vi snakker her om barn og unge hvor både barna og begge foreldrene er født i utlandet og barna nå bor i Norge. I denne artikkelen er barn med flyktningbakgrunn holdt utenfor.

2. Vi snakker fortsatt om barn og unge uten flyktningbakgrunn. Andregenerasjonsinnvandrere er født og bor i Norge, og har foreldre som begge er født i utlandet. Mange andregenerasjonsinnvandrere har aldri bodd utenfor Norge, så slik sett kan det virke misvisende å snakke om "innvandrerbarn". Det er foreldrene som har innvandret. Andre kan derimot ha bodd utenlands i perioder av oppveksten.

3. Lov om barneverntjenester (BVL) bygger på et klart prinsipp om at barnevernstjenesten primært skal sette inn hjelpetiltak i familien. Først når hjelpetiltak etter BVL § 4-4 har vært prøvd, og dette ikke er tilstrekkelig, kan fylkesnemnda overta omsorgen for barnet og plassere det utenfor hjemmet etter BVL § 4-12. En omsorgsovertakelse representerer med andre ord et dramatisk inngrep i en familie fra det offentliges side, og tas bare i bruk når hjelpetiltak ikke strekker til for å sikre barn mot omsorgssvikt og/eller mishandling.

4. Disse kommer han fram til gjennom en korrespondanseanalyse av data fra SSBs barnevernsstatistikk for 1997, hvor han undersøker sammenhengen mellom saksgrunnlag og tiltak.

5. I barnevernsstatistikken for 1999 mangler vi opplysninger om grunnlag for vedtak for 19 prosent av de 23 418 klientene som var registrerte med tiltak ved utgangen av året (bare de med fullt fødselsnummer er med i analysen). I de tre analysegruppene "norske" barn, første- og andregenerasjonsinnvandrere var andelen av uoppgitt på variabelen *grunnlag for vedtak* henholdsvis 19, 14 og 16 prosent.

6. Det vil si at hjemmet settes under tilsyn av barnevernet og det oppnevnes en tilsynsfører for barnet.

7. Kristofersen og Slettebø (1989) undersøkte 513 barn med hjelpe- og omsorgstiltak i seks bydeler i Oslo og Bergen og fant at alkohol var oppgitt som grunnlag i 25 prosent av sakene. Olaussen (1991) undersøkte omsorgsovertakelser blant 24 barn i en bykommune på Østlandet og fant at alkohol var det dominerende problemet i 41 prosent av sakene. Kristofersen og Slettebø (1992) undersøkte 203 barn med hjelpe- og omsorgstiltak i sju mellomstore kommuner på Østlandet og fant at alkohol var oppgitt som grunnlag i 25 prosent av de 76 omsorgssakene.

8. Lov om barneverntjenester omhandler nå *særlige tiltak for barn med alvorlige atferdsvansker*. Etter § 4-24 kan et barn med alvorlige atferdsvansker plasseres og tilbakeholdes i institusjon uten eget samtykke, og etter § 4-26 på grunnlag av samtykke. Norges forskningsråd gjennomførte en ekspertkonferanse høsten 1997 med tittel: "Om tilbud til barn og unge som er spesielt vanskelige og utagerende" (se E. Storvoll 1997).

Litteratur

Sten-Erik Clausen (2000*): Barnevern i Norge 1990-1997. En longitudinell studie basert på registerdata*, NIBR, Prosjektrapport 2000:7.

Kristofersen, Lars og Tor Slettebø (1989): *Oppvekstkår i storby. Om barnevernet i Oslo og Bergen,* NIBR-rapport, 1989:5, Oslo.

Kristofersen, Lars og Tor Slettebø (1992*): Til barnets beste. Regionale variasjoner i barnevernstiltak. Barnevernet i sju østlandskommuner,* NIBR-rapport 1992:6, Oslo.

NOU (2000:12): *Barnevernet i Norge. Tilstandsvurderinger, nye perspektiver og forslag til reformer*.

Storvoll, Elisabet E. (1997*): Barn og unge med alvorlige atferdsvansker: Hvem er de, og hvilken hjelp blir de tilbudt?* NOVA, Rapport 1997:21.

Olaussen, (1991): Hentet fra en artikkel av Tor Slettebø (1993) Foreldre alkoholmisbruk - konsekvenser for barns oppvekst. *Norges Barnevern* nr. 2-1993.

Statistisk sentralbyrå (2001): *Sosialhjelp og barnevern 1999*, Norges offisielle statistikk, C 640.

Lever av innvandrerne

Hadde det ikke vært innvandrere i Norge, måtte han funnet noe annet å forske på de siste 15 årene.

- Arbeidsinnvandrere kan fungere som gode rollemodeller for andre innvandrere, sier Lars Østby, mannen med SSBs fremste barnetimeonkel-stemme.

Marianne Tønnessen

Lars Østby er SSB-forskeren som journalister ringer til når de lurer på hvordan vi lever her i landet, han er stemmen på radioen som på sin hyggelige måte sier at flyttestrømmen fra Utkant-Norge ikke kan snus, han er Tande-Ps deltidsorakel, han er debattdeltakeren som ingen klarer å hisse opp. Og han er en av SSBs fremste eksperter i befolkningsforskning.

"*Dænna* dagen kjæm aller att"

Han vokste opp i Prøysen-land for femti år siden, og leste Statistisk årbok og Rutebok for Norge før han begynte på skolen. Som femåring fikk han være med i storesøsteras andreklasse. Da satt han under pulten hennes og regnet matteoppgaver.

- Søstera mi var ikke så glad i regning, så for henne må det ha vært en prøvelse å ha en fet liten bror under pulten som løste alle oppgavene, sier han, og forteller om en gang søstera var syk og moren hans ville at han også skulle være hjemme og ikke gå aleine de fire kilometrene til skolen.

"Det kjæm så mange skuledaer etter denna, Lars. Du skal jo gå på skulen i mange år, du'ma", sa mora.

"Ja, men *dænna* dagen kjæm aller att", svarte Lars. Og fremdeles synes han at dét er en god leveregel.

Enøyd konge

De aller fleste av arbeidsdagene sine har Lars Østby brukt i Statistisk sentralbyrå. Men han tar ikke munnen for full når han beskriver hva han har lært på over 30 år:

- Noen uti verden tror at jeg har greie på fruktbarhet og familiedannelse i et komparativt perspektiv, og at jeg vet litt om innenlandsk flytting. Og så kan jeg vel innvandring i noen grad. Jeg tilhører den gammeldagse typen som kan litt om mye, og er ingen dyptpløyende spesialist. Slik sett likner jeg den enøyde kongen blant de blinde, smiler Østby, som har arbeidet med innvandringsstatistikk i over 15 år.

- Har innvandrerne i Norge det bedre nå enn for 20 år siden?

- De er først og fremst blitt veldig mange flere, og sammensetningen av gruppen er fundamentalt forandret. Det er store forskjeller mellom gruppene, men jeg tror at i det store og hele er det riktig å si at de har fått det bedre. Og generelt går det jo bedre jo lenger hver enkelt har vært her. Etter

Marianne Tønnessen *er journalist i Statistisk sentralbyrå (marianne.tonnessen@ssb.no).*

Byråprofilen
Samfunnsspeilet ønsker i denne serien å portrettere interessante personer som arbeider i Statistisk sentralbyrå. Personer som vi tror våre lesere vil vite mer om, og som de i noen tilfeller kjenner fra andre sammenhenger. Vi vil lage en slik profil i annethvert nummer og startet i nr. 1/98.

Lars Østby har innvandrere som levebrød. Her snakker han med Ali Dirikoç, som opprinnelig kommer fra Tyrkia, via et lengre opphold i Østerrike. (Foto: Marianne Tønnessen)

noen år er stadig flere blitt yrkesaktive, flere snakker norsk, flere får seg utdanning, men så mange norske venner får de vel ikke, om det skulle være et kriterium på å ha det bra. I løpet av noen få år er de fleste innvandrerne blitt i stand til å leve av sin egen lønn.

Likhet i sjanser, likeverd i utfall

- Du har skrevet at "likhet i sjanser, likeverd i utfall" er et mål. Hva mener du med det?

- Det er ikke et mål at innvandrerne skal bli akkurat som resten av befolkningen. Når jeg går på ski, er det helt ålreit at jeg ikke møter mange innvandrere i skiløypa. Men ulikheten i livsstil skal ikke oppstå fordi folk ikke har mulighet for å velge annerledes.

- Det er ikke alltid lett å se forskjell på diskriminering og ulikhet i preferanser. Når mange innvandrere bor i trange leiligheter i Oslo, kan det ha flere grunner. Det at de bor i Oslo og ikke på landet, skyldes nok egne preferanser. Men at de bor trangt, kan skyldes både valg og tvang, sier han.

- Hva er god innvandringspolitikk?

- Det viktigste er selvfølgelig å gi beskyttelse til dem som trenger det. I tillegg mener jeg det er viktig at innvandrerne har gode rollemodeller. Og det

er viktig at vi ser på innvandrerne som den uhyre sammensatte gruppen de er. De har jo ikke annet felles enn at de ikke har hele sin bakgrunn i Norge. I Canada har de en nokså kynisk innvandringspolitikk: I tillegg til mange flyktninger slipper de også inn en del folk som åpenbart bidrar positivt til samfunnet, folk som kan starte bedrifter, få i gang arbeidsplasser, bidra til utviklingen. Da blir også bildet av innvandrerne mer sammensatt. Ser du en innvandrer i Oslo, er det fort gjort at telleverket begynner å gå, og at du tenker at dette er en utgift for samfunnet.

- Det vil ikke bare være "gæærnt" med noen flere ressurssterke innvandrere her i landet, om vi greier å bruke deres ressurser. De vil fungere som gode rollemodeller for andre innvandrere, vise at det nytter å komme seg fram også som innvandrer. Og de vil gjøre det klarere for oss som bor her at folk som kommer hit selvfølgelig bidrar positivt til vårt samfunn, og ikke bare er ute etter å nyte godt av vår rikdom. Slik sett kan den nye arbeidskraftsinnvandringen som nå planlegges, virke positivt også for resten av innvandrerne.

Jernteppet var en reisvegg

Noe som har overrasket Lars Østby i hans arbeid med innvandringsstatistikk, er hvor langsomt integrasjonen går, og at det kom så få innvandrere fra Øst-Europa da jernteppet falt i begynnelsen av 1990-årene.

- Det var nesten ingen økning i det hele tatt. Min forklaring på det er at jernteppet ikke var en rullegardin, men en reisvegg. Den delen av reisveggen som vendte mot Sovjet, hadde falt ned, men den delen som vendte mot oss, ble stående. Nå er det blitt noen små hull i veggen, men likevel er det mindre enn tusen personer som flytter hit fra Russland hvert år.

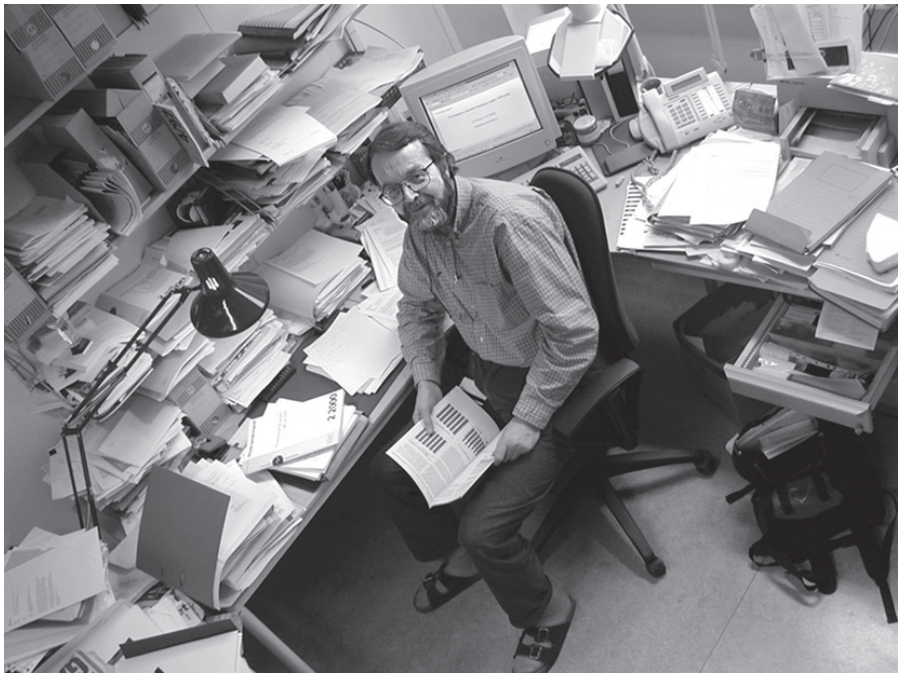

- Vi må tørre å koke kunnskapen vår ned til enkle fakta. Det kan virke som om mange beslutninger fattes utfra enkle, banale grunnsetninger. Vi må ha våre banaliteters mot, så sant banalitetene er riktige, sier Lars Østby. (Foto: Marianne Tønnessen)

- Det lages mye statistikk om innvandrere i SSB, også om barn av innvandrere. Bidrar ikke det til å stigmatisere dem?

- Alternativet er å *ikke* lage statistikk om dem, og det er enda mer problematisk. Vi må la storsamfunnet få se sine diskriminerende prosesser. Den diskriminertes hovedfiende er ikke kategorien i statistikken, men prosessene i samfunnet. Statistikkens vesen er å gruppere, og vi er nødt til å generalisere. Hvis vi slutter å sette folk i bås, gir vi opp statistikken.

- Men vi har for eksempel sluttet å føre statistikk over åndssvake, som vi gjorde for hundre år siden?

- I hvert fall er betegnelsen borte, men vi har jo statistikk over personer med ulike funksjons- og utviklingshemninger, og under ulike former for omsorg. Det skulle ikke forundre

meg om vi kan kritiseres for si for *lite* om levekår, livsvilkår og integrasjon av denne gruppen.

- Ingen vet hvordan vi vil bli vurdert om hundre år. Men i dag har vi mange problemstillinger knyttet til integrasjon av innvandrerne og forskjeller i levekår som må løses. Vi greier ikke å bekjempe problemene hvis de ikke kan identifiseres. Og da trenger vi kategorier som kan favne endringene som folk går gjennom, sier Lars Østby. Han er kritisk til hvordan ordet "flerkulturell" brukes om innvandrere:

- Norge er blitt et flerkulturelt samfunn, men vi kan ikke si at enkeltpersoner er flerkulturelle. En person som er født i én kultur og vokst opp i en annen, får sin egen kultur, en "kreolisering". Ved å kalle noen flerkulturelle, tar vi bort mange nyanser, og vi lager kunstige spenninger.

Vil være oppmann

Helt siden 1991 har SSB fått penger fra Kommunaldepartementet (som har hatt mange ulike navn) for å lage mer og bedre statistikk om innvandrere. Stadig mer av forskningen i SSB er også finansiert av midler utenfra.

- Det er i stor grad pengene som styrer hva vi skal forske på. På en måte er det bra, for det sikrer at vi er lydhøre overfor brukernes behov. Samtidig er det farlig, fordi vi har et ansvar for å formidle en infrastruktur av generell kunnskap til samfunnet. Denne opplysningsplikten blir stadig vanskeligere å oppfylle fordi at andelen av egne midler skumper fra år til år. De som ikke kan betale for å skaffe seg kunnskaper, blir skadelidende. Men jeg er glad når vi kan spille rollen som oppmenn i samfunnsdebatten. Da er jeg fornøyd, sier Østby, som selv hatt en tilnærmet oppmannsrolle i debatten om fraflytting fra Distrikts-Norge.

- Fører distriktene en tapt kamp mot sentraliseringen?

- Det er en grunnleggende trend at folk flytter fra utkantene mot sentrale områder. Men dette svinger med konjunkturene. På begynnelsen av 1990-tallet var det lavkonjunktur, og fraflyttingen fra Finnmark var liten. Var du arbeidsledig da, var det like greit å bli boende for eksempel i Finnmark og dyrke poteter på hageflekken din og dra ut på fjorden og trekke sei, og få kjøttkaker nede hos svigermor en gang i uka. Hvis du flyttet til Oslo, ville du ikke få noe for huset, ikke noe for hageflekken og ingen ting for svigermor. Og du ville heller ikke få jobb i Oslo. Men når økonomien går oppover igjen, blir det flere jobber i sentrale strøk, og mer fristende å flytte dit. I tillegg taper distriktene på at par gjerne vil ha jobb på samme sted. Det er lettere å finne jobber som begge liker på et stort enn på et lite sted.

Folk flytter mindre

- Så distriktene er snart tømt for folk?

- Nei, for samtidig som folk får seg arbeid i byene, har landsbygda blitt mer og mer urbanisert. Det store flertallet av dem som bor i spredtbygd strøk, jobber i urbane næringer, eller i en by i nærheten. De *behøver* ikke bo på landet, men gjør det likevel og pendler ofte. Dette er en av mine kjepphester: Folk flytter ikke mer nå enn før, men den daglige mobiliteten er blitt større. Kvinnene flytter faktisk klart mindre enn for noen tiår siden. I 1950-årene flyttet kvinnene gjennomsnittlig fire ganger i livet, nå er tallet nede i

«Det virker evnukkiserende å arbeide i SSB: Vi mister på godt og vondt trangen til å erobre, overbevise og kanskje forføre med våre kunnskaper.»

«Jo mer du har lyst til å slamre med dørene, dess viktigere er det jo at du ikke gjør akkurat det.»

tre. Mennene flytter også i overkant av tre ganger i livet, i 1950-årene var dette tallet litt lavere.

- Du er stadig i media. Liker du det, eller føler du det som en plikt?

- Jeg føler det som en plikt, men det er en av de pliktene jeg liker. Det er svært viktig for institusjonens legitimitet og status at det vi gjør er synlig for allmennheten, i hvert fall når vi gjør noe bra! Jeg stiller opp ut fra en sterk lojalitet til Byrået, kanskje sterkere enn en 68-er liker å skryte av, sier han.
- Til tross for at jeg selv ofte synes formidlingen blir for dårlig og unyansert, er det uhyre sjelden det kommer negative reaksjoner fra kollegaer og sjefer, noen ganger får jeg til og med uprovosert ros. Jeg tar det som er tegn på at SSB mener jeg kan fortsette omtrent som jeg gjør.

Statistikk-misjonær

- Ingenting er så ille som å se seg selv på TV. Men du kan venne deg til det, og du kan lære deg å ikke tenke på kollegene dine, for det er jo ikke dem du snakker til. Hvis du klarer å formilde én liten informasjonsbit til 250 000 mennesker, er det like bra som å få 500 lesere til å lese en avhandling med 500 konklusjoner - og det er det jo få som klarer. Ingen av de tingene vi holder på med, lar seg samle i to setninger. Samtidig er det ofte bare plass til to setninger, for eksempel i Dagsnytt. Da tenker jeg at kanskje jeg kan formulere de to setningene bedre enn mange som tross alt ikke har primærkunnskaper om dataene, slik vi i SSB har. Det sies at nordmenn er det eneste folkeslaget der misjonsbefalingen er sterkere enn kjønnsdriften, smiler han, typisk norsk som han er.

*- Men hvorfor er det **deg** media skal gå til, hva er det du kan bedre enn våre konkurrenter?*

- For å være litt ubeskjeden, så kan jeg mange tall. Mao Tsetung sa i 1949 at "man skal huske tall", at alle egenskaper er uttrykt i en bestemt mengde, og at det ikke kan være noen egenskap uten mengde. "Det er de kvantitative grenser som avgjør tingenes kvalitet", sa Mao. Jeg har alltid hatt et godt minne for alle slags tall, og etter 30 år så har jeg svært mange detaljer i hodet som hvert nytt tall relateres til. Når jeg er heldig, greier jeg å formidle dette. Særlig i forhold til regional utvikling må man "huske tall".

Vil ikke være evnukk

- Vi må tørre å koke kunnskapen vår ned til enkle fakta. Det kan virke som om mange beslutninger fattes utfra enkle, banale grunnsetninger. Vi må ha våre banaliteters mot, så sant banalitetene er riktige. I Byrået lærer vi ikke tilstrekkelig om å forenkle kunnskapen vår, men vi er kjempegode til å holde styr på detaljene. Jeg pleier å si at det virker "evnukkiserende" å arbeide i SSB: Vi mister på godt og vondt trangen til å erobre, overbevise og kanskje forføre med våre kunnskaper, sier Østby.

Det virket nok ikke særlig forførende på Østbys overordnede da han som småbarnsfar på 1970-tallet ba om å få redusert stilling. Men redusert stilling fikk han, til tross for at han var mann, og kolleger fra den tida forteller at han kom innom jobben med kjeks han hadde bakt selv.

- Er du en myk mann?

- Hm. Jeg mener egentlig ja, selv om en myk mann vel er et takknemlig mobbeoffer. Men hvis skillet går mellom menn som har en aggressiv uttrykksform og dem som ikke har det, er jeg en myk mann. Det er nok aggresjon her i verden. Det vi har behov for, er å forstå hverandre.

- Hva skal til for at du blir skikkelig sint?

- Nei, utagerende sint blir jeg nok aldri. Jeg blir noen ganger skuffet, trist eller lei meg, jeg har et vidt spekter av negative reaksjoner, men sinne koster jeg ikke på meg. Jo mer du har lyst til å slamre med dørene, dess viktigere er det jo at du ikke gjør akkurat det. Omgivelsene har ikke fortjent at folk er sinte. Dessuten er jeg jo geograf og opptatt av regionale forskjeller, og sinte hedmarkinger blir et for stort stilbrudd, sier Østby, som innrømmer at han har hatt nytte av å være fra Hedmark:

«Hvis du klarer å formidle én liten informasjonsbit til 250 000 mennesker, er det like bra som å få 500 personer til å lese en avhandling med 500 konklusjoner.»

«Det vil ikke bare være gæærnt med noen flere ressurssterke innvandrere her i landet, om vi greier å bruke deres ressurser.»

Bruker dialekten

- I studietiden arbeidet jeg med en kartlegging av jordbruket i Lyngdal. Da var det en stor fordel å bruke hedmarksdialekten når jeg skulle intervjue bøndene. Jeg ble tatt imot som en av dem, og ikke som en kontrollør som kom fra sentralt hold.

- Så du bruker dialekten for det den er verdt?

- Ja, hedmarksdialekten gir vennlige assosiasjoner til Alf Prøysen, og dem vil jeg ikke ødelegge, smiler Østby, som faktisk har gått på Prøysens gamle barneskole.

I ti år var Lars Østby forskningssjef for demografi og levekårsforskning i Statistisk sentralbyrå. I fjor sluttet han i den jobben.

- Det er viktig å kunne dyrke sin nysgjerrighet. Sjefer i SSB har ikke tid til å oppleve den gleden. Og jeg hadde ikke nok tid til å knytte meg til personer og prosjekter. De fine folkene på seksjon for demografi og levekårsforskning fortjener en sjef med kapasitet nok til å være en *god* sjef. Arbeidet som forskningssjef besto av tre like store halvparter: Faglig oppdatering og ledelse, og administrasjon. Jeg måtte kutte ned på alle bitene, og det ble ubehagelig, sier han. Nå arbeider han som forsker på heltid.

- Hva vil du drive med framover?

- Takk, det samme! Jeg vil gjerne arbeide mer med innvandring og med internasjonale sammenlikninger. I samfunnsfagene kan vi jo i liten grad eksperimentere, men ved å sammenlikne land som er litt ulike, kan vi for eksempel se hvordan forskjeller i politikk slår ut på samfunnet. Det er en type forskning jeg liker, men det kommer an på hva vi får oppdragsmidler til å gjøre. My gun's for hire!

Siden sist

– dagens statistikk fra www.ssb.no

26.03.2001

Barnehager. Foreløpige tall, 2000

1 900 flere barnehageplasser

Foreløpige tall viser at 189 500 barn hadde plass i ordinær barnehage eller familiebarnehage ved utgangen av 2000. Dette er en økning på knapt 1 900 barnehageplasser, eller 1 prosent, siden utgangen av 1999.

I tillegg hadde vel 5 300 barn et tilbud i åpen barnehage, noe som tilsvarer en økning på 200 plasser i forhold til 1999. Totalt var det dermed 194 800 barn som hadde et tilbud i barnehage. Kommunene i Vestfold har hatt den største økningen i antall barnehageplasser i løpet av 2000. Med totalt 8 000 plasser ved utgangen av 2000, har antall barnehageplasser i Vestfold økt med 5 prosent siden utgangen av 1999.

Flest småbarnsplasser i Oslo
45 000 av barnehagebarna var i aldersgruppen 0-2 år, noe som er 300 færre enn i 1999. Antall småbarnsplasser tilsvarte i underkant av 24 prosent av alle barnehageplassene, når plasser i åpne barnehager er holdt utenom. Andelen småbarnsplasser varierte fra i underkant av 20 prosent av alle barnehageplasser i Vest-Agder, til 32 prosent av barnehageplassene i Oslo.

Flere heldagsplasser
På landsbasis var nesten 120 200 av plassene definert som heldagsplasser, noe som tilsvarer en økning på vel 2 000 plasser siden 1999. Som heldagsplass regnes en plass med avtalt oppholdstid på 33 timer eller mer per uke. Heldagsplassene utgjorde 63 prosent av alle plassene når barn i åpne barnehager er holdt utenom. Barnehagene i Oslo og Finnmark hadde den høyeste andelen heldagsplasser med henholdsvis 89 og 84 prosent. Oppland (38 prosent) og Vest-Agder (40 prosent) hadde lavest andel heldagsplasser. Vel 66 prosent av 0-2-åringene med barnehageplass hadde heldagsplass, mens tilsvarende tall for barn 3 år og eldre var 63 prosent.

Statistikken bygger i hovedsak på kommunenes søknadsskjema om statstilskudd for barnehager. For de kommuner som ikke har rapportert dette skjemaet, er data innrapportert gjennom KOSTRA-prosjektet benyttet (KOmmune-STat-RApportering).

26.03.2001

Norsk mediebarometer 2000

Halve Norge bruker Internett hver uke

48 prosent av den norske befolkningen bruker Internett i løpet av en gjennomsnittsuke, og 52 prosent har tilgang til Internett hjemme. Én av fire bruker hjemme-PC i løpet av en dag, og bruken øker særlig blant eldre menn.

Bruken av Internett har økt med hele 50 prosent på ett år: Mens 18 prosent av befolkningen brukte Internett på en gjennomsnittsdag i 1999, hadde tallet steget til 27 prosent i 2000. I løpet av en gjennomsnittsuke brukte 48 prosent av befolkningen Internett, mot 35 prosent i 1999.

Over halve befolkningen, 52 prosent, har tilgang til Internett hjemme. I 1999 var tallet 36 prosent, og året før hadde bare 22 prosent Internett hjemme.

Mest Internett i storbyene
For første gang presenterer mediebarometeret hvor mye tid vi bruker på Internett. Befolkningen bruker i gjennomsnitt 18 minutter hver dag. De som bruker Internett, gjør det gjennomsnittlig 56 minutter hver dag.

Det er unge menn i alderen 9-15 år som bruker Internett mest. Hele 48 prosent av guttene i denne aldersgruppen er innom Internett en gjennomsnittsdag.

I aldersgruppen 16-24 år og blant personer med høyere utdanning er det omtrent to av tre som benytter Internett hver uke. Bruken av Internett øker også jo høyere inntekt folk har. Men i motsetning til bruken av hjemme-PC er Internett-bruk i særlig grad et storbyfenomen og større i Oslo og Akershus enn i andre deler av landet.

Flere eldre menn bruker hjemme-PC
71 prosent av befolkningen har tilgang til hjemme-PC, og på en gjennomsnittsdag bruker 25 prosent hjemme-PC. Menn bruker slikt utstyr hjemme i betydelig større grad enn kvinner. Både blant menn og kvinner har det vært en økning, men i særlig grad gjelder økningen eldre menn. Blant menn i alderen 67-79 år har andelen som bruker hjemme-PC daglig gått opp fra 5 til 12 prosent fra 1999 til 2000, mens kvinner i den samme aldersgruppen ikke hadde noen økning.

Hjemme-PC brukes nå mest som praktisk hjelpemiddel til hjem eller fritid. Men fremdeles er den mye brukt til underholdning og spill, særlig blant barn og unge. 77 prosent av hjemme-PC-brukerne i alderen 9-15 år bruker den til spill og underholdning.

Ni av ti unge har egen mobiltelefon
68 prosent av befolkningen har egen mobiltelefon. De fleste av disse er menn, og de fleste er relativt unge. Hele 90 prosent av alle unge i alderen 16-19 år har egen mobiltelefon, og blant de enda yngre, i alderen 9-12 år, har mer enn hver fjerde person - 27 prosent - mobiltelefon. Blant barn mellom 9 og 15 år er det flere jenter enn gutter som har egen mobiltelefon. Blant kvinner i alderen

67-79 år er det 28 prosent som har egen mobiltelefon.

26.03.2001

Reiseundersøkelsen, 1999

23 millioner reiser

I løpet av 1999 gjennomførte nordmenn i alderen 16-79 år om lag 23,3 millioner reiser med minst én overnatting. Det tilsvarer nesten sju reiser per person. I snitt hadde vi nærmere fem og en halv reise innenlands og halvannen utenlandsreise hver.

18,5 millioner av reisene var innenfor Norge, mens 4,8 millioner reiser gikk til utlandet.

Hver femte reise er yrkesreise
Litt i overkant av hver femte reise, eller 5,2 millioner, var yrkesreiser. Andelen yrkesreiser varierer fra måned til måned med lavest andel i feriemåneder. For eksempel var andelen yrkesreiser i juli måned 7 prosent, mens andelen yrkesreiser i januar og november var på om lag 35 prosent. Mens kvinner står for 54 prosent av antall feriereiser, er andelen yrkesreiser utført av kvinner 22 prosent.

Av feriereisene gikk 80 prosent i Norge, mens tilsvarende tall for yrkesreisene var 75 prosent. Disse andelene er relativt stabile over året.

101 millioner overnattinger
På de 23,3 millioner reisene ble det overnattet i alt 101 millioner ganger. 85 millioner var overnattinger i forbindelse med ferieturer, mens 15 millioner var yrkesovernattinger. Overnattingen fordeler seg med 27 millioner på hoteller og andre overnattingsbedrifter, 13 millioner på andre kommersielle overnattingsbedrifter, mens de reisende overnattet 61 millioner ganger utenfor det kommersielle overnattingstilbudet.

Av overnattingene på hoteller og andre overnattingsbedrifter var 11,5 millioner på hoteller i Norge, mens 15,9 millioner var på hoteller i utlandet. Til sammenligning viser Statistisk sentralbyrås overnattingsstatistikk for hoteller og andre overnattingsbedrifter en total på 11,3 millioner norske overnattinger i 1999.

09.03.2001

Egenbetaling i barnehager. Endringstall, januar 2001

Kommunale barnehagesatser økte mest

Foreldrebetalingen i barnehager viste en samlet økning på 3,0 prosent fra august 2000 til januar 2001. De kommunale satsene steg kraftigere enn satsene i de private barnehagene. Samlet har satsene økt med 4,8 prosent fra januar 2000 til januar 2001.

Familier med barn i kommunale barnehager har opplevd en klart sterkere vekst i satsene enn de med barn i private barnehager. De kommunale satsene har steget med 3,2 prosent det siste halvår, mens de private barnehagene har økt takstene med 1,8 prosent. I Agder/Rogaland og i Trøndelags-fylkene steg derimot de private satsene noe kraftigere enn de kommunale.

Størst økning på Østlandet
Det er familier i østlandsområdet som står overfor den sterkeste veksten i barnehagesatsene, med en økning på 3,1 prosent det siste halve året. I Agder/Rogaland derimot, var prisveksten mer beskjeden med kun 0,5 prosent. For de øvrige landsdelene ble det registrert vekstrater fra 2,4 til 2,6 prosent.

Barnehagesatsene har steget i gjennomsnitt 4,8 prosent det siste året. Prisoppgangen er om lag den samme som veksten i tilsvarende periode året før, da satsene samlet gikk opp med 4,5 prosent. Året sett under ett, er det satsene på østlandsområdet som har økt klart mest mens Agder/Rogaland har vist den klart laveste prisøkningen. Det siste året har de kommunale satsene samlet steget med 5,0 prosent mot 3,7 prosent for de private.

De gjennomsnittlige barnehagesatsene har de siste årene vist en klart sterkere vekst enn den generelle konsumprisveksten, men prisutviklingen i barnehagesatsene har samtidig vært preget av store regionale forskjeller.

07.03.2001

Avfallsrekneskap for papir/papp, 1985-1999

Stadig mindre papir på fyllinga

Vi kastar over 1 million tonn papir i året, og det har vi gjort på heile 1990-talet. Men vi gjenvinner stadig meir av papiret. Drygt ein tredel av papiravfallet hamna på fylling i 1999 mot over to tredelar i 1985.

SSB har oppdatert avfallsrekneskapen for papir og papp fram til 1999. Tala syner at det oppstår i overkant av 1 million tonn papiravfall i Noreg i året. Milliongrensa blei passert alt på slutten av 1980-talet, og sidan har det vore små endringar i nivået. I 1998 oppstod det nær 1,1 millionar tonn papiravfall i Noreg, og det er det høgaste som er utrekna. I 1999 var talet rundt 1,04 millionar tonn.

Dei nye utrekningane gir noko høgare tal for alle åra enn i førre utgåva av rekneskapen (sjå http://www.ssb.no/ukens_statistikk/utg/9904/3.shtml). Den viktigaste skilnaden er at produksjonsavfallet no er rekna med. Produksjonsavfallet er estimert til om lag 100 000 tonn i året.

Tala er rekna ut frå statistikk over import, eksport og produksjon av papir i Noreg kvart år. Det er òg nytta tilgjengeleg avfallsstatistikk. Sjølv om metodane og datagrunnlaget stadig blir betre, skal ein vere merksam på at delar av talgrunnlaget framleis er svært usikre.

Mindre til fylling
Måten papiravfallet blir handtert på, har endra seg mykje gjennom perioden. Tala syner at mengdene papiravfall som blir lagde på fylling, blei nær halverte mellom 1988 og 1999. Mengdene papiravfall som blir utsorterte for materialgjenvinning, har i same perioden auka frå rundt 150 000 tonn til nær 500 000 tonn. Størstedelen av det utsorterte papiret blir materialgjenvunne, men noko blir vraka i gjenvinningsprosessen og blir energiutnytta eller hamnar på deponi. Det kan dreie seg om over 20 prosent. Om lag halvparten av mengdene som er ført som "levert til materialgjenvinning", blir eksportert.

Dei siste åra har meir papir blitt sendt til materialgjenvinning enn til deponi. 1999 var første året mindre enn 400 000 tonn papir hamna på fylling. Mengdene som blir brente, har tilsynelatande endra seg lite i perioden. Tala for forbrenning er utrekna frå opplysningar frå kommunale avfallsforbrenningsanlegg. I tillegg blir ein del papir brent i mindre forbrenningsanlegg. Desse mengdene blir ikkje registrerte som forbrent i rekneskapen. Noko energiutnytting er av tekniske årsaker ført som materialgjenvinning i rekneskapen. Difor har det truleg vore ein auke i mengdene som blir brente dei seinaste åra.

Meir frå hushalda
Det er hushalda som står for største delen av papiravfallet i Noreg. I 1999 oppstod 46 prosent av papiravfallet i hushalda, medan bidraget til tenestenæringane var på 34 prosent. I mange år har likevel tenestenæringane produsert størstedelen av papiravfallet. Men medan bidraga frå hushalda har auka i perioden, har mengdene frå tenestenæringane sunke. 17 prosent av papiravfallet oppstod i industrien i 1999, medan andre næringar stod for drygt 3 prosent. Tala for tenestenæringane og andre næringar er usikre.

Trykksaker og emballasje
Trykksaker, som til dømes aviser, har utgjort rundt halvdelen av dei totale papiravfallsmengdene gjennom heile perioden. I 1999 gav trykksaker 500 000 tonn papiravfall, noko som tilsvara 48 prosent av alt papiravfallet. Trykksaker og emballasje har hatt motsette trendar utover 1990-talet. Medan emballasjemengdene gjekk ned, auka trykksakmengdene, men i 1996 tok emballasjemengdene til å stige att. I 1998 oppstod det rundt 300 000 tonn emballasjeavfall. Året etter var mengdene sunke til 284 000 tonn, framleis over ein firedel av alt papiravfallet.

05.03.2001

Utdanningsstatistikk. Lærlingar og avlagde fagprøver. Førebelse tal, 2000

Ingen auke i delen kvinnelege lærlingar

Hausten 2000 var ein av tre nye lærlingar kvinner. Delen nye kvinnelege lærlingar er uendra frå hausten 1999.

Førebelse tal for skoleåret 2000/2001 viser at delen kvinner blant dei nye lærlingane er den same som for skoleåret 1999/2000 med 32,7 prosent. Det er framleis eit klart mindretal kvinner blant det totale talet på lærlingar med 31,5 prosent. Denne prosentdelen er nærast uendra frå skoleåret 1999/2000. Sidan skoleåret 1995/1996 har likevel delen kvinner auka frå 21,6 prosent.

Det er ingen auke i talet på kvinnelege lærlingar i dei tradisjonelt mannsdominerte studieretningane. Studieretning for byggfag har lågast del kvinner med 1,4 prosent. Studieretning for elektrofag har 4,1 prosent kvinner, studieretning for tekniske byggfag 5,8 prosent og studieretning for mekaniske fag 6,3 prosent. Dette skil seg ikkje stort frå tala for skoleåret 1999/2000. Kvinnene dominerer studieretning for helse- og sosialfag med heile 91,7 prosent, og studieretning for formgjevingsfag med 90,1 prosent.

Nedgang i talet på lærlingar
Talet på nye lærlingar er relativt stabilt. Hausten 2000 var det registrert 14 500 nye lærlingar samanlikna med 15 000 hausten før. Dette er ein nedgang på 3,3 prosent.

Hausten 2000 var det registrert totalt 30 000 lærlingar, ein nedgang på 4,3 prosent frå 1999. Fylkesvis er det Rogaland som har størst nedgang i talet på lærlingar med 7 prosent. Det var berre Møre og Romsdal som hadde like mange lærlingar hausten 2000 som året før.

Fagprøver
Det har vore ein stor nedgang i talet på kandidatar som går opp til fagprøve. I perioden 1. oktober 1999 til 30. september 2000 var det 23 700 som gjekk opp til fagprøva. Dette er ein nedgang på 25,5 prosent frå perioden 1. oktober 1998 til 30. september 1999.

Talet på kandidatar i alderen 19 og 20 år som har bestått ei fagprøve har auka. Blant 19-åringane har det vore ein auke på 10,4 prosent, og blant 20-åringane 8,7 prosent. Elles har det vore ein nedgang. Størst nedgang var det i talet på kandidatar 25 år og over, der det var ein nedgang på 39 prosent. I aldersgruppa 23-24 år var det ein nedgang på 32,3 prosent. Denne nedgangen kjem i all hovudsak av at overgangsordninga ved innføring av Reform-94 gav eit høve til å melde seg opp til fagprøve etter gammal ordning. Reform-94 førte såleis til ein auke i kandidattalet til fagprøven dei næraste åra før talet blei redusert igjen.

Statistikken blir utgjeven årleg.

26.02.2001

Utdanningsstatistikk. Elever og studenter, 1. oktober 1999

Stadig flere studenter

Det var i overkant av 191 600 studenter registrert i høyere utdanning høsten 1999. Det er en økning på drøyt 7 500 studenter, eller om lag 4 prosent sammenlignet med året før.

Den største økningen i antall studenter har funnet sted ved høgskolene der antallet studenter har økt med over 9 700. De fire universitetene har derimot hatt en nedgang i tallet på studenter på til sammen 2 800, eller rundt 4 prosent.

Det var 223 400 elever i videregående utdanning og ved folkehøgskoler høsten 1999. Sam

menlignet med høsten 1998 har det i varierende grad være en nedgang i antall elever innenfor alle utdanninger på videregående-skole-nivå. Innenfor allmennfaglige studieretninger var nedgangen 1 prosent, mens den i yrkesfaglige studieretninger var 2 prosent. Antall elever i annen videregående utdanning har derimot ikke endret seg mye; det har kun vært en mindre reduksjon. For lærlingene var nedgangen på 3 prosent sammenlignet med året før. Det var 3 prosent færre elever ved folkehøgskolene i 1999 enn i 1998 og hele 42 prosent færre elever på arbeidsmarkedskurs. Den sterke nedgangen i elevtallet på arbeidsmarkedskursene kan sees i

sammenheng med forholdene på arbeidsmarkedet.

Sosial bakgrunn
Av studentene ved universitetene og de vitenskapelige høgskolene var det 23 prosent som hadde foreldre med utdanning på hovedfagsnivå, og 31 prosent som hadde foreldre med kortere høyere utdanning på inntil fire år. Bare en av tre hadde foreldre med utdanning på videregående-skole-nivå. For de statlige høgskolene var de tilsvarende andelene 8 og 25 prosent, mens over halvparten hadde foreldre med utdanning på videregående-skole-nivå. Det er også store forskjeller i den sosiale bakgrunnen til elever i allmennfag og yrkesfag i videregående utdanning. Om lag 2 prosent av lærlingene hadde foreldre med utdanning på hovedfagsnivå, mens to av tre hadde foreldre med utdanning på videregående-skole-nivå.

Økende kvinneandel
Andelen kvinner i høyere utdanning øker fortsatt, og er nå på nær 59 prosent. Denne tendensen gjenspeiler seg ved de aller fleste institusjonene. Unntaket er noen få universiteter og høgskoler med en overvekt av teknologiske eller økonomiske fag, som Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Norges Handelshøyskole, Høgskolen i Narvik og Handelshøgskolen BI der det er en overvekt av menn. Ved de militære høgskolene er mer enn ni av ti studenter menn.

Kjønnsfordelingen innenfor videregående utdanning og ved folkehøgskoler har endret seg fra høsten 1996 til høsten 1999. Mens det ikke har vært noen endringer i kvinneandelen på de allmennfaglige studieretningene, har det vært en økning på 3 prosentpoeng på de yrkesfaglige studieretningene. På folkehøgskolene har kvinneandelen blant elevene økt med hele 5 prosentpoeng fra 1996 til 1999. Det samme gjenspeiler seg blant lærlingene og innenfor annen videregående utdanning der kvinneandelen i 1999 var på henholdsvis 31 og 52 prosent; en økning på 5 og 8 prosentpoeng. Det har vært mindre endringer i kjønnsfordelingen på arbeidsmarkedskursene; en økning på 1 prosentpoeng.

22.02.2001

Registrert arbeidsløyse blant innvandrarar, 4. kvartal 2000

Nedgang blant innvandrarar frå Aust-Europa

Framleis ligg den registrerte arbeidsløysa for innvandrarane frå Afrika høgast, med 12,9 prosent ved utgangen av november 2000, følgd av innvandrarane frå Asia med 9,5 prosent. Innvandrarar frå Aust-Europa, som òg har lege høgt i arbeidsløyse, har hatt den største nedgangen med 0,8 prosentpoeng til 8,7 prosent i november 2000. Truleg skuldast den høge arbeidsløyseprosenten i november 1999 den relativt store tilstrøyminga av kosovoalbanarar det året. Ein del av desse ser no ut til å ha kome i arbeid. Elles ser vi ein viss auke i arbeidsløyseprosenten blant innvandrarar frå Afrika og Sør- og Mellom-Amerika på respektive 0,7 og 0,5 prosentpoeng frå november 1999 til november 2000. Førstegenerasjonsinnvandrarar frå vestlege land ligg elles berre litt i underkant av 1 prosentpoeng over arbeidsløyseprosenten for heile landet. Den er lågast for innvandrarar frå Norden med 2,7 prosent.

Auke blant menn
Det er primært blant mannlege innvandrarar at auken i arbeidsløysa har funne stad, frå 7,4 prosent i november 1999 til 7,8 prosent i november 2000, rekna i prosent av arbeidsstyrken. Blant kvinnelege innvandrarar var auken på berre 0,1 prosentpoeng. I den mannlege befolkninga totalt var det ein auke på 0,2 prosentpoeng, frå 2,6 til 2,8 prosent. For kvinner har den registerte arbeidsløysa lege stabilt på 2,2 prosent. Lågast arbeidsløyseprosent av alle hadde innvandrarkvinner frå Norden med 1,9, som òg er under landsgjennomsnittet.

Nedgang for dei med butid fire til seks år
Det er blant dei med butid på mellom fire og seks år, som har det høgaste nivået på arbeidsløysa, at vi finn nedgang. Her gjekk arbeidsløysa ned frå 5,9 prosent i november 1999 til 5,3 prosent i november 2000 (i prosent av personar 16-74 år i alt), med andre ord ein nedgang på 0,6 prosentpoeng. For dei med butid under fire år har det vore ein auke på 0,8 prosentpoeng, frå 3,3 til 4,1 prosent. Den lågare arbeidsløysa blant dei med kortast butid heng saman med at mange i denne gruppa enno ikkje har registrert seg som arbeidssøkjarar.

Den fylkesvise utviklinga
Finnmark og Rogaland hadde den høgaste registrerte arbeidsløysa blant innvandrarane med respektive 8,4 og 6,6 prosent målt i forhold til befolkninga 16-74 år. (NB! Sidan vi her nyttar befolkninga som nemnar, vert prosentdelane noko lågare enn dei som byggjer på arbeidsstyrken.) Finnmark var òg det fylket som hadde den største auken frå november 1999 til november 2000, på 2,1 prosentpoeng. Elles hadde Nordland og Rogaland ein auke på respektive 1,8 og 1,5 prosentpoeng.

Målt i prosent av befolkninga var arbeidsløysa på 1,8 for alle busette og 4,3 for alle førstegenerasjonsinnvandrarar.

På arbeidsmarknadstiltak
Talet for personar på ordinære arbeidsmarknadstiltak viser berre ein marginal auke frå 0,4 prosent i november 1999 til 0,5 prosent i november 2000 sett i forhold til heile befolkninga. Blant førstegenerasjonsinnvandrarane har denne prosentdelen auka frå 2,0 til 2,4.

Ved utgangen av november 2000 var det 17 449 personar på ordinære arbeidsmarknadstiltak. Av desse var 5 331 førstegenerasjonsinnvandrarar, som utgjer om lag 30 prosent av alle deltakarane på arbeidsmarknadstiltak. Dette ser ut til å vere ein nokså stabil prosentdel. Det er primært innvandrarar frå ikkje-vestlege land vi finn i denne deltakargruppa, med hovudvekt på Aust-Europa og Asia. I forhold til busette personar i alt var det innvandrarar frå Afrika og Aust-Europa som hadde dei høgaste deltakarprosentane på respektive 4,2 og 3,7. Blant innvandrarar frå vestlege land er desse deltakarprosentane om lag dei same som vi finn i heile befolkninga.

Det var Nordland og Nord-Trøndelag som hadde dei høgaste deltakarprosentane for førstegenerasjonsinnvandrarar med respektive 4,6 og 4,4.

22.02.2001

Befolkningsstatistikk. Folkemengde 1. januar 2001 og endringene 4. kvartal 2000

Fødselsoverskudd gir folketilvekst

I motsetning til året før var det i 2000 fødselsoverskuddet og ikke innflyttinger fra utlandet som hadde mest å si for folketilveksten. Foreløpige tall viser at fødselsoverskuddet for 2000 ble 15 000, mens innvandringsoverskuddet gikk ned fra 19 000 til 10 000.

Fødselsoverskuddet økte med 1 000 i forhold til 1998 og 1999, og er omtrent som gjennomsnittet for 1990-årene. Mens tallet på fødte er ganske stabilt på 59 200, gikk tallet på døde ned til 44 200.

De foreløpige tallene viser at vi totalt er blitt 25 000 flere; fødselsoverskuddet (fødte minus døde) utgjorde 60 prosent av dette. De fleste fylkene hadde fødselsoverskudd i 2000. Akershus, Oslo, Rogaland og Hordaland hadde alle godt over 2 000 flere fødte enn døde. Tre fylker fikk underskudd; Hedmark, Oppland og Telemark hadde færre fødte enn døde i 2000 som i de fleste år på 1990-tallet. Stabiliteten i mønsteret henger sammen med lav fruktbarhet og at det er relativt mange gamle i disse fylkene.

Innvandringsoverskuddet halvert

Mens innvandring gav stor befolkningsvekst i 1999, faktisk den største som noen gang er registrert, var innflyttingen fra utlandet nesten halvert i 2000. Nettoinnflyttingen gikk ned med drøyt 9 000, til 10 000 i 2000. Nettoinnflyttingen fra utlandet har variert mye på 1990-tallet, fra 1 800 i 1990 til 19 300 i 1999, med et årlig gjennomsnitt nær 10 000. Det spesielle i 1999 var det høye antallet kosovoalbanske flyktninger.

Irakere og russere kommer ...

I 2000 flyttet 36 500 personer til Norge, 26 600 flyttet fra landet. Innflyttingen var 5 200 lavere enn i 1999, mens utflyttingen var 4 300 høyere. Irakiske statsborgere stod for den største nettoinnvandring i 2000 med vel 4 400. For somalierne var tilsvarende tall 1 400.

Fra Europa var den klart største nettoinnvandringen russiske statsborgere; i 2000 innvandret det 750 flere russiske statsborgere enn det utvandret. I 1999 og 1998 var tallet 680 og 500, i 1997 420. Sett i forhold til den russiske befolkningen i Norge per 1. januar 2000, 2 750 personer, er tallene store.

Også Afghanistan peker seg ut sett i forhold til tidligere år, med 500 afghanske statsborgere i flyttegevinst. I 1999 var det ikke flere enn 200, i 1998 40.

... mens svenskene drar

Av våre nordiske naboer var det flest svenske statsborgere som flyttet inn, fulgt av danske. Flyttebalansen til Sverige gikk likevel i minus; etter flere år med betydelig tilskudd av svenske statsborgere snudde dette til et mindre flyttetap i 2000. Endringen kan ha sammenheng med at Sverige nå opplever en oppgangskonjunktur, med sterk etterspørsel etter arbeidskraft.

Nettoinnvandringen av norske statsborgere gikk i minus; mens 8 700 norske statsborgere flyttet tilbake til Norge, det laveste tallet siden 1989, forlot 11 800 norske statsborgere landet, det høyeste siden 1990. Et utflyttingsoverskudd på 3 000 personer er høyt, og de siste fire tiårene er det bare for perioden 1988-1990 at tallet er høyere.

Oslo taper, Østfold vinner

Nordland hadde et innenlandsk flyttetap på 2 200 personer i 2000, det høyeste av alle fylkene. Oslo hadde det nest største flyttetapet til andre fylker med 1 900, fulgt av Finnmark med 1 100. Alle fylkene på Østlandet, unntatt Oslo, og Agder-fylkene fikk nettoinnflytting fra resten av landet. Alle kystfylkene fra Rogaland og nordover, unntatt Sør-Trøndelag, hadde tap.

Oslo opplevde, for fjerde år på rad, netto flyttetap overfor de andre fylkene. Flyttetapet ble redusert fra 1 800 i 1998 til 700 i 1999, men økte igjen til 1 900 i 2000. Mens Akershus i flere år har trukket flest, var det for 2000 Østfold som fikk det største netto flytteoverskuddet med 2 400. Akershus' tall var 1 700.

Samlet hadde de tre nordligste fylkene et flyttetap til andre fylker på 3 900. Dette er en økning på 1 100 fra året før, men fortsatt lavere enn 1997 og 1998 med henholdsvis 5 800 og 4 600.

Finnmark mistet flest innbyggere til andre fylker, sett i forhold til folketallet, mens Østfold fikk størst gevinst på innenlandske flyttinger. Samtidig som Finnmark fikk underskudd på flyttebalansen for innenlandske flyttinger, fikk fylket det største overskuddet fra utlandet i forhold til folketallet.

Innvandring gir flyttegevinst

Alle fylkene utenom Rogaland hadde innflyttingsoverskudd i forhold til utlandet. Hordaland og Nordland fikk en flyttegevinst på nær 1 100 personer hver. Flyttegevinsten på 2 200 fra utlandet kompenserte for Nord-Norges del for over halvparten av det innenlandske flyttetapet. Oslo og Akershus hadde til sammen et flytteoverskudd med utlandet på 1 200, 3 200 færre enn i 1999.

En tredel av veksten til Østfold og Akershus

Østfold og Akershus fikk nesten en tredel av samlet befolkningsvekst i 2000. Resten av fylkene langs Oslo-fjorden fikk også nær en tredel av veksten, Hordaland og Rogaland til sammen 20 prosent.

Folketallet per 1. januar 2001 var 4 503 400.

www.ssb.no